

WWW.UNILIB.BE

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗЛАЗИ ДВА ПУТ СВАКОГ МЕСЕЦА У СВЕСКАМА ОД 3 И ВИШЕ ТАБАКА. ЦЕНА ЈЕ: ЗА СРБИЈУ 12 ДИН., А ЗА ЦРНУ ГОРУ, БУГАРСКУ, БОСНУ, ХЕРЦЕГОВИНУ, АУСТРО-УГАРСКУ, РУМУНИЈУ И ТУРСКУ 15 ДИНАРА НА ГОДИНУ

ПРЕПЛАТА СЕ ШАЉЕ УПРАВИ ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ, А РУКОПИСИ УРЕДНИШТВУ.

XII и XIII СВЕСКА У БЕОГРАДУ, 30. ЈУНА И 15. ЈУЛА 1882. ГОДИНА III

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА

Његово Величанство, Краљ, благоволео је, на предлог министра просвете и црквених послова, указом Својим од 14. Маја о. г., поставити :

у Београдској гимназији

Г. Миту Живковића, предавача београдске гимназије, за сунлента.

Разрешења наставника средњих школа

Актом г. министра просвете и црквених послова

Разрешени су :

- Г. Никола Ђорић, предавач нишке гимназије, 21. Јуна о. г.
- Г. Андрија Стошић, учитељ цртања и краснописа у великоградшкој нижој гимназији, 28. Јуна о. г.

Г. Милош Девид, учитељ калуповања у београдској реалци, 15. Јуна о. г.

Постављења, премештаји и разрешења од дужности наставника основних школа

Актом г. министра просвете и црквених послова

I Постављен је :

У округу нишком :

Г. Танасије С. Цветковић, за учитеља основне школе у Губеревцу, 25. Јуна о. г.

II Премештени су :

У округу алексиначком :

Г. Ђорђе Јовановић, учитељ III и IV разреда основне школе ражанске, за учитеља III разреда основне школе алексиначке, 25. Јуна о. г.

У округу крагујевачком :

Г. Светозар Поцковић, учитељ основне школе загоричке, за учитеља II, III и IV разреда основне школе у Тополи, 15. Јуна о. г., по молби.

III Разрешена је :

У округу јагодинском :

Г-ђица Леиосава Ђорђевићева, учитељка I и II разреда основне школе бачинске, 21. Јула о. г., по молби.

Т Е М Е
ЗА ПРОФЕСОРСКЕ КАНДИДАТЕ ИЗ БОГОСЛОВСКИХ ПРЕДМЕТА
ЗА 188²/₃ ШКОЛСКУ ГОДИНУ

На основу члана 15. закона о професорским испитима од 29. Јануара 1880. г. и члана 7. правила о полагању професорских испита од 20. Јануара 1881. ПБр. 325., министар просвете и црквених послова прописује ове теме :

1. За догматичку

Учење римске цркве о почесном суду (iudicium) и разлика тога учења од учења наше православне-источне цркве.

2. За пастирско богословље

Телесне и душевне врлине кандидата на свештенички чин.

3. За омилитичко богословље

а). Карактер црквеног беседништва.

б). О проповедничкој радњи св. Василија и карактер његових проповеди.

Т Е М Е
ЗА ПРОФЕСОРСКЕ КАНДИДАТЕ ИЗ НЕМАЧКОГ ЈЕЗИКА
ЗА 188²/₃ ШКОЛСКУ ГОДИНУ

Према члану 7. правила о полагању професорских испита од 20. Јануара 1881. г. ПБр. 325., министар просвете и црквених послова прописује за професорске кандидате за 188²/₃ школску годину ове теме из немачког језика :

1. Wilhelm Tell. Don Carlos. Wallenstein. (Све од Шилера). *Да се изложи садржина и тенденција сваког дела посебно. Да се наведу значајнија места. Да се обележе важнији карактери*

из сваког дела, и да се напомене колико се драматски напунт дела тих карактера слаже с историјом.

2. Историјски развитак немачког књижевног језика од најстаријих времена до данас, и који су политички догађаји допринели, те се овај или онај дијалекат узвисио на ступањ општег књижевног језика. Навести главније писце и њихове списе по свима дијалектима.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК СХИИ

19. Маја 1882. у Београду

Били су: председник Д. Нешић; заменик председников Ј. Пецић; редовни чланови: Милан Кујунџић, Љуб. Клерић, арх. Н. Дучић, др. В. Базић, арх. Нестор, М. Зечевић, М. Миловук, Драг. К. Јовановић, др. Л. Стефановић. Ванредни чланови: М. Валтровић, Св. Вуловић, Љуб. Ковачевић, Јов. Борђевић, Бор. Тодоровић и Петар М. Никетић.

I

Пошто је пословођа болестан, то је умољен ванредни члан Савета г. Петар Никетић да замени пословођу на овом састанку. Прима се.

II

Ванредни члан, Петар М. Никетић, чита записник СХИИ састанка, који Савет, после неких измена, прима.

III

На реду је да се реши награда референтима за »Земљопис Србије и осталог балканског полуострва од Драгашевића«. Савет одлучује: да се референтима одреди награда доцније, кад се прегледа »Земљопис« и за IV разред основне школе.

IV

Референт арх. Н. Дучић, чита реферат нарочитог одбора о плану за израду »Прича Христових« као

школској књизи за Вишу Женску Школу, који је предложио г. митрополит Михаило. Савет одлучује, према препоруци г. референта, да план за израду ових прича прима потпуно, као што је г. митрополит Михаило предложио, и да г. министар може за исто расписати конкурсе.

V

Св. Вуловић и др. Бакић прочиташе своје реферате о »Радовану«, причама, које су за поклон у основној школи намењене од г. Ст. В. Поповића :

„Главном Просветном Савету

Част ми је поднети Главном Просветном Савету овај извештај о два свескама »Радована« — књиге, коју је приредио за поклањање добрим ученицима основних школа Стева В. Поповић («Чика Стева»).

Стева Поповић је познат као писац забавно-пучних књижица за децу. Он је досле приредио читав низ таквих књижица. Прошле године послао је био г. министар Главном Просветном Савету неколико тих књижица с питањем : могу ли се откупити за поклањање добрим ученицима. Одређен тада од Главног Просветног Савета за референта, исказао сам у главном овако мишљење : да су поменуте књижице посебице врло малене за поклон ; да у њима — уз то — поред добре садржине има и ствари које нису добре ; да у опште књиге за поклањање добрим ученицима треба нарочито написати и удесити, а не награђивати и откупљивати за ту сврху сваку ијоле добру као да се тиме и књижевност потпомогне (тај се разлог, по несрећи, често чује у оваким приликама — као да књижевност треба помагати тиме путем и као да је истинском напретку поможено онда, кад му се с једне стране помогне а с друге одмогне) ; на послетку, да би се из свију дотадањих забавно-пучних књижица Стеве Поповића могла одабрати и саставити једна или две добре књижице за поклон добрим ученицима. Ово је моје мишљење Главни Просветни Савет и усвојио.

Према овоме мом мишљењу је Ст. Поповић саставио садашње две свеске »Радована«, које ми је Савет на оцену дао. Грађа је у њима махом досле позната и издана, само што је овде уређена и одабрана. Већину чине педагошке приче и различни чланци Ст. Поповића и педагошке песме Јов. Јовановића. Садржина је обеју свезака така, да се могу употребити као књиге за поклон добрим ученицима основних школа. Ове су збирчице за то тако добре, као да су нарочито за то писане.

Ако Главни Просветни Савет реши, да се г. министру предложи, да се ове две књиге за ту сврху

од приредиоца откупе, онда би — ради тога, да оваке књиге што боље изађу — потребно било још ово :

1. Да се избаце неке песме, приче и чланци или за то што су одвећ слабе вредности, или зато, што не одговарају ономе, чему су намењене ове књиге. Тако да се избаце

Из I свеске : сентименталне приче : *Љубите се, и Цвета и верно исетанце*, монотона алегориска прича *Славни путници*, као и прича *Будите скромни и кротки*, и песме : *Дечко и тица и игра*.

Из II свеске : сухопарни описи, који нису за децу или који су им од слабе користи : *У пољу*, — *Плави свод* — *Шећер* — *Пиринач* — *Сложно браћо* — и слабе песме : *У гори* — *Сиротица* и *Домовина*.

Да не бих дуљио овога реферата образложићу Савету усмено опширније за што ово треба избацити. Мислим да ћу се о томе лако и с другим референтом сагласити. Сам пак писац изјавио ми је, да ће пристати на оно, што референти у овом предложе.

2. Да писац, као што је уз оригиналне песме и чланке ставио вазда име песниково или пишчево, стави тако исто име правога писца и уз преведене чланке и приче. Мени није познато тачно које су ствари преведене ; али сам познао н. пр. Андерсенове приче : *Лан* — *Ружно паче* — *Чувалдуз* — *Два дедака*, а поред њих није стављено име Андерсеново.

3. Да се језик поправи ; јер код оваких књига та страна вреди толико колико и сама садржина. Погрешке пак против језика у »Радовану« су такве, да их, чини ми се, сам писац не би могао све поправити ; а има доста и преписивачких погрешака. Ово напомињем да се зна, те да се дело пре штампања — ако се прими — преда на поправку коме који језик зна. Ради потврде навестићу неколико примера : — — »дођоше људи те држ' мога лана (м. лан) за перчин« — — »Кад се машим оком у даљину« — — »ја га волијем« — — »да богме да је јаки« и т. д. — ; па онда има погрешака и оваке врсте : — »мати ми је још пре три дана банула, да обије болесну сусетку« — — »ја и Милан били смо браћа. Ишли смо заједно у школу« (м. ја и мој брат Милан ишли смо — —) — — провинцијализма : — »Ал' га иоје« — »о мај, баи реза !« и т. д.

На послетку што се тиче награде која би се писцу дала, мишљења сам : да Главни Просветни Савет предложи г. министру, да се за обе свеске »Радована« даде писцу укупно хиљаду динара.

11. Маја 1882.
у Београду

Свет. Вуловић.

„Главном Просветном Савету

Прегледао сам рукопис г. *Стевана В. Поповића* под насловом *Радован*, приче и поуке за децу, од чика Стеве и чика Јован Змаја, и част ми је о том поднети овај извештај.

Дело је подељено на две свеске. У I свесци имају 84 чланака са 50 слика, а у II свесци има 91 чланак са 56 слика. Чланци су распоређени поступно тако, да се у I свесци говори о том, шта бива: I на дому и у школи, II у дворишту, III у врту, а у II свесци говори се о том шта бива: IV у пољу и у планини, V у животу и свету — и тако је прва свеска удељена за ученике млађих разреда, II свеска за ученике старијих разреда основне школе. Чланци се деле на *песме* и *приче*, и оне су распоређене тако, да свуда долазе наизменце песма па прича.

Песме су готово све од нашег најбољег песника — Змаја Јована Јовановића, а *приче* су готово све нашег најбољег дечијег приповедача — Стевана В. Поповића, и с тога о ваљаности овога дела не може бити сумње и то тим мање, што су готово сви ови чланци већ издржали критику у ранијим делима, која су изашла пре под разним насловима (*Мале Гусле*, *Дан и Ноћ*, *Чесница*, *Дани одмора*, *Дечије радовање*, *Бадњак*, *Радованов дар*, *Босиље*, *Декламатор* и т. д. из којих је овде изабрано оно, што је најбоље, те је састављено у две књиге од прилике онако, као што се распоређују чланци у читанкама за основне школе. Чланци, истина, нису сви оригинални, али су сви добро израђени тако, да нигде нема сувопарних и досадних описа, него је све изложено у занимљивом облику — у песмама и причама и у виду разговора, који је лакши од простих и системских описа. — Дело ово добија још већу важност тим, што у њему има знатан број лепих слика, које јако оживљују интерес деце при читању.

Према томе примедбе моје могу се односити само на поједине чланке и на неке изразе у њима.

Што се првога тиче, имам да приметим код 4. чланка у I свесци под насловом *Љубите се*, да у њему нема правична свршетка, јер изгледа као да је брат проузроковао смрт своје сестре, што у ствари није, а међутим је то овако изложено страшно за децу и с тога, пошто је прича иначе лепа, ваљало би је преименити тако, да се заврши оздрављењем сестре и измирењем с братом, који би јој за време њене болести опростио увреду.

7. чл. *«Срце дечије»* лепа је песма, али је потешка, и с тога би је ваљало ставити у II свеску, а одавде да се узме која лакша песма, па да се пренесе у I свеску.

10. чл. *«Грешна рука»* није zgodна, што је сувише тајанствено, те кад се деци каже, да то није истина,

онда ће посумњати и у моралну садржину тога чланка, и тако би се промашила цел. А кад би се то представило као сан, који би после у будном стању имао утицаја на дечије понашање, онда би та прича могла остати; јер онда би изашло, да се у сну појављује *савест*, те прекорева и мучи дете за учињену погрешку, и оно се после тога поправља.

17. чл. *«Братац и сестрица»* лепа је песма, али је за одраслије ученике и с тога треба да уђе у II свеску.

18. чл. *«Добра кћи»* у педагошком је погледу сумњиве вредности, јер ту су морална осећања врло мешовита, с тога, што се један живот уништава, да би се други живот одржао, а детету је и један и други мио — оно воли и голуба и матер своју. Кад би се жртва, коју дете приноси матери, представила као намера или покушај, који би се за рана спречио, а да се та намера на други начин постигне, онда би осећања била простија и чистија, јер се не би жалост за губитком голуба мешала са радошћу, што је мати оздрвила.

23. чл. *«Стара бака и унука»* треба да се пренесе у II свеску, јер је старији ученици могу боље разумети.

У 34. чл. *«Будите скромни и кротки»*, ваљало би према садржини која говори о умерености или уздржљивости променути наслов.

35. чл. *«Мишић и Мишица»* садржава разговор између животиња о послушности, те с те стране није природан. Кад се деци каже да животиње не говоре, него да се то тиче људи, онда се пита како ће се ова прича о непослушном мишићу, кога је мачак појео *применити на дечији живот*? То ће извесно ићи тешко, јер нема сличних примера у дечијем животу, да би деца из тога могла сама за себе науку извести.

За чл. 84. *«Анђео»* важи иста примедба, као и за чланак 10.

У II свесци има у више чланака *разговора између животиња* па и између *биљака*, што истина није природно, али много доприноси живљем опису дотичних животиња и биљака, те се лакше и радије чита а нема опасности да ће старији ученици тиме добити погрешан појам о животу животиња и биљака, упоредивши га са животом људи.

У чл. 44. замењен је старији наслов *«Изгубљен талир»* са *«Изгубљен динар»*, но како се у причи каже да се то догодило пре 50 година кад није било динара, то треба задржати стари наслов.

Чл. 56. *«Зора»* руска бајка, може изостати, јер није тако важан а доста је тежак за разумевање.

Што се тиче израза има их и таквих, који нису лаки и за децу zgodно изабрани (н. пр. кротак, крвник, бризне у плач, с ким имаш срећу... дуж сре-

Дунава, анђеоски лик и т. д.) — али и ако се не поправе неће много сметати разумевању, али што би сметало, то ће учитељи или родитељи дечији моћи разрешити, кад их деца запитају.

Приметићу још и за наслов књиге, да би се место приче и поуке за децу могло ставити *»Песме и приче за децу«*, пошто се цело дело састоји из песама и прича — и то у једнаком броју.

На послетку имам да приметим да се не могу сложити са писцем у том, што је забележио на корицама, да се књиге штампају *ситним словима*, и то нарочито за I свеску, која је намењена ученицима млађих разреда основне школе, за које су и с педагошке и хигијенске стране боље књиге с *крупнијим* словима.

Што се тиче награде, мишљења сам, да би цело дело, с погледом на вредност с једне стране, и с друге стране на то што су готово сви чланци штампани пре у другим књигама, ваљало наградити са 40 динара од штампана табака.

11. Маја 1882.

Београд.

Др. В. Бакић,

ЧЛАН ГЛАВНОГ ПРОСВЕТНОГ САВЕТА.

Савет решава: да се г. Бакић и Вуловић сложе још у оним стварима, где измеђ њих у рефератима влада несугласица, шта у овој књизи треба поправити, шта изоставити, а шта предругојачити; па пошто г. писац ово исправи у књизи, и језик поправи, онда, да му се за прво издање ове књижице изда 1000 д. (*хиљаду динара*). Референтима одређено је награде по 40 динара.

VI

Др. Бакић чита свој реферат: о *»Огледима«* г. Милорада Шапчанина, које предлаже за поклоне о испитима у основној школи:

„Главном Просветном Савету

Према одлуци Главног Просветног Савета — прегледао сам рукопис г. Милорада П. Шапчанина и част ми је о том поднети овај извештај.

Г. писац поднео је девет угледних чланака за децу с тим, да ако Главни Просветни Савет одобри овај правац и начин писања, изради према томе још више таквих чланака, те да се така књига може употребити за поклањање ученицима основних школа.

Међу тим чланцима имају три *приче* из дечијег живота (*»Шта је то дужност«, »Не пуштај срцу на вољу«, »Слушајте оца«*), једна *позоришна игра* за децу (*»Ловта«*), две биографије из историје српске књижевности (*»Петар Петровић Његуш, песник српски«, »Сима Милутиновић, песник српски«*) и три описа: један из земљописа (*»Српски манастири«*), један из је-

стаственице (*»О посласлицама«,* слатко дрвце, смокве, урме, бадеми, неранца), и један из технологије (*»О бојама«* — како се добијају неке боје).

Од свију чланака *најважније* су *приче*, јер у њима има *моралне поуке*, и та се поука даје у занимљивом облику, у ком се дотична врлина и лакше памти.

Најлепше је изведена прича *»Шта је то дужност«*.

После прича долазе по вредности биографије но у те биографије ваљало би унети нешто и из самих дела дотичних славних људи (од прилике онако, као што је Јефрем Лазаревић писао *»Моралну философију«* 1807. и 1809. год.) те би оне на тај начин биле много *занимљивије*, а при том би биле и од *веће користи*; јер људи се најбоље познају по њиховим делима, по којима се и оцењују. Само у том случају могли би таки чланци послужити и за *школску потребу*, као што то писац на једном месту напомиње. — Добро би било, кад би се још и *слике* дотичних лица ставиле у књигу.

Позоришне игре, које су удешене за децу, могу бити научне и интересне. Но у овој позоришној игри, која се налази у рукопису, имају — по моме мишљењу — две погрешке. Једна је погрешка та, што није природно изведена, јер је врло сумњиво да би деца, макар и већа била, могла тако лако сâма међу собом — без утицаја старијих људи — извести на чисто како треба, овако заплетене односе, и тако брзо исправити погрешке и поправити рђаве *навике* поквареног дечака, као што је велика реткост и то, да се такав деран сам за *времена тргне* и врати с рђавог на добар пут. Друга је погрешка у том, што због неваљалства овог дечака страда његов брат, који није ништа скривно, а тај деран пролази без икакве казни — што није ни мало правично.

На послетку долазе *описи*. Што се тиче *занимљивости*, описи долазе у дечијој књижевности у опште на последње место. Све што може да оживи интерес у њима, то су згодне *слике* за које би требало и описе везати. И одрасли људи читају многе чланке у књигама и часописима, само за то што има слика у њима, јер их интересује да сазнаду, шта значе слике. Уз то може и начин излагања бити лакши, као н. пр. у виду *прича, разговора*, или у виду *писама*, — те тако се из познавања природе и из технологије може доста материјала унети у дечију књижевност. — Код горе поменутих описа нема слика, (има само напомена, да би уз опис једног манастира дошла слика), а при том је начин излагања доста тежак и сувопаран (нарочито у чланку српски манастири) те тако ти чланци, таки као што су, нису згодни за *дечију лектуру*.

Важно је да се примети да међу овим чланцима нема ни *једне песме*, а зна се да лепе песме највише

интересују децу, и најбоље развијају лепа осећања у њих. —

Према томе мишљења сам, да се овај правац, који је г. писац узео, може у главном одобрити, и да он може у истом правцу и даље радити, — но да при томе има на уму горње примедбе и напомене.

5. Маја 1882. год.
у Београду.

Др. В. Ђакић,
чл. и главног просветног савета.»

Петар М. Никетић, заступник деловође, чита реферат г. Др. Ник. Ј. Петровића о истом делу.

„Главном Просветном Савету

Прегледао сам огледе г. Милорада П. Шапчанина, по којима би он удесио књиге за поклањање ученицима основних школа о годишњим испитима, и част ми је поднети Главном Просветном Савету следећи извештај :

У опште врло је тешко писати књиге за децу, јер и оно што је најбоље за децу је тек добро. Тешкоћа лежи не само у избору материјала, но и у самоме начину обрађивања.

Г. Шапчанин изабрао је материјал од више фела. Он је узео облик приче, животописа, поуке, и природних наука и драму. По облику г. Шапчанин погодио је и оно што би се за децу могло тражити. Ово вреди нарочито за причу, која је за децу један од најбољих облика казивања мисли. Не би се шта имало рећи ни противу животописа и поуке из природних наука, једино могло би бити питање о томе : да ли је драма за децу т. ј. хоће ли деца драмски облик разумети, хоће ли га читати радо и хоће ли га разумети ако је обрађен онако како је то за позорницу потребно.

Што се садржине тиче, г. Шапчанин у причи »Слушајте оца« приказује два непослушна сина, који нису једном послушали оца кад им је заповедио да на јабукама у воћњаку потамане гусенице. Услед тога јабуке су оне године пропале. Отац коре своје синове за то, и они се кају и обећавају да ће у напредак слушати оца. Догађај се прича као да је у Мачви и носи тип мачвански, јер се помињу добра кола, лепа коњи, богати воћњаци, многа жита, све што карактерише Мачву, а чега нема ни у Крајини ни у Рујну. Прича је дакле са свим мачванска.

Друга је прича »Не пуштај срцу на вољу«. Ту се прича како два синчића иду с оцем на вашар у Пожаревац, отац им купује две кутије слаткиша с уговором, да ако слаткише за 8 дана не поједу, водиће их опет у Пожаревац на мајалис. Деца нису послушала оца. Млађи је своју кутију слаткиша појео, а

старији је један део своје кутије дао болној комшики, но кад је прошло 8 дана и дошло време мајалису не беше слаткиша ни у једној кутији, и отац није водио децу на мајалис. Деца се покају и обећају бити боља.

Трећа прича казује, »Шта је то дужност«. Анђелији која је живела код тетке беше стављено у дужност да залива цвеће и храни пилеж. Једном кад је тетка отишла од куће, Анђелија заборавила је на своју дужност, није залевала цвеће, те је с тога увело, а није ни пилеж ранила, но је то чинила куварица. Због тога, тетка кад се врати наљути се, и учини се као да заборавља дати доручак Анђелији, која пошто врло огладни, сети се за што тетка тако с њом поступа, покаје се и обећа се да ће у напредак вршити своју дужност.

Као што се види, све три приче по садржини врло су сличне. Прича се како је дете било рђаво, није слушало, па се доцније покајало и постало добро. Некада је и оваква прича добра, но не увек, јер се њоме доброј деци, и оној која увек слушају своје старије, као и оној којима и не пала на ум да то може бити да се старији не слуша, показује како има случајева да се отац, тетка и у опште старији не слуша. Још горе је што се види да таква непослушна деца не бивају ни кажњена, но је довољно само обећати да ће се у напредак слушати. Према томе не би се све приче смеле израђивати у истом тону у ком су израђене ове три.

Животописи описују Петра Петровића Његуша и Симу Милутиновића Сарајлију. Ово су обојица велики Срби и велики песници. Но свакојако не смеју се заборавити ни велики Срби Шумадинци. Нека се ово не сматра као провинцијални патриотизам, али мислим да не би било лепо да се у књигама, које се дају деци Србије забораве велики и заслужни људи који су живели у Србији. Животописи треба да се више баве казивањем душевнога живота песника, но његовом хронологијом и где се учио.

У поукама из природних наука прича се о послатицама, слатком дрвцу, урми и бојама. Избор овај није срећан и ја се не бих никако сагласио да се поуке из природних наука и даље шире у правцу у ком су израђене поменуте поуке, јер их деца просто неће разумети.

Још имам рећи две три о драми. У њој се приказују два брата и сестра. Млађи брат је крадљивац. Украо је другу из џепа динар и целој једној дружини лопту. Због тога деца га појуре, којима је лопту украо, он утече, а дружина навали на старијег брата, те му разбије главу. Млађи брат утече од куће но се пред вече врати и кад виде болна брата покаје се и обећа да неће више красти. С тога што деца у опште

WWW.UNILIB.BS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

могу разумети драмску радњу када је не виде, мњења сам да би требало избегавати драмске облике у књига за децу.

Према свему томе част ми је предложити Главном Просветном Савету оваку одлуку :

»Да се по Огледима г. Милорада П. Шапчанина не може донети коначна одлука о књигама које он мисли да пише за ученике основних школа, но нека се позове г. Шапчанин да према примедбама Главног Просветног Савета потпуно изради своје књиге, па нека се за тим доставе Савету у целини на преглед и оцену«.

4. Маја 1882. год.

у Београду.

Др М. Ј. ПЕТРОВИЋ.

Савет решава са 7 противу 5 гласова : »Да се по Огледима г. Милорада П. Шапчанина не може донети коначна одлука о књигама које он мисли да пише за ученике основних школа, већ нека достави Просветном Савету све своје »Огледе« у целини на преглед и оцену, па ће се онда коначна одлука донети.« Референтима одређена је награда по 20 динара.

За овим је председник закључио овај састанак.

САСТАНАК СХIV

26. Маја 1882. у Београду

Били су : председник Д. Нешић, заменик председника Ј. Пецић. Редовни чланови : арх. Н. Дучић, др. В. Бакић, арх. Нестор, др. Л. Стевановић. Ваљредни чланови : Мих. Валтровић, Св. Вуловић, Љуб. Ковачевић, Јов. Борђевић, Бор. Тодоровић и Петар Никетић.

Привремени пословођа др. Ник. Ј. Петровић.

I

Привремени пословођа чита записник 113 састанка који Савет прима.

II

Председник јавља Савету да му је кратким путем достављено, да је г. Милан Настић, учитељ лознички, који је одређен за овогодишњег школског надзорника у округу подринском, болестан и да би на његово место требало изабрати друго лице, по могућству из Лознице, како се не би кварил утврђени распоред о прегледању школа у окр. подринском. Услед тога Савет је одлучио да се на место г. Милана Настића предложи за овогодишњег школског надзорника г. Срећко Поцовић, учитељ лознички.

III

Министар просвете и црквених послова, писмом својим од 20 ов. м. ПБр. 2875., шаље Савету на пре-

глед и оцену »Правила о владању ученика учитељске школе«, која је израдио професорски савет исте школе.

Упућује се наставном одбору.

IV

Председник саопштава писмо г. министра просвете и црквених послова од 26. ов. м. ПБр. 3007. којим шаље Савету сведочанства г. др-а Мирослава Краусова, с позивом, да му да своје мишљење о томе : има ли г. Мирослав довољну квалификацију за наставника у нашим средњим школама, и ако има за коју групу предмета.

Упућује се наставном одбору.

V

Св. Вуловић, чита следећи реферат о Српској граматици, Читанкама и Реторици која се учи у средњим школама :

»Председнику Главног Просветног Савета

I

На писмо ваше од 12. Марта ов. г. СБр. 13, част нам је као нарочитој комисији за прегледање 14 школских књига о српском језику и књижевности (за средње и основне школе) одговорити као што иде :

Наше школске књиге у опште, а особито оне за гимназије, са мало почасних изузетака, не одликују се баш удесношћу.

1. Распоред им није свима према једном наставном плану и згодном посебном програму.

2. Гломазне су, те тим отежавају наставу, јер ученик не долази брзо до прегледа целине, а уједно чине сувишне трошкове и држави и ђачким родитељима.

3. Немају постојности ни метода у опште, него место тога, место теоријске и практичне науке, често из универзитетске стручне наставе преносе у доњу гимназију (или реалку) сву научну систему.

4. Имају ману новачења да међу децу уносе новости, које нису опште примљене, или бар најпре исправљене у књижевности, што такође није методично.

5. Теорију не прате практичка вежбања, духовна гимнастика, да ђак оно што зна уједно уме и практички употребити, а не да са својим голим знањем остане у животу као неки левак или шуваклија. Гимназиста, особито доњи, може и мање знати, али у том свом ограниченом кругу ваља да уме више радити. У опште је у педагогији важније како него шта, важније је напрезање само него рад који из њега потече ; младић треба да буде подобан за рад, а не само да се у њему пробуди и развије научни дух. Осим тога метод има и своју велику моралну вредност. Ограничити на мало, прикупити све у средину, издржати док се са свим не присвоји, прину-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

дети на постојанство при уморним и тешким задацима, све то тежи на образовање карактера, веле Енглези.

6. Немају једне *терминологије*, која је потребна, како ради бољег разумевања, тако и што се њоме простије стављају питања, и много времена уштеди; а ни језик у опште није у свима *правилан и чист*.

7. Како су из различнога времена, оне не само да се не подударају и не иду једна другој на руку, него су чисто и *противуречне*.

За првих времена наших средњих школа могло је све то још и поднети, јер тада беше девиза: Дај какву год књигу; боља је и слабија, него никаква, па да се троши време у писању по казивању (диктовању). Али данас, *после 50 година* од постања, време је да пречистимо и завршимо рачуне са старом *случајношћу*, те да *свесно* започнемо *нову еру*.

Пре свега, ваља да изађе из обичаја, да се брињемо за школске књиге понајвише тек онда, кад нам државна штампарија јави: још мало па од те и те књиге неће имати ни једнога више комада, јер тада хоћемо да имамо на *брзу руку* у »што краћем року« — оцену дојакошње књиге, у другом »што краћем року« да се (у случају потребе) напише нова, у трећем опет таком року, да се прегледа и поднесе писмени суд о њој, у четвртом да се наштампа, а у петом да се разашље по целој Србији и нађе у рукама ђака, којима је преко потребна. На место такве практике ваљало би израдити *добар план*, по коме ће се радити читава група књига, па за тим, било стецајем, било договорним распоредом, увести у посао све важније стручњаке из целе Србије. Књиге би се писале и једне би биле готове прве године, неке друге године, а остале може бити тек треће године. Али за то време могле би се прерадити или из нова написати *све књиге* за гимназије, и све по једном плану тако, да све заједно буду један велики, добро учлањени поступни поредак.

Међу тим, од дојакошњих књига могле би се оне *боље*, без промене или са малим оправкама, *прештампати* само у онолико комада, колико требају за једну две, или три године. А које су лоше, њих би требало за *сад* на брзу руку за прештампавање прерадити, у одређеном мањем броју штампати, а уједно *наредити* да се према утврђеном плану из нова напишу.

Даље, треба бити на чисто шта се хоће управо да постигне на сваком од четири наставна ступња. Тада ће и наставни планови за сваки испасти како ваља, и програми подесни, и књиге могу бити добре; а при добрим књигама могу ученици (према родитељским приликама) и променути гимназију, па опет да положи испит са врло добрим и одличним успехом.

На првом ступњу, у *основној школи*, поред морално вероисповедног васпитања, задатак је, да деца добију прва знања и вичности, које им требају за живот. — Други је ступањ *доња гимназија* или реалка, које поред морално-вероисповедног, народног и човечног васпитања, обучавају младеж у корисним знањима за грађански живот, и спремају у исто време за слушање различних грана науке. У тим школама се не предаје наука као наука (*scientia, Wissenschaft*) него су то само »корисна знања«, *поука, учење*, (*doctrina, Lehre*), спремају се *младићи* да буду *писмени*, који после иду на занате, у трговину, у учитељску школу, богословију или у горњу гимназију и реалку. — Трећи је ступањ *горња гимназија* или *реалка*, где се предају различне гране *наука*, али више популарно онако како се иште за општу или боље заједничку вишу образованост (»за ширу образовану публику«), и као приправа за вишу академијску наставу. — Четврти је ступањ највиша стручна настава, где се предаје *наука* као наука.

Према томе, књиге за доњу гимназију, не треба да су написане *научно* по »системи«, која се не иште у *тој мери* ни у горњој гимназији; тек Велике Школе држе се *строго науке*. У доњој гимназији претеже *метод*, у горњој *преоблађује наука*, а у највишим је школама *сама наука*; па и ту има и *практичкога вежбања*.

Изложивши све то напред ради бољег разумевања прелазимо на оцену књига, о којима је реч.

II

Према свему, што је додде речено, а размотривши пажљиво поднесене им књиге, потписани су се сложили, да своје мишљење о тим књигама поднесу Главном Просветном Савету, руководећи се овим обзирима:

I Да књиге, које не одговарају сувременом стању дотичне науке, које су написане на основи која је већ одбачена, које су пуне погрешака, треба избацити из школе, ма какав био програм школским књигама.

II да све остале књиге треба сматрати као привремене, док се за њих програми не израде, и да их зато треба прештампавати, ако се потреба укаже, — у што мање екземплара, колико је потребно за годину дана.

И тако су поднесене књиге подељене у 4 категорије:

1. Које по ономе што је речено под I треба са свим избацити. Таке су: *Мала српска граматика* за основне школе; *Писмени састави* за основне школе; *Словенска граматика* С. Сретеновића; *Реторика* Ђ. Малетића; *Теорија прозе* В. Вујића. За те је предмете боље, да их у колико су потребни, а док се не напишу друге књиге, наставници ученицима диктују,

WWW.UNIKIP.BS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

а место *Словенске граматике* Сретеновићеве могла би се дотле корисно употребити *Словенска граматика* Ј. Живановића.

2. Које се за време од године дана, ако је потребно, могу штампати. Таке су: *Српска граматика* Ст. Новаковића, књига I, II, III, IV; *Српска читанка* за гимназије од Св. Вуловића, књига II и III. Писци могу при том прештампавању поправити погрешке у својим делима; али обим књига не сме бити већи.

3. Књиге, које се такођер за време могу прештампати, али да се прераде, така је *Читанка I* за гимназије, — или да се скрате, таки су *Примери из књижевности* старе словенске и српско словенске, од Ст. Новаковића.

4. У овој је категорији *Извод из српске граматике* од Јов. Бошковића. Строго узевши то у нас није школска књига; али се може прештампати као помоћна књига, као ручна књига за учитеље основних школа, и за самоуке. Особито кад писац хоће 3-мо издање да прошири и местимице да поправи. Та књижица има своју публику; последње издање 1878. изашло је у 10.000 екземплара.

III

Ако Главни Просветни Савет захтева, потписани су готови да поднесу *посебне рецензије* на оних *пет* књига из I категорије, предложених за изабацивање. Али много је важније ово што сад иде:

IV

Ми мислимо, да је већ крајње време, да се за све школске књиге (у основним и средњим школама) пропишу *детални програми*, какве треба да буду. Кад би најпре стручне комисије израдиле *програме за групе*, а после Главни Просветни Савет или *мешовита комисија*, састављена од просветних радника по свима струкама, увела у те програме *армонију по општим основима*: онда би се школска књижевност на поузданијем темељу развијала брже и успешније; онда би се о свакој новој школској књизи, која би Главном Просветном Савету била поднесена, или о старој, коју би ваљало прештампати, могло казати много поузданије, него сад: је ли за школу или није. А овако оцењивање и прегледање школских књига, које доста много утичу на учење и напредовање у школи, бива неравномерно, на махове према личним назорима, а често и тренутном расположењу и вољи различних референата. А најтеже још као да се осећа немање програма за групу наука о српском и словенском језику и стилу.

Ако Главни Просветни Савет усвоји наш предлог, потписани били би вољни да израде *деталне програме* за ове школске књиге:

1. *Српска граматика* за основне школе. На синтактичној основи.

2. *Српска граматика* за I разред средњих школа. На синтактичној основи.

3. *Српска граматика* за II разред средњих школа. Са практичног гледишта. Из наставе о гласовима, о творењу и значењу речи, о облицима речи, — у данашњем стању језика.

4. *Српска граматика* за III разред средњих школа. Извод из наставе о гласовима, о творевинама и облицима, — на историјској основи.

5. *Српска граматика* за IV разред средњих школа. Реченице српског језика.

6. *Књижевни облици*. I Песништво.

7. *Књижевни облици*. II Проза.

8. *Српска читанка* за I и II разред средњих школа. Део први: примери уз граматiku. Део други: угледни чланци.

9. *Српска читанка* за III и IV разред средњих школа. Део први: примери уз граматiku. Део други: угледни чланци.

10. *Читанка уз књижевне облике*: а) песничке, б) у прози.

11. *Читанка уз историју српске књижевности*. Књига I језик (стари и) српско-словенски, век 12 до 17, са својим издањцима у 18 веку, књига II језик српски и словенски, *покњишки*, век 15—18; књига III језик српски и хрватски, *народни*, век 19.

Као што се види настава у матерњем језику, и у опште у граматици, *чмала* би 2 или 3 ступња: 1-ви у основној школи, 2-ги ступањ у I разреду, и 3-ћи у IV разреду средњих школа; — опет 1-ви ступањ у II разреду, а 2-ги у III разреду средњих школа.

Према томе, из мале школе изнели би се основни појмови; из I и II разреда средњих школа сва граматика, са практичног гледишта; а у III и IV разреду средњих школа учила би се опет сва граматика, само више научно, све пак — са потребним вежбањем.

Књиге не би смеле бити веће од 8 до 15 табџа.

По садашњем распореду, српске гимназисте *уче* пре немачке деklinације и коњугације, него на матерњем језику, и пробаве 4 године, док добију преглед целе граматичке садржине.

25. Марта 1882. год.
у Београду.

ЧЛАНОВИ НАРОЧИТЕ КОМИСИЈЕ
ЗА ПРЕГЛЕДАЊЕ ШКОЛСКИХ КЊИГА,

ЈОВАН БОШКОВИЋ
СВЕТ. ВУЛОВИЋ
Ж. ПОПОВИЋ
АНДРА НИКОЛИЋ.

Просветни Савет усвајајући у свему мишљење референата одлучио је :

1. Да се не прештампавају више »Српска граматика за основне школе« и »Теорија прозе«, а што се тиче »Словенске граматике« да се не прештампава за потребу гимназија, но ако би била потребна за богослове, може се за њих прештампати

2. Да се могу прештампати у онолико екземплара колико би било потребно од сад па за две године ове књиге : *Српска граматика* од Стојана Новаковића и *Читанка* Св. Вуловића, пошто писци у њима исправе погрешке ;

3. Да се прераде и скрате па да се прештампају »Прва читанка« за средње школе, по примедбама које су прошле године у Просветном Савету о тој књизи донесене ; а »Примери књижевности« да се скрате на 15—16 штампаних табака.

4. »Извод из српске граматике« од Јов. Бошковића, да се прештампа пошто је писац попуни према својој изјави.

Референтима одредио је Савет укупно 160 динара награде

VI

Др Бакић чита следећи реферат о »Малом земљопису« :

„Главном Просветном Савету

Позвани одлуком Главног Просветног Савета од 10. т. м. Бр. 13. да му поднесемо своје мишљење о »Малом земљопису« за основне српске школе 1879. подносимо своје мишљење овим што иде.

Наставни план за наше основне школе изашао је још године 1863., а упутство како ће се предавати предмети, обухваћени тим планом, изашло је тек након 7 година, а на име год. 1871. У том наставном плану стоји, да се у IV разреду поред осталог има предавати *математички и физички земљопис и политички земљопис Европе*. Упутство пак за све остале предмете, па чак и за науку хришћанску и певање, онако опширно, дошло је у неприлику, кад је стало пред земљопис, и кад му је ваљало упутити учитеља и учитељку, како и њега да предају. Оно са свим лаконично вели : »физички и математички земљопис и државни земљопис у IV разреду предаваће се по књизи »Мали земљопис«.

Не гледајући на то, што је упутство у својој хитњи, да што пре само одмакне од овога предмета, погазило закон тиме, што препоручује да се предаје државни (политички) земљопис свих делова света, изложен у малом земљопису, док у наставном плаћу стоји, да се предаје само политички земљопис Европе, не гледајући велимо на то, ми смо били слободни да из тако олаког прелетања упутства преко

земљописа, овога тако важног предмета, изводимо ово што иде.

Или је упутство мислило да су наставници основних школа за предавање свих осталих предмета више мање неспремни, па им је ваљало дати опширнија упутства како да их предају, а у земљопису да су у свом елементу, па им није ни требало давати никаква нарочита упутства, већ је довољно било само зарад уједначења наставе у овом предмету, упутити их на »мали земљопис« у коме за све, што треба детету из IV раз. знати, имају питања, и за све што се пита имају одговори. Или је упутство мислило о земљопису онако, као што се о њему мислило још у првој половини прошлог столећа, те да према томе чак и не треба никакве нарочите спреме ни упутства за предавање, већ је довољно, да се каком мнемотехником што пре научи на памет изванреднији или мањи регистар имена. И у том случају мали земљопис у стању је то олакшати, јер ће га учитељ држати пред собом, читати питања а ђак на то одговарати, под строгим контролом учитељевом, који опет гледа у књигу и пази да се ни »иже« не изостави.

Ово смо двоје могли слободно изводити, јер није назначен нигде у упутству значај ове науке нити њена цел, док је то код свих осталих ако не прецизно казано, а оно бар наглашено. Па како то није учињено ни у самој књижници ни у упутству, то смо држали за потребно, да само бар у кратко кажемо цел ове науке, како непосредну, тако и посредну, јер ће нам тек према томе могућно бити да одредимо вредност књизи, коју нам је Просветни Савет поверио на оцену.

»Непосредна је цел земљописне наставе да упозна ученика са земљом као целином, а посредна да развија и јача све његове умне особине : уобразиљу, мислиљу, судиљу, памтиљу и естетичан укус«.

Да би се све ово постигло према разним годинама узраста ученичког, педагогика има разних начина и путова. За мање одрасле она се у главном служи синтетичним а за одраслије аналитичким путем. У првом случају она почиње са кућним или школским прагом, излази по том на дворште, за тим у околину најпре ужу, за тим све ширу и ширу, ширећи једнако са даљом наставом и круг познавања дечијег. Но кад узмемо у рачун то, да ће огромна већина ученика осн. школе цео свој век провести у уским границама своје рођене земље, кад узмемо у рачун то, да је крајња цел укупне основне наставе, да упозна ученика са односима у којима стоје и у којима ће доцније стајати према својим саграђанима, да их као чланове општине и државе упозна са правима и дужностима у обема, да их спреми за живот у њима, и тиме, што ће их упознати и са природним појавима

околина њихове и са оним што са њима у свези стоји, онда мислимо да се са познавањем земље у основној школи вала зауставити на границама сопствене отаџбине под којом разумемо све земље у којима Срби живе. Све дакле карте па и глоб треба избацити из основне школе, а оставити јој карту околине, карту уже и карту шире отаџбине. Остало је по нашем мишљењу не само сувишно него и штетно. Доста је за свршеног ученика основне школе ако уме да се нађе како вала само на поменутих картама. Шта ће му вајдати ако зна за Кордиљере, Хималаје, Килиманџара и т. д. и кад би их могао задржати у памети, ако не зна најпре планине своје земље? Шта ће му вајдати да зна за Китајце, Јапанце, Патагонце, и Ескиме, ако не зна како вала где Срби живе и како живе? Шта ће му вајдати да зна — што не верујемо да му је могуће појмити — како се земља обрће око осовине своје и око сунца, а не зна прорачунати мене месечеве што свака баба на селу зна, или кад ће се моћи видети влашићи или штапци и т. д. на његовом отачастаном небу?

Те све и многе друге ствари дете ће можда и набубати на памет, али их неће моћи разумети или ако су само ствари за памтење, заборави ће их одмах, чим из школе изађе. Међу тим бубајући то, дете нема кад да сазна ни најобичније појаве у својој рођеној земљи, које сваки неписмен сељак и сељанка зна; сва му се пажња одвуче негде на страну, не разумљивим и њему непотребним стварима, за које никад ни чуло није нити их је видело а неће их више ни чути ни видети. Дете на тај начин постаје туђин у својој рођеној земљи, и вежбајући само једну умну моћ, памтење, постане не само једнострано, већ још и оглупи, и од овог бистрог и радозналост детета, које уђе у школу, постане кад из ње изађе, блесан.

»Мали земљопис« који је пред нама према овоме што смо до сада казали, може само штетно утицати. Он не само што оће да круг познавања рашири, противно наставном плану на целу земљу, него је још и мустра методе, којом се иде на заглашљивање. Подобну књигу, још пре 150 год, написао је за немачку децу неки Хиблер. Онда је у своје време била на далеко чувена, тако да је била преведена на све јевропске језике, и прештампована небројено пута, али данашња педагогика одредила јој је место које мало час поменуемо.

У »маломе земљопису« има 126 питања и толико одговора, а у трећем делу његовом »државном земљопису, на 16 страна набројали смо око 400 имена, брда, река, држава, вароши, народа!!!

Па каква су та питања и ти одговори? Ево неколико примера:

На стр. 8. и 9. пита се: како се зову она места на земљи, на којима је вода? а одговара се: Она места на земљи на којима је вода, зову се: мора, језера, реке, потоци, извори и баре.

На стр. 7. пита се: Шта се зове сува земља? а одговара се: сува земља, зову се сва она места на земљи која нису под водом

На стр. 10. пита се: Живи ли животиња у мору? а одговара се: у мору живи свакојака животиња.

На стр. 13. пита се: Каква је клима у Европи? а одговара се: Клима у Европи је различна. На северу је врло хладна, а на југу Европе ретко снег бива.

Па каква су ова таква је готово већина осталих.

Но осем неспретних питања и још неспретнијих одговора, књижица је пуна неистина. Ми ћемо од њих само неке набројати.

На стр. 8. стоји, да је Европа најмањи део света, а то је неистина, јер је Аустралија најмања, почем има у простору 89.000 квадр. м. а Европа 100.000 квадр. миља.

На стр. 9. неистина је оно што смо већ раније напоменули, а на име, да се она места на земљи на којима је вода зову: мора, језера, реке и т. д. Та се места зову јаруге, долине, корита и т. д., а тек вода која је у њима може се звати онако, као вели »мали земљопис«

На стр. 11. стоји, да су, муња, грмљавина и гром *ватрени* појави, међу тим то су *електрични* појави.

На стр. 14. стоји, да су: Швеци, Норвешци, и Данци *пореклом од Немаца*, док су међу тим, сви заједно с Немцима, пореклом од Ђерманаца.

На стр. 15. каже се, да у Инглиској поред осталих народа живе и неки *Валици*.

На стр. 16. стоји, да: у Швајцарској живе већином Немци, но има и Талијанаца и Француза. По томе изгледа, као да су оба ова народа управо споредна у Швајцарској, — као од прилике, кад се каже да у некој земљи има и Цигана и Чивута — и да не чине никакав повећи континент.

На стр. 22. поред осталих држава, помиње се и некаква држава *Туркестан* и *арабијска држава*, а на стр. 23. стоји ово: у арабијским државама највеће су вароши: Цеда, Мека и Медина. Како Туркестан тако је и арабијска држава непозната данашњим земљописцима и вароши Цеда, Мека и Медина у турској су држави.

На стр. 22. пита се: које су највеће вароши у персијској држави, и одговара се: Техеран, Кабул (у Авганистану) и Келат (у Белуцистану). У питању се не помиње ни Авганистан ни Белудистан, те по одговору изгледа с правом, да су то покрајине персијске.

Зна се на прилику, да у Азији имају две Инђије, предња и задња. Но у овој књижици то се нигде не

номиње, већ се питања постављају као да је само једна Инђија. На прилику пита се: које су највеће вароши у државама у Инђији? а одговара се: Калкута, Бомбај и Мадрас, вароши дакле само у предној Инђији, али не у »државама« већ »држави« инглиској.

Таких погрешака има тако много, да би нам валао већи део књиге преписати, кад би их хтели све исписивати.

Према свему овоме мишљења смо, да се ова књижица »мали земљопис« никако не прештампава. Оваким земљописом и методом која је у њему, не постиже се ни у колико цел, коју по нашем мишљењу има настава у земљопису: све и кад не би било у њему пуно неистина и изопачених факата. Нити се њиме земља упознаје, нити се развија ма и једна моћ детиња осем памтења, па и оно у штетноме правцу. Учење по њему штетно је како за ђака тако и за учитеља, наводећи их на најгрубљи механизам, који дете заглупљује, а по неког учитеља лако ми на лењост.

Оно што би требало постићи земљописом у основној школи, док се не би написала згоднија књига, може се за сада у главном постићи по књизи »упутство за предавање домовине и света,« а у колико би требало по наставном плану што више казати деци о политичком земљопису Јевропе, то учитељ нека спреми сам, а толико може сваки.

24. Марта 1882.

Београд.

ПРОФЕСОРИ

В. ЋАРИЋ

Др. В. БАКИЋ

Савет је у свему усвојио мишљење референата и одлучио:

Да се »Мали земљопис« не прештампава више о државном трошку.

Референтима г. др. Бакићу и Вл. Карићу одредио је Савет за овај реферат и за реферат о земљопису балканског полуострва, који је пређе прочитан, свега по 40 динара.

VII

Привремени пословођа и г. П. Никетић, прочитали су следеће реферате о »Малој црквеној историји за основне школе.«

1.

„Главном Просветном Савету

Одлуком својом од 10. Марта о. г. Главни Просветни Савет почаствовао ме је поверењем, да прегледам *Малу црквену историју старог и новог завета за основне школе*, па да му за тим саопштим своје мишљење о томе може ли се ова књига за школску годину пре-

штампати о државном трошку таква каква је, или би је требало у чему мењати. Ја сам прегледао поменути књигу и част ми је поднети Главном Просветном Савету следећи извештај.

У »Малој црквеној историји старог и новог завета за основне српске школе« има тако мало помена о цркви, да не би нико могао у њој познати историју цркве, кад само то не би било обележено на корицама књиге. Нарочито је сиромашна ова књига у излагању новозаветне или хришћанске цркве. Од 17 листића, из којих је састављена сва књига, само два листића говоре о цркви хришћанској и то тако нејасно, да и то мало скоро ништа не вреди. У та два листића ушла је и историја српске цркве, обележена са 11 редића. Кад се узме у рачун, да је цео стари завет само према за нови завет и да је тек хришћанска црква право царство божије са најузвишенијим морално-религијским начелима, онда се не може никако одобрити план ове књиге, у којој је стари завет захватио седам осмина а хришћанској цркви удељена једва једна осмина.

Поред тога, у књизи овој не говори се ништа друго о цркви хришћанској, него само то, да су је апостоли ширили по свету и да су свети оци написали на саборима символ вере. О св. апостолу Павлу, који је највише радио на ширењу хришћанства, ни о св. Сави, кога школе српске славе као свога патрона; ни о члановима црквеним, ни о јерархији, као ни о свештенорадњама па ни о главнијим моментима из живота цркве хришћанске нема баш ничега. А почем је састав и уређење видљиве цркве продукат дугог времена и почем су свештенорадње реални облик религијског веровања, то разуме се и једно и друго чини битни део историје цркве, те се према томе не може никако допустити, да ова књига остане и даље са оваквом празнином.

Уз поменута два листића, на којима је исписана историја хришћанске цркве, стоје пет листића са описом живота Исуса Христа, а под насловом »Историја новозаветне цркве« и према томе излази да је 7 листића а не 2 удељено хришћанској цркви. Али се живот цркве хришћанске не почиње рођењем Исуса Христа, него тек силаском духа свет. на апостоле, па због тога ја то и не стављам у историју хришћанске цркве. Писац је назвао живот Христов новозаветном црквом сигурно с тога, што је црпео материјал из новозаветних књига светог писма, но то не може бити никакав разлог, почем се из тих истих књига зна, да је од почетка живота црквеног, Христос невидљива глава цркве, и да је први дан живота црквеног дан силаска св. духа на апостоле, а то је био 50 дан по васкрсу Христовом.

Но подела историје старозаветне цркве до рођења Христовог — што обухвата две трећине књиге пије

WWW.UNI
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ућињена по важности материјала, који је у тај одсек ушао. Познато је, да се политички и црквени живот јеврејског народа развио у Палестини, и да је развиту јеврејског народа обележена и највиша и најнижа тачка у току времена од судија до рођења Христовог, па је разуме се, тај период и најважнији у историји јеврејског народа и јеврејске цркве. Међутим 7 листића ове књиге причају о том, шта је било до долазка Јевреја у Палестину, а само три листића казују сву историју Јевреја и старозаветне цркве од Судија до Христа. То је узрок те се у овој књизи баш никако не помињу ни Самуило ни Јездра, и ако ни један ни други не уступају Мојсију по својим заслугама. То је узрок те су и пророци јеврејски, у којима се огледао најувзвишенији израз јеврејског духа и који су као гласници правде и искрени учитељи народни оставили сјајну успомену о себи, изнети у врло бледој слици. И ово је по мом мишљењу таква празнина које не сме бити у овој књизи, јер она мора имати и васпитни карактер поред историјског ређања догађаја.

Осим поменутих празнина, и осим неправилне поделе и историјског материјала, ова књига не одговара захтевима школске потребе ни с друге стране. Она је написана у питањима и одговорима, па је услед тога садржина њена тако немилостиво искасањена, да нигде нема ни једног историјског догађаја, који би био изнет у целини. Све је раздробљено и подељено, баш као с намером, да деца не схвате ни један догађај о коме се у књизи казује. Кад се поред тога узме у обзир и друга тешкоћа да питања сметају ученицима при читању и учењу и да се учитељу одређеним питањима отима слобода у раду; онда излази сасвим јасно, да историју цркве за основну школу ваља писати у лаким причама, а не у питањима и одговорима.

Сметња је код ове књиге и у томе, што се у њој на више места цитира св. писмо на словенском језику као на пр. стр. 30 »Сие естъ тело мое еже за ны лозимое ко оставленіе грѣховъ« или на стр. 31. »Отуе, къ ризѣ твои предю дѣхъ мой« и т. д. Ово чини сметње прво с тога, што деца у другом разреду основне школе, где се овај предмет предаје, не знаду словенског језика, друго због тога, што се тумачењем нејасних навода у залуд губи време. Црквено словенски језик није оригиналан у св. писму, те да се поједина места изводе из словенске библије, као оригиналне изреке, него је словенска библија превод онакав, какав би био и превод српски.

На послетку ова књига, оваква каква је не одговара школској потреби ни по језику, који је неправилан. Ради примера навешћу нека места:

На стр. 32 стоји питање:

»Је ли се Христос после васкрсенија свог јављао апостолима«.

Одговор: »Јесте им се више пута јављао и они су га видели и о васкрсенију његовом уверили се«.

На стр. 28 пита се:

»Каква је била намера његових дела«?

Одговор: »Намера његових дела била је та, да прослави Бога и да изврши вољу његову« и т. д.

После свега докле реченога узимам слободу учтиво саопштити Главном Просветном Савету своје мишљење, да ову књигу не би требало никако прештамповати о државном трошку за школску потребу, јер оваква, каква је књига, не одговара захтевима школе ни по садржини ни по облику, а не би се могла друкчије поправити, него да се сасвим преради и попуни.

С тога држим да би најбоље било наредити да се за основну школу спреми сасвим нова историја цркве.

5. Априла 1882.

Београд.

С НАЈОДЛИЧИЈИМ ПОШТОВАЊЕМ

ЈЕВРЕМ ЈИЛИЋ

професор богословије«.

2.

Мала Црквена Историја

Кад овај учебник не би имао других мана, осим што је написан са питањима и одговорима, ја и због тога само не би био за то, да се он прештампава овакав какав је, јер питања и одговори у учебнику јако забунују децу. Ово исто важи и за друге оне учебнике који су ми на прегледање послати а написани су као и овај.

Но осим тога:

Прва глава нејасна је и непотпуна и то како при одговору на питање: како је Бог створио свет? тако и при одговору на питање: зашто га је створио? — јер се при првом одговору нигде не спомиње Божије свемогућство као стварајућа сила, а при другом вели се, као да је Бог створио свет ради себе самог а не и ради човековог блаженства. Међутим не спомиње се јасно ни онај прави узрок створења т. ј. благост божија.

Исто тако нејасан је и непотпун одговор и на питање: зашто је Бог створио човека? јер осим наведеног одговора, Бог је човека створио још и за то, да би се човек све више усавршавао и тако приближавајући се све више своме оригиналу и све срећнији бивао

Друга глава. И у овом делу у место одговора на питање: ко је праотце навео на грех? боље је објасњење на питање: ко је узрок праотачаског греха; јер осим ђавола узрок је пада прародитеља и њихова сло-

бодна воља у којој је и лежала могућност пада, а због тога су баш онако страшно и кажњени, што не би било, да су само преваром ђавола погрешили.

Такође и при одговору на питање: Шта је постигло човека после учињеног греха, могло би се за доказ *помрачења ума* навести то, што су се праотци после учињеног греха крили од свевишећег и свезнајућег Бога, а за *поквареност воље* то, што се за преступ нису одмах покајали и тражили опроштај него је Адам бацио кривицу на Еву а Ева на змију и тако су обоје кривили скоро самога Бога за њихову кривицу. Поред тога не би било сувишно да се каже да ни ум прародитеља није био савршено покварен, јер је Адам приносио Богу жртве, пошто је из Раја био истеран, а ни воља им није била сасвим покварена јер је Адам плакао, кад је из Раја изишао.

Трећа глава. Овде пре говора о потопу требало би напоменути да је Бог више пута опомињао људе да се поправе, па кад то нису хтели учинити да их је потопом казнио. Осим тога није добро, што се најпре отворено вели »да су се при потопу утопили сви људи и сва животиња, а после се опет вели, да је се и Нојева породица и нека животиња спасла.

Пета глава. Овде би боље било да се о Авраму јасније каже т. ј. да је Аврам био знатан и за то што је остао веран према Богу испуњавајући тачно вољу Божију, па тек као последица тога и у награду за ту верност да је Бог учинио завет са Аврамом.

При спомињању обрезања требало би напоменути, да је оно у хришћанству замењено са крштењем, јер све симболичке слике ст. завета требало би свуда, где се може, упоређивати са обредима нов. завета, почем је ст. завет био припрема за нови тако на пр. у истој глави при описивању Исакове жртве требало је напоменути, да је она била слика спаситељеве жртве на Голготи.

Погрешно је што је ограничено речено, да се само Јаковљеви синови зову патријарсима или праотцима, јер онда како се зову : Адам, Енох, Ноје, Аврам, Исак Јаков и други између њих ?

Шеста глава. У овом делу није речено да су браћа омрзла Јосифа само због његове добротe, кад се зна да су узрок те мржње и неки снови, који су пред-казивали сјајну будућност Јосифову

На питање: које Израилце из Египта извео ? мало је одговорено са речи *Мојсеј*. Ту је требало и Бога напоменути, јер и чуда која је Мојсеј чинио, није чинио својом сопственом силом већ Божијом.

Осма глава. Кад је већ при крају ове главе речено, да су 10 заповести и пре људима биле познате, онда је требало казати не само и како, него зашто им се и сада на писмено дају. Осим тога не би било

сувишно да се каже, да је Мојсеј у пустињи дао Израилћанима и неке друге законе.

Девета глава. Кад се у овој глави говори о жртви а особито о зпољнем оделењу цркве, онда је требало напоменути, кад и како су Израилци добили цркву, први пут. Кад је речено да се други народи нису молили једном истинитом Богу, него су се идолима клањали, онда је требало казати и зашто, напоменувши да човек без божијег упутства о вери, не може сам доћи до познавања чисте и истините вере, почем многи вероисповедни предмети надмашују човечији разум: а особито од како је исти после првородног греха и помрачен.

Десета глава. Кад се судије спомињу, онда је требало некога од судија и именовати па макар и са кратком биографиом, а особито јунака Сампсона и праведног старца Самуила. У овој глави не би било сувишно да се нешто напомене и о чувеној Соломоновој мудрости.

Дванајеста глава Кад се помиње да је Данил, са своја три друга остао потпуно одан истинитој вери, требало је напоменути, да и остали народ није био веру заборавио.

Са кратким додацима и изменама свега што је овде наведено, предмет не би био опширнији а особито при изостављању питања и одговора и на послетку т. ј. баш и кад би био опширнији, то би била мања мана од оне, која долази од прећуткивања познатих истина.

СИНЂЕЛ ФИРМИЛИЈАН.“

Услед тога Просветни је Савет одлучио да се »мала црквена историја« не прештампава о државном трошку, а референтима г. Илићу да се изда 30, а Синђелу Фирмилијану 20 динара хонорара.

Пошто је било већ доцне, председник је закључио састанак.

САСТАНАК СХУ

2. Јуна 1882. у Београду.

Били су: председник Д. Нешић; потпредседник Ј. Пецић; редовни чланови: Арх. Н. Дучић, др. В. Бакић, арх. Нестор, М. Миловук, др. Л. Стевановић; ванредни чланови: Св. Вуловић, Љуб. Ковачевић, Јов. Борђевић, Бор. Тодоровић и Пет. М. Никетић.

I

Ванредни члан *Никетић* чита записник 114. састанка, који Савет прима.

II

Председник саопштава писмо г. министра просвете од 31 Марта трајуће године ПБр. 3135. којим јавља

Просветном Савету да је привременом пословођи саветском, др. Ник. Ј. Петровићу, дао одсуство месец дана, и позива Просветни Савет да из своје средине одреди лице, које ће вршити ову дужност за месец дана. Решено: да за месец дана врши дужност пословође Просветног Савета Пет. М. Никетић.

III

Заступник деловође Никетић чита реферат г. М. Михаловића и С. Стојковића о »Рачуници (I и II део) за основну школу« од Ст. Д. Поповића.

„Главном Просветном Савету

Према писму Главног Просветног Савета од 12. Марта 1882. год. СБр. 13. прочитао сам »Рачуницу I и II део« од Ст. Д. Поповића, и нашао сам следеће:

Да су оба дела (I и II) заиста добро урађени према методу, који је усвојен; али да се не може ни један део назвати у правом смислу »Рачуница« већ природније »Збирка примера« ако би их овакве, какви су прештампали.

Против метода нема се шта рећи, јер се његов утицај види у бољој спреми деци, која улазе у гимназију.

Али, кад се у усменим деловима (који је намењен учитељима), уз сваку радњу казује још и одредба, правило, уверење (проба) и употреба — како уобичајених речи, тако и знакова (облика) усвојених, и кад се ту упућује, да их учитељ уз сваку радњу — пошто децу довољно усмено и писмено извежба — обавештава и од њих тражи, да и она то знају за њим да искажу и на примеру покажу (I део стр. 8, 89, 151, 152, 165, 166, 167. за први разред, а таквих упутстава има и у II делу, стр. 25, 53, 74, 80, 21, 110, 115, 181 и т. д. за други разред), онда не увиђам противна разлога: зашто се у кратко не изложе: одредба, правило, уверење и употреба на крају сваке радње?

У усменим деловима види се дакле, да учитељ мора то деци да говори и она да науче, дакле на изузет да искажу, као што већ од II раз. почињу неке предмете учити.

Према овоме треба:

1. Да се уз поједине радње ставе у кратко одредбе, правила, уверења и употребе, потпуно раширујући их, као што се примерима раширују радње.

Осим тога.

2. Да се избаци, или у што мање примера при вежбању употребе наше старе мере и новац осим главнијих (грош, дукат, ока, литра).

3. Да се код задатака са једноименим и вишеименим бројевима покаже начин рада бар на 4 при-

мера, као што је то урађено са неименованим бројевима.

4. Да се обележавање хиљаде тачком одбаци и усвоји раздвајање класа — по три цифре.

5. Да се у III разреду — где се већ о новим мерама говори (стр. 121. II део), као продужење од II раз. — уведе десетни разломак.

Увођење нових мера у нас истина је одложено, али сумњам, да ће се још за половину оног времена моћи да одлаже, које је до сада потребно било.

Ту децу не можемо оставити без знања десетног разломка и нових мера.

Са овим изменама и допунама мишљења сам:

Да се оба дела (I и II) од Ст. Д. Поповића и даље задрже за основну наставу и прештапају.

25. Априла 1882.

у Београду.

ГЛАВНОМ ПРОСВЕТНОМ САВЕТУ
ПОВИЗНИ,

МИЈАИЛО МИЈАИЛОВИЋ,

ПРОФЕСОР I НИЖ. ГИМ. «

Слажем се с овим рефератом г. М. Михаиловића, да се Рачуница г. Ст. Д. Поповића, намењена основној настави, може прештампати.

СРЕТА Ј. СТОЈКОВИЋ,

ПРОФ. БЕОГРАД. ГИМНАЗИЈЕ.

По прочитању овог реферата Пецић предлаже: да се рачунање са старим мерама из Рачунице са свим изостави, и да се у истој стави само (табеларни) упоредни преглед између старих и нових мера, те да се деца са истим упознаду, а рачунање да буде само са новим мерама.

Одлучено: да се Рачуница г. Ст. Д. Поповића за основне школе прими по реферату и овој примедби Пецићевој.

Награда за реферат одређена је 50 динара.

IV

Заступник пословође Никетић чита реферат г. П. Живковића и Ср. Ј. Стојковића о »Рачуници за ниже разреде средњих школа од др. Фр. Мочника I и II део.«

„Главном Просветном Савету

По одлуци Главног Просветног Савета коју је донео на 140-ом састанку свом, прегледавши дело »Рачуница за ниже разреде средњих школа од др. Фрање Мочника, I и II део. Београд 1874. и 1875. г.« част ми је исказати Савету моје мишљење о овоме делу у следећем.

Ова књига има два дела. Први део бави се искључиво са особним бројевима (цифрама), а други и са општим бројевима (писменима). А оба дела удешена су и прерађена за ниже разреде и гимназије и гимназијске реалке.

Да се прва књига доиста употребљава као школска књига у прва три разреда наших средњих школа, то ми је познато, а да ли би је требало и даље задржавати за школску књигу таку каква је, или би је требало у чему мењати, о томе ћу казати сада моје мишљење.

Ова књига (I део) налази више на књигу задатака, но на школску књигу, којој би била циљ да нас упозна и научи радити са основним радњама особенних бројева и њиним применама. Кад преврнемо све њене листове, од увода до краја, налазимо да су свуда правила рачунских радња бачена у запећак, а на против да примери и задаци блистају у потпуном свом сјају. Нема сумње, да је истина ово: да се Рачуница не може научити без примера и задатака, али је тако исто истина и ово: да се она не предаје за столом трговачким него у школи и то овде у средњој школи. А овој школи не може бити задатак да нас само научи како ћемо се сачувати од тога, да не би били преварени при куповању или да се не би преварили при продавању ма чега; или другим речима да се не би обманули сами, или да нас не би ко други обмануо при ма којој рачунској радњи; него и да нам покаже, да се све рачунске радње, које можемо предузети са особним бројевима, могу у кратко и јасно свести на извесна правила, и та правила не треба бацити у запећак, него их ставити на видик, а на начин који ће не само најбоље одговарати самом предмету, него који ће у исто време проширити оно знање које смо са собом из тог предмета донели из основне школе. Ово се не сме никако из вида изгубити, кад се така књига пише, да буде школска књига у средњој школи.

Нема сумње, да је тешко из неколико примера саставити правила, која ће у себи садржавати све сличне примере и задатке. Али ова правила доиста постоје, само их треба саставити, и она се овде једино из примера могу саставити. То је једини и прави начин доћи овде до ових правила, који у једно и много помаже, да се Алгебра што лакше и боље може изучити и разумети; он је управо припрема за ту науку, која сва рачунска правила поставља тако, да морају важити за сваки сличан пример и сличан задатак. А тако и треба да буде, јер Алгебра је проширена, размакнута рачуница.

Да би се уверили, да су правила која обележавају извесне рачунске радње доиста забачена у овој књизи, да и не изгледају на правила, него на претходна ту-

мачења, која би им била потребна, треба загледати: рачунске радње са десетним разломцима, рачунске олакшице у множењу и делењу; рачунске радње са разноименим бројевима; рапчлањавање сложеног броја у његове просте чиниоце; изналажење највеће заједничке мере за два или више броја; изналажење најмањег заједничкога садржиоца; разломке, и т. д.

Код неких рачунских радња, за које су правила некако и постављена, ова правила нису изведена из примера (види општа правила о дељивости бројева, раширење и скраћивање разломака, размере и сразмере) а има и таквих рачунских радња, за које нити су правила постављена, нити су протумачена (види сложено правило тројно; рачун друштвени; рачун смесе и т. д.).

Али ово нису све мане ове књиге. Она их има још. Така, десетни разломци израђени су врло скучено, и ако се зна од колике је важности десетни систем за метарски систем. Множење и делење са десетним разломцима израђено је са свим механички. Не држим, да је овде велика мана то што се обе ове радње овде врше без употребе са знацима, који их карактеришу, према се радња на први поглед тешко даје увидити из написаних примера, него што се из примера који су у овој књизи узети, никако не увиђа истинитост, да се при множењу десетна тачка у производу управља по тачци множитеља, а при делењу, да се десетна тачка количника управља по десетној тачци делимка. Требало је обе радње протумачити многим примерима почевши од најпростијих, јер овакви начин множења и делења ретко се налази у Рачуницама, а и где га има, више изгледа као неки скраћени начин, дакле за олакшицу употребљен. Множење и делење са скраћеним десетним разломцима права је збрка. Држим да ово није никако ни потребно узимати, јер довољно је казати, да се сваки десетни разломак може скратити, задржавајући неколико десетни места, а остала изостављајући (које се управља према самој тачности задатка), и да при томе треба пазити на то, хоће ли се учинити поправка или не. Даље у овој се књизи говори о обичном разломку и при делењу целих бројева на начин, који се не може одобрити. Овде би се могло само споменути, да се цели бројеви не могу увек поделити без остатка, а како се и остатак додаје количнику, или како ће се делење и са њиме продужити, ово треба показати код разломака. Даље делење целог броја, који нема на крају нуле, са десет, сто и т. д. биће јасно и разумљиво само кад се подведе под делење десетног разломка са 10, 100, кад се већ поставља правило: да се сваки цео број може представити, као десетни разломак, стављајући му за десетна места нуле. При претварању обичног разломка у десетни треба додати, при каком именућењу обичног

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

разломка биће десетни разломак чист или нечист периодичан, кад се казује, при неком је именитељу свршен. Метарски систем треба да се изведе што потпуније, а нарочито како се у виду десетног разломка пише премерена нека дужина, површина и т. д., јер ова књига о томе ћути, и т. д.

Још једна мана овој књизи, која треба нарочито да се спомене, јесте, што у њој нигде нема претходног објашњења, на који се начин може дознати по самом задатку, какве ће се радње с њиме предузети, кад већ има неких уобичајених израза, после којих се може увек закључити на радњу, коју треба са неким датим бројевима предузети, и који изрази увек долазе у задатке, зашто се не спомињу, кад они олакшавају решавање ових задатака? Не треба никакo заборававати, да је сваки задатак у пола решен, кад се зна пут, којим се може решити, а удари ли се кривим путем, онда је решење задатака немогуће, тј. погрешно.

По овоме, што сам до сад казао о овој књизи, моје је мишљење да се она не може задржати за школску књигу, така кака је, шта више, да је не треба ни поправљати. Али ако би се при свем том остало на томе да је треба поправити, онда поред тога што би требало тада обратити пажњу на горе исказате мане ове књиге, требало би обратити пажњу и на то, да се ова поправка повери лицу, које би било добро упознато са самим предметом, јер мени се чини, да је превод ове књиге од лица које или није познавало добро сам предмет, или није толику пажњу поклонило самом преводу колико је потребно било.

О другој књизи (II део) немам шта много да кажем, јер кад би се Алгебра у нашим средњим школама учила и у нижим и у вишим разредима као једна засебна целина, онда не би имао ништа против тога, да се ова књига учи у нижим разредима. Али како се Алгебра у нашим средњим школама почиње да учи од IV разреда, поступно се ово учење продужава и свршава са VII разредом, то се и ова књига не може у тим школама употребити, пошто се њен материјал не слаже са програмом ове науке за све ове разреде. А за ту цел' није потребно ни прерађивати је, пошто од истог писца (Мочника) имамо Алгебру и за више разреде средњих школа.

Кад би се Алгебра учила у учитељској школи, мислим да би се ова књига могла врло корисно употребити у тој школи.

26. Априла 1882.

Београд.

ПРОФЕСОР РЕАЛКЕ

ПЕТАР Ј. ЖИВКОВИЋ.

»Познавајући добро све мане, које се у овом реферату г. П. Живковића спомињу из Мочникове рачу-

нице, потпуно се слажем с мишљењем: да Мочникову Рачуницу не би требало употребити у нашим школама, а неудесно би било и поправљати је.

ПРОФ. БЕОГРАД. ГИМНАЗ.

СР. Ј. СТОЈКОВИЋ.

Савет усвајајући мњење референата решава: да се ова Рачуница више не прештампава за средње школе о државном трошку. Референтима одређено је 50 дин.

V

Светислав Вуловић прочита реферате г. Јев. Илића и Синђела Фирмилијана о »Молитвослову« и »малом Катихизису за основне школе«, о »Хришћанском катихизису православне источне цркве«, о »Пространијем катихизису за учећу се младеж«, и најзад о »Историји цркве старозаветне и новозаветне за средње школе.«

1.

„Главном Просветном Савету

По одлуци Главног Просветног Савета од 10. Марта ове године, прегледао сам »Кратки молитвословъ къ оупотребленію оугацнѣхъ юности«; на сам нашао да у њему има свију молитава, које су потребне ђацима; да има доста материјала за вежбање у словенском читању и да је врло добро, што има и одговарања на литургији, те деца по овој књизи могу у цркви певати. С тога сам мишљења да би се овај »Молитвословъ« могао прештампати о државном трошку за школску потребу без измена.

5. Априла 1882. год.
у Београду.

С НАЈОДЛИЧНИЈИМ ПОШТОВАЊЕМ,
ЈЕВРЕМ ЈИЛИЋ
ПРОФЕСОР БЕГОСЛОВИЈЕ.

2.

„Главном Просветном Савету

Према одлуци Главног Просветног Савета од 10. Марта ов. год. прегледао сам »Мали катихизис за основне српске школе« и имам част поднети следећи извештај.

Међу свима предметима за основну школу, Катихизис је сигурно за децу најтежи. Два су главна узрока томе: прво што се у Катихизису износе све сами апстрактни појмови, за које се тражи извесна спрема и друго, што је Катихизис тако написан, да се деца само муче, па опет ништа не науче. Он је пун неких дефиниција, које деца не могу никакo да схвате, него бесвесно уче на памет по морању. Ево н. пр. каква је дефиниција вере одмах у почетку првога раздела

овога катихизиса: »Вера је дар Божији по ком ми срцем признајемо и устима исказујемо, да је све оно истина, што се у символу вере излаже.« На стр. 32. стоји оваква дефиниција хришћанске наде: »Хришћанско надање јесте она мирноћа душе наше, која се рађа у хришћанину из уверења, да ће му Бог обећано блаженство дати.« На истој је страни оваква дефиниција молитве: »Молитва је обраћање мисли и жеља к Богу, које се исказују с побожним мислима и речима.« Код ових дефиниција има да застане и зрео човек, па да с тешком муком схвати смисао њихов, — а шта могу деца овде радити? За децу као и за просте људе то остаје вазда непојмљиво. Због тога је Христос проповедао своју науку у причама. Узвишене моралне појмове он је доводио у везу са предметима реалнога света, и са појмовима који су већ готови код његових слушалаца, па је у лаким и пластичним причама изнео најапстрактније ствари. Овако је Христос радио имајући пред собом одрасле људе, а ми радимо противно томе са децом. Код нас се не обраћа пажња на успех, него како се радило некада по невољи, тако се ради и данас. Све једнако излазе ученици из основне, па и средње школе, без елементарних појмова о хришћанству и хришћанском моралу. И оно што ученик изнесе из школе у том погледу носи на себи карактер чуда, а пут којим се и до тога знања дошло, т. ј. муке и невоље око учења лекција из рђаво написаних књига, исцуне ученика осећањем одвратности, те и доцвије у животу гледа попреко на цркву и све што је црквено. Ја држим да би томе требало једном стати на пут. Катихизис овакав какав је по мом мишљењу треба са свим избацити из основне школе, па место њега написати други, у коме би се исти материјал извео у каквим причама.

Овај катихизис требало би избацити још и због тога, што је он, као и неке друге књиге за предавање хришћанске науке, написан у питањима и одговорима. Ово у књизи увећава сметње, којих и без тога доста има. Учитељ може правити питања и без те помоћи, а деца не само да немају никакве користи од тих питања, него се на против саплећу на њих кад лекцију уче.

Поред тога, у овом катихизису има и навода из св. писма на словенском језику као нпр. на стр. 8. »Слушајте и разумејте ако Господ Бог.« Исто је тако само на словенском језику: Символ вере, Божије заповести и Оче наш. Све ово скупа утврђује ме у мишљењу, да не би требало прештамповати ову књигу, него наредити да се друга боља напише.

5. Априла 1882.
у Београду.

С НАЈОДЛИЧИЈИМ ПОШТОВАЊЕМ
ЈЕФРЕМ ЈИЛИЋ
ПРОФ. БОГОСЛОВИЈЕ.

3.

„Главном Просветном Савету

Према одлуци Главног Просветног Савета од 10. Марта ов. год. прегледао сам »Хришћански Катихизис православне источне цркве за српску младеж средњих школа« и част ми је поднети следећи извештај:

Хришћански катихизис није ништа друго него кратки извод из Догматичког и Моралног Богословља, и према томе главна му је цел да с једне стране изнесе најосновније догме хришћанске, као предмет чисто религијске природе; а с друге да даде јасан појам о најкарактернијим цртама хришћанског морала. А како се религијске догме усвајају вером, из које се рађа нада хришћанска и како је најкарактернија црта хришћанског морала у љубави хришћанској, то су вера, нада и љубав једини предмет овог катихизиса, у коме се вера изводи из символа вере, нада из молитве »Оче наш«, а љубав — из 10 божијих заповести.

Што се вере и наде тиче, могу смело рећи, да су у овом Катихизису тако изведене, како се само може пожелети. Сваки члан символа вере и свака молба молитве »оче наш« објашњени су најосновније и најопширније. Али, на жалост, не могу тако рећи односно љубави хришћанске. Љубав хришћанска јавила се искључиво уз хришћанску науку; она је унела животну снагу у материјалистичко друштво старог света тек појавом хришћанске науке; она је везала људе братском везом у једну васељенску целину тек после рођења Исуса Христа, и његовог свечаног прогласа да су сви људи браћа међу собом, јер су сви људи деца једног оца небесног. Но без обзира на то, Катихизис овај изводи космополитску љубав хришћанску из 10 заповести, — из времена, кад је племенска мржња изведена била на ступањ принципа, и кад се јасно заповедало да треба враћати зло за зло. Ова неправилност извођења љубави хришћанске из старог завета, најбоље се огледа у натезању са тумачењем пете заповести, којом се изриком заповеда да треба љубити само оца и матер, а катихизис без основа изводи из тога и љубав према свима људима — пријатељима и непријатељима. Осим тога увлачење 10 заповести у хришћански катихизис за децу доноси и друге несавладљиве тешкоће. Седму заповест не може наставник никаквим начином да објасни ученику, јер се у њој говори о ономе, што дете није у стању да схвати и што учитељ из пристojности не може да каже. То исто важи и за 10. заповед, којом се између осталог забрањује пожелети туђу жену. Ово деца уче не разумевајући, а заповести без неразумевања не вреде.

У осталом баш да је и љубав хришћанска изведена онако опширно, као што су изведене вера и

нада, ја бих опет био мишљења да ову књигу не треба прештамповати за ученике, и то :

1. Због тога, што је препуна навода из Св. Писма и св. отаца. Слободно се може рећи, да су две трећине целе књиге попуњене тим наводима ради доказа појединих истина хришћанских. Ови наводи не само да се тешко памте и лако заборављају, него и не објашњавају ствар, почем се они узимају као глас признатих ауторитета ради веровања а не ради разумевања.

2. Због тога, што је написана у питањима и одговорима. Катихетичан начин предавања важи у школској раду; али се тим начином не могу писати школске књиге. Учитељ треба да буде вазда слободан у стављању питања, према потреби ствари, о којој је говор и према способности ученика, с којим учитељ ради. Питањима и према њима удешеним одговорима учитељ се веже за један ред, од кога не сме да отступи, а то је штетно по успех школе.

На основи ова два разлога, као и на основи онога што напред рекох о љубави хришћанској, и без обзира на језик коме се такође доста има замерити, ја сам мишљења да ову књигу не треба прештамповати за потребу школску.

5. Априла 1882. год.
у Београду.

С НАЈОДЛИЧИЈИМ ПОШТОВАЊЕМ
ЈЕВРЕМ ЈИЛИЋ,
ПРОФ. БОГОСЛОВИЈЕ.»

4.

„Главном Просветном Савету

По одлуци Главног Просветног Савета од 10. Марта ове год. прегледао сам: »Пространији катихизис за учећу се младеж« и имам част саопштити овај извештај.

»Пространији катихизис за учећу се младеж« можда је сада једина књига међу нашим учебницима са старим правописом: љ, љ и т. д.

Осим тога, сигурно је само још у овој књизи остао онај језик, којим су први пут писане књиге за српске школе. У њој се и сада говори: размишленіе, одкровеніе, созданиіе, искупленіе, вопросъ, естество, воскресеніе, обштество, создатель, благополучіе, десетословіе, смиреніе, препитаніе, согрешеніе, благодарѣніе и т. д. Овај старински језик с једне стране крије смисао речи и реченица испред ученика, а с друге чини такве тешкоће при учењу на памет, да је за децу све једно: учити лекцију из овог катихизиса, или из какве књиге на туђем језику. Ради примера да наведем само два три места. У самом почетку стоји овако:

Катихизисъ естъ речъ грчка и значи српски оглашеније то естъ поученіе живоснимъ гласомъ, на изусть. На стр. 46. стоји: »Определенѣ пакъ супружества естъ умложенѣ рода човечіегъ, узаймна по-

моѣъ између мужа и жене и христіянско воспитанѣ деце у славу Божию

На стр. 60 вели се овако :

Кумиръ или идолъ естъ буди каква тваръ у природи или подобіе нѣно коме се люди као самомъ Божеству кланяю и т. д.

Поред тога, ова се књига одликује и необично дугим периодима, чега не сме бити у школској књизи. Да би се видело, какву муку морају имати деца при учењу ове књиге, узимам слободу навести само једно место са 46. стране :

Изъ овога члана вере изводимо ту полезну науку за насъ: да смо дужни внутренѣ наше расположенѣ према Богу засведочавати спољашњимъ видимимъ знацима, то естъ светимъ тайнама; па ако Богъ и безъ тѣх спољашњи знакова познае внутреностъ нашу: опетъ е зато изволио у цркви својој установити видиме обреде, да би ми преко њи нашу веру предъ светомъ показали и између себе у тешню свезу христіянске љубави ступили; къ томе, да би се тимъ начвномъ црква Христова одликовала одъ свакогъ другогъ нехристіянскогъ обштества.

Овако велики периоди не могу бити јасни ни за све одрасле људе, а камо ли за децу.

Осим тога, у овоме су катихизису сви наводи из Св. Писма на словенском језику, као на пр. на страни 46 »еже Богъ соуета, челоукъкъ да не раздоуулетъ« и т. д. Овим и оваким наводима за цело се не долази до цели без нарочитог тумачења наставника, јер деца средњих школа не знају словенског језика. Сви ти наводи могу бити преведени на српски језик, па да се уштеди излишни труд и наставника и ученика.

Што се саме садржине тиче, овај катихизис дели се на три дела. У првом делу говори се о вери јеванђелској, у другом о закону Божијем и трећем о молитви. У првом делу тумачи се символ вере, у другом 10 Божијих заповести а у трећем молитва »Оче наш«. Кад би се и други део ове књиге оснивао на новом завету, као први и трећи, ова би књига по садржини била добра за наше средње школе, и много згоднија од хришћанског »Катихизиса православне источне цркве«.

Из свега доведе реченога излази да се ова књига не би никако могла прештампати пре него што би се са свим изнова превела на чист српски језик. А кад се већ мора толико прерађивати за прештампавање, држим да би много боље било изградити другу удеснију књигу, у којој би се љубав хришћанска извела из науке хришћанске, а не из старог завета.

5. Априла 1882.
у Београду.

С НАЈОДЛИЧИЈИМ ПОШТОВАЊЕМ
ЈЕВРЕМ ЈИЛИЋ
ПРОФЕСОР БОГОСЛОВИЈЕ.»

5.

»Главном Просветном Савету

Главни Просветни Савет на 103. састанку своје од 10. Марта ове год. одликовао ме је поверењем, да прегледам »Историју цркве старозаветне и новозаветне за средње школе« па да му доставим своје мишљење о томе да ли би требало ову књигу прештампати за школску потребу о државном трошку. Ја сам прегледао поменућу књигу и учтиво подносим овај извештај.

Међу свима школским књигама за предавање хришћанске науке, по средњим и основним нашим школама, с правом се може рећи, да је ова књига и по садржини и по облику онајбоља. Но при свем том, и у њој има мана, које се по мом мишљењу не могу више трпети.

Прва је мана у томе, што се хришћанској цркви није дало више места него онолико, колико и старозаветној, а међу тим историја хришћанске цркве важнија је од старозаветне не само по развоју хришћанства и најузвишенијих морално-религијских идеја, него и по непосредном додиру ученика с црквом. Због једнаког обима историје старозаветне и историје новозаветне цркве, помињу се у овој књизи сви цареви јеврејски редом и сви идоли, који су год били познати Јеврејима, а религијске борбе на истоку IV, V, VI, VII и VIII века, кад се израђивало све ово, што се сад чува у цркви као светиња, — борбе које су задавале страха целој царевини грчкој, и у којима су учествовали сви сталежи хришћанског света, не помињу се готово никакве. Исто тако крсташки ратови, који као што се зна у средњим вековима играју врло важну улогу, нису овде добили места. Појав Хуса, тог словенског великана и претече Лутеровог, није ни једном речи обележен. Па и опис реформације захватио је толико места, колико и старозаветно »идолопоклонство«. Ако историја цркве треба да допуни опште историјско образовање ученика, о чему ја не сумњам, онда је ово врло осетна празнина.

Друга је мана ове књиге у томе, што у њој није довољно заступљена ни опште словенска ни наша српска црква. О босанској цркви нема овде ни једне речи. Богомили се никако не помињу, баш као да их нигда у Срба није било. Историја хрватске, бугарске, пољске и чешке цркве обележена је само у неколико редића, а историја цркве аустријских Срба казује се само у 5—6 речи на стр. 107. Па ни историја српске цркве по другим областима није захватила више од 5 листића, а о српско црквеној књижевности нема ни једне речи, и ако се наведе књижевност грчка па и руске цркве. — Ако је нужно упознати ученика на првом месту са историјом његовог народа, и ако историја има неку васпитну задаћу, а није само суво-

парно ређање светских догађаја, онда у овој књизи треба лепо заступити бар историју српске, ако не и опште словенске цркве.

Трећа је мана у неправилној подели историјског материјала. Историја новозаветне цркве подељена је на 4 периода. Први период траје до Константина великог, други до поделе цркве на источну и западну, трећи до постанка руске патријаршије и четврти до данас. Постанак руске патријаршије, као што се види, чини у овој књизи епоху онако исто као и познати указ Константина великог и подела цркве на источну и западну. Но ако је установа руске патријаршије од толике важности у опште хришћанској цркви, онда и постанак српске и бугарске патријаршије не може бити мањег значаја и према томе требало би поделити историју хришћанске цркве још на толико периода колико је свега било патријаршија у хришћанству. Али оваква подела не би имала никакве научне основе. У опште хришћанској цркви епохални су догађаји само они, који се тичу целе цркве и о томе само такви догађаји могу бити граница између појединих периода. Због тога реформација Лутерова не чини епоху у опште хришћанској историји цркве, јер се јавила само у једном делу у западној цркви. Општих епохалних догађаја у историји хришћанске цркве у правом смислу тих речи има два: указ Константина великог којим је црква добила право грађанства у свету и подела цркве на источну и западну, кад је хришћански свет пошао у два велика а разна правца, према коме и историја цркве опште хришћанске може бити подељена на 2 периода. У осталом може историк узети и другу основу за поделу историје, али и у таком случају мора бити све изведено по тачно одређеној основи. Код поделе у овој књизи није било једне основе, јер је јединични догађај упоређен са општим. Ова је погрешка ушла у руску црквену књижевност под утицајем народносног осећања, а писац или преводилац ове историје примио то за готово, па исту погрешку унео у нашу школску књижевност. Могло би се овако замерити и подели историје старозаветне цркве, у колико нема никакве основе за поделу на 6 периода, ал то опет није тако велика погрешка, као она горња.

Четврта је мана у томе што се језик ове књиге разликује од онога, којим су написане друге школске књиге. Овде се врло често помињу речи »Благочестиви« (с. 1.) »податељ мира« (с. 43.) »патријаршество« (с. 3.) »суштество« (стр. 82.); »јестество« (82.) »преподаје« (83. и т. д.) што сведочи да је писац позајмио сву садржину књиге из руске књижевности. Ово се може познати и по стилу, који нема на многим местима ни природне гибкости ни обичне мелодичности нашега говора. Све се прича натегнутим и тешким изразима што

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

је на неким местима врло тешко за разумевање. Тако на пр. на стр. 80 стоји: *овакових васионских зборова источна црква броји седам и девет поместних*. На стр. 81. *Истинити свет вере, који није нигда оскудевао у Христовој цркви, производио је у њој свагда просвештене учитеље и писце, премда број истих није био у сваком веку једнак* (овде се види рђав превод руске речи »скитъ«, која значи свет и светлост). На стр. 110. *»У Русији од како је Синод установљен не држе се зборови у колико се Синод сматра као постојани збор«*.

Оваке нејасне и неправилне реченице не могу бити никако дозволење у школској књижевности, не само због неразумљивог смисла, него и због тога, што у њима ученик налази друго, а не оно, чему га учи српска граматика.

На послетку поменућу и то, да има неких погрешака у самом казивању историјских факата. Тако на стр. 80. вели се: да је други васељенски сабор држан само због Македонија, цариградског патријарха, који није признавао божанство Св. Духа. Ово је погрешно сватање главнога рада на овом сабору. Сабор је овај сазват био поглавито поводом аријевске јереси и тек узгред решавано је на њему и питање о Македонију и његовом схватању догме о св. духу. На стр. 88. вели се: да је Св. Сава поделио српску цркву на 12 епархија и у ред тих епархија долазе: призренска, браничевска и т. д., т. ј. земље које је тек краљ Милутин отео од Грка и Бугара, па придружио српској држави и цркви. Ово је питање расправљено у науци и има довољно разлога кад се сада каже, да је Св. Сава поделио српску цркву на 8 а не на 12 епархија. На истој страни вели се и то да је Св. Сава посвећен за архијепископа српског у Цариграду, а зна се да тога није могло бити у Цариграду, почем су у то време католици владали у Цариграду, а византијски цар и патријарх живели су у Никеји, где је Св. Сава и посвећен.

После свега доведе поменутога част ми је изјавити да бих ја био мишљења да се историја цркве старозаветне и новозаветне може прештампати о државном трошку за ученике средњих школа, а нарочите за учитељске школе, где се овај предмет предаје, но са поправкама према горњим примедбама.

5. Априла 1882.
Београд.

С НАЛОЖИЧНИМ ПОШТОВАЊЕМ
ЈЕВРЕМ ИЛИЋ,
ПРОФЕСОР БОГОСЛОВИЈЕ.

II

(НАСТАВАК ИЗ 114. САСТАНКА)

Историја цркве

По новом програму за предавање »Хришћанске науке у средњим нижим заводима,« *Историја цркве*

изостављена је и из IV разреда и са свим, а на место њено дошле су опширне приповетке из Ст. и Нов. Завета по Ђури Даничићу и то у I и II разреду. Према томе и верујући да ће тај нови овогодишњи програм и остати, ја држим да би било излишно прештампавати »Историју цркве за средње школе од 1874. год.« А то исто велим, кад би се мислило да ова историја може послужити за Богословију, јер је она за овај завод и сувише кратка.

Но у случају да предавање хришћанске науке у средњим световним заводима остане и за у будуће по старом програму, опет нисам за то, да се ова историја прештампавала оваква каква је.

1. За то, што би први део »Историја цркве Ст. Завета« требао да буде много краћи и без ичега што спада у политичку историју јеврејског народа, јер ће ученици тај део изучавати у општој историји.

2. За то, што је у овом учебнику слабо заступљен онај други део »Историја цркве нов. завјета,« а веома је нужно да се тај део што боље заступи.

3. Нарочито за то што је »Историја српске цркве« врло мало заступљена, па и оно што има доста је сувопарно и необрађено, и

4. Онај део што говори о протестантима и сектама такође би требао да буде јаснији и опширнији.

III

Мали катихизис

У »првом разделу« није потпун одговор на питање: шта садрже у себи завети? јер осим онога што је речено, ст. завет садржи још и историју како постања света и историју света до појава јеврејског народа као целине са државном организацијом, тако и доцнију историју тога народа.

Исто тако и нови завет осим онога што је речено садржи још не само основе хришћанске вере већ и историју распрострањења хришћанства за време апостола и пророштва о свршетку света. — Све ово могло би се у кратко казати па да се опет учебник не отежава.

Што се осталог тиче, и осим тога што су и многи други одговори слаби, ја сам још тога мишљења, да у овај мали Катихизис после *сваког члана вере*, после *сваке заповести* и после *сваке молбе* дође и кратка морална поука. Према томе ја сам за то да се и овај »Мали Катихизис« преради, јер би се с тим много до било, но као што сам још у почетку казао, и он да буде без питања и одговора.

IV

Пространији катихизис

Предавајући овај катихизис у гимназији, ја сам при свакој лекцији долазио до убеђења да се овај учебник мора прерадити, и то како због слабог језика,

због тешких реченица, због многих побрајања и повторавања једнаких мисли, тако и због распореда разних делова у опште, а нарочито због тога што је већ крајње време да у Катихизису мање буду заступљене догматичне теорије, а више наука о хришћанском моралу, као што је то одавно и код других напреднијих народа учињено. Оваква је промена особито нужна и због тога, што ће се по новом програму катихизис у будуће предавати у IV разреду, где све наведено треба да буде удешено према старијим и способнијим ученицима као што су поменути.

Због свега тога нужно је, да се мало причека и са прештампавањем овога учебника, јер се други нов већ спрема, као што ми је познато.

V

Катихизис Хришћански

Рђав је учебник са питањима и одговорима и за мање школе, а камо ли за ученике гимназија. Дакле већ и због тога нисам за то да се овај катихизис прештапава. Но осим тога он има и много других и то озбиљних мана. Неке од ових изнешене су на јавност још 1878. год. у подлиску »Истока« под насловом: критика: »Катихизис Хришћански,« а са мишљењем критичара и ја се слажем. Па да не би и сам улазио у појединости, учтиво обраћам пажњу Просветног Савета на лист »Исток« од 1878. год. број 117. и т. д.

VI

Молитвослов

Из кратког садржаја мојих досадањих 5 реферата, поштовани Просветни Савет увидео је да по моме мишљењу није ни један од ових 5 учебника за прештампавање а на жалост ни овај шести. Истина да је и мени жао, што бар једну од ових књига не могу одобрити за прештампавање, но оне су све, по моме схваћању, таквог квалитета, да не могу дати свога гласа у њихову корист.

Што се »Молитвослова« тиче, ја сам га посматрао са три гледишта: филолошког, просто вероисповедног, и хришћанско-моралног, и он ни једном не одговара, јер:

1. ако је ова књижица удешавана за вежбање у слов. језику, онда где јој је азбука, изговарање писмена? и т. д.

2. ако је просто за целу вероисповедну, онда прва њена половина, која се од самих молитава састоји, не води потпуно тој цели; а друга од (51. стр.) у којој је тумачење св. литургије, није још за малу децу, и

3. ако је удешавана за целу хришћанско-моралну, онда опет не одговара својој задаћи, почем се у њој већином само молитве налазе. Но поред свега тога

оваква је књижица по моме мишљењу нужна, али са следећим садржајем:

1. Молитва »во сватомъ Ангелъ хранителю« (вид. 23. стр. прву молитву до »таже«).

2. Молитва пред оучениемъ (вид. 15. стр.) и остале молитве на 16. и 17. стр. до молитве: »на сонъ градоуцнихъ«

3. На место молитава: Симеона Богопримца, Јоана Дамаскина, Десет заповедни церковнихъ, послѣдованиа во сватомъ принащенію, молитва св. Василиа Златовстаго, Метафраста и т. д. па све до 51. стр. боље би било да дођу на словенском језику кратке биографије: Св. Василија Златоуста и т. д., а особито српских светаца, у којима се јасно огледа светињачка узвишеност и напредак у хришћанском моралу са свог гледишта, а за ту цел ваљда је и Молитвослов штапан.

»Символ вере« и »десет заповести« могу се из молитвослова изоставити, а за то, што се налазе у Историји и Катихизису за мале школе. Најзад »Молитвы при божественной литургии« (види стр. 51. па до краја књ.) и ако су нужне за одрасле хришћане, а особито у оделитим књижицама, ипак се могу изоставити из дечијег молитвослова.

Из мојих реферата на послатих ми 6 учебника на оцену слеђује: да се ни један без прераде не може прештапати. И ја, имајући у виду слаб напредак у познавању чистог хришћанског морала у српском народу са једне стране, и наш велики назадак по овоме од других народа са друге стране, учтиво молим што-вани Просветни Савет да именоване учебнике не прими на прештампавање овакве као што су.

Ово моје и овако мишљење оснива се на томе што сам убеђен, да при вероисповедном друштвеном напретку мора напредовати и политичка срећа и будућност свакога народа, а то је Србима више но икоме другоме нужно.

5. Априла 1882. год.
у Београду

СИНЂЕЛ ФИРМИЛИЈАН,
СУПДЕНТ БОГОСЛОВИЈЕ.

Пошто је и арх. Нестор као трећи референт исказао усмено своје мњење о истим књигама, Савет одлучује да се више ни једна од ових књига не може штапати о државном трошку, јер ни једна не одговара цели, којој је намењена. По препоруци архимандрита Дучића и Нестора, Савет је даље усвојио: да се за предавање у гимназији прими »Историја Хришћанске цркве« од Николе Живковића, проф. у Раковцу, а овој историји да се напише кратак додатак старо-заветне цркве.

Референту г. Ј. Илићу, одређено је награде 60 динара, а Синђелу Фирмилијану 50 динара.

Пошто је већ било доцкан, то је седница закључена.

ИЗВЕШТАЈ

ДИРЕКТОРА БЕОГРАДСКЕ РЕАЛКЕ
о испити зрелости за 1881—2. школску годину

Господину министру просвете и црвених послова,

Према члану 26 правила испита зрелости, част ми је поднети извештај о овогодишњем испиту зрелости у београдској реалци.

За полагање испита зрелости јавише се 9 приправника, који су школске 188¹/₂ год. свршили VII разред у овој реалци. Имена су тих приправника :

Алекса Карамарковић, Алквијад Нуша, Драгутин Степановић, Ђорђе Анастасијевић, Ђорђе Миљковић, Ђорђе Петковић, Игњат Бошански, Милутин Мишковић и Сотир (Ђорђе) Јовановић.

Савет је реалке изабрао за чланове испитног одбора професоре реалке: г. г. Арсу Ристића, Петра Живковића и Стевана Бајаловића, а за заменике г. г. професоре: Драгутина Плајела, Андру Книћанина и предавача Стевана Давидовића.

Испити зрелости били су од 20. Маја до зак. 9. Јуна о. г. овим редом :

1882 г.		<i>Писмени испити :</i>	
Маја	20.	{	пре подне из немачког језика
"	20.	{	после " " француског "
"	22.	{	пре " " српск. јез. са стилистиком
"	22.	{	после " " свих врста цртања
"	24.		пре " " математике
"	25.		пре " " физике и механике
"	26.		пре " " нацртне геометрије

Усмени испити :

Маја	27.		пре подне из немач. и франц. језика
"	28.	"	" " српск. јез. са литературом
"	31.	"	" " хемије и космографије
Јуна	3.	"	" " математике
"	7.	"	" " истор. народ. и опште са земљописом
"	9.	"	" " јестаственице.

Испити почињаше у 8 сахата пре подне и у 3 сахата после подне.

Министарски изасланик прва два дана професор вед. школе г. Љуб. Клерић, а остало време професор велике школе г. Ђ. Алковић долазио је на сваки испит.

Израде приправника на писменим испитима с додатим питањима (у оригиналима) приложене су под:

- 1/. из Српског језика са стилистиком.
- 2/. " немачког језика
- 3/. " француског "
- 4/. " математичких задатака
- 5/. " физике и механике
- 6/. " нацртне геометрије
- 7/. " цртање свих врста (слободног, топографског, орнаментског, архитектонског и нацртног). (Свега 321 комад).

Цедуљице с питањима, које су *извукли* приправници на усменим испитима, приложене су под:

- 8/. из српског језика са литературом.
- 9/. " немачког језика
- 10/. " француског "
- 11/. " историје народне и опште са земљописом
- 12/. " јестаственице
- 13/. " хемије
- 14/. " космографије
- 15/. " математике ; а под
- 16/. " приложене су *неизвучене* цедуљице с питањима и то под :
 - а/. из српског језика с литературом
 - б/. " немачког језика
 - в/. " француског језика
 - г/. " историје народне и опште са земљописом
 - д/. " јестаственице
 - ђ/. " хемије
 - е/. " космографије
 - ж/. " математике¹

Свима гореименованим приправницима *призната је зрелост*, а какве су оцене добили из појединих предмета, види се у приложеном под 17. *оригиналном главном протоколу* за испите зрелости у београдској реалци.

№ 166. 11. Јуна. 1882. год. у Београду.

ДИРЕКТОР РЕАЛКЕ

М. МИЛОВУК.

¹ Сви ови прилози не штампају се.

НАБАВЉЕНЕ КЊИГЕ И УЧИЛА ЗА СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

од 1875. до 1881. год.

За последњих седам година, осем ове текуће, учињене су знатне набавке наставних средстава за потребу средњих школа у нашој земљи. Штампачући у „Просветном Гласнику“ целокупни преглед статистичког материјала о томе, имамо приметити да овде нису ушле сумме, које су издате за исто време за потребу учитељске школе, почем тај завод од постанка свога има свој особени кредит из кога сам набавља што му треба за библиотеке и кабинете.

ПРЕДМЕТ	НАБАВЉЕНО У					ГОДИНИ		СВЕГА
	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	
Књиге: Историјске	25	48	—	188	97	96	524	98
Филолошке	28	25	—	40	25	3	51	132
Јестаственичке	1	—	—	48	34	—	12	95
Географске	50	25	—	4	2	—	6	87
Математичке	1	—	—	39	—	—	—	40
Физичке и Хемијске	—	—	—	19	2	—	6	27
Педагошке	—	5	—	—	7	—	—	12
Философске	—	—	—	—	—	—	26	26
Нар. песме и приповетке	—	—	—	32	20	—	—	52
Музикалије	—	—	—	9	—	—	50	59
Закони	—	30	—	—	—	—	—	30
Свега свезака	105	133	—	379	187	99	675	1578
Мапе: Историјске	—	5	—	84	5	1	19	114
Политичке и физичке	20	28	1	151	80	—	81	361
Атласи: Историјски	—	—	—	7	—	3	1	7
Политички и физички	—	—	—	12	—	—	—	12
Глобови: Земни	1	2	—	1	—	—	1	5
Небесни	—	1	—	1	—	—	—	2
Слике: Историјске	32	24	9	93	12	6	52	228
Јестаственичке	149	—	—	59	45	—	15	268
Збирке апарата: Хемијских	7	—	—	—	1	—	2	10
Физичких	—	7	—	—	4	1	—	12
Предмети за: Зоологију	27	26	—	25	—	—	—	98
Ботанику	—	—	—	40	3	—	11	54
Минералогiju	18	—	1	2	3	—	1	25
Учила за цртање: Справе	148	—	10	—	—	—	—	158
Цртежи	14	60	2	50	2	—	3	131
Геометријске справе и облици	9	—	—	2	27	—	—	38
Инструменти за свирање	49	—	—	—	—	—	—	49
Кредит на расположењу мин. проsv. динара	14 822.48	18 163.00	11 788.00	9 587.74	8 000.00	9 000.00	8 822.57	80 123.79
Од одобреног кредита потрошено је дин.	14 822.35	10 574.10	2 571.60	9 587.74	7 863.04	8 995.34	8 822.57	63 240.04

ВИШЕ ЖЕНСКЕ ШКОЛЕ У НЕМАЧКОЈ

(НАСТАВАК)

Прегледали смо у кратко историјски развитак основних женских и виших женских школа у Немачкој; проговорили смо коју више о раду извесне берлинске конференције од 1873. г., позвате за министровања г. Фалка, који је вољан био да свима школама даде правилан и слободоуман правац, и видели смо да је тај рад доста од великог интереса за свакога који је рад да се занима овим питањем о васпитавању женске омладине; па и ако то питање није ни издалека довољно исцрпено, уве-

рени смо да је оно што је у овом часопису изнето довољно да нам даде прилично јасну слику о тежњама којима су задахнути толики школски људи у Немачкој који раде о овоме послу. Врете које још имамо да изнесемо утврдиће нас још више у том уверењу.

Но пре свега имамо још мало да допунимо излагање о *столјним* приликама виших женских школа у Немачкој, па одмах затим да пређемо на *унутрашњу организацију* њихову.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Осим женске основне (народне) школе, која, као и мушка школа, траје обавезно за све пуних 8 година, има данас још и тако званих грађанских или секундарних школа, које се састоје из осам до девет разреда, и у којима се уче деца од своје шесте до своје петнаесте године. Ту се поред осталог учи и један страни језик. Још има виших женских школа с девет или десет разреда и ту се примају деца од своје шесте и уче до шеснаесте године. Овде се уче по два страна језика.

Уз грађанске школе иду и многе техничке, индустријске и трговачке школе. После виших девојачких школа долазе учитељске школе за учитељке, и учење у њима траје две или три године. Из ових је школа изишло много ваљаних учитељака, које су доста допринеле бољатку јавних и приватних школа. У последње време почело је из њих излазити и одвише кандидаткиња. Држава се слабо меша у уређење и у управу тих школа; она прописује само правила за испите и одређује оне који ће испитивати. За усавршавање младих девојака које довршују своје школовање, има у великим варошима, као у: Берлину, Лајпцигу итд. лицеја за женскиње, научних предавања и других установа које су већим делом непотпуне, услед

тога што нема о томе никаквих прописа законских. У Немачкој нема ни једног университета за девојке; но ако би кадгод потребовали, онда би, по мишљењу многих, требало установити са свим друкчије више женске школе, а особито би ваљало завести гимназије у којима би се потпуно изучавале класичке науке.

За више женске школе не постоји сталан наставни план. Ово се може сматрати пре као добро но као неко зло. Ова је установа још у току свога развитка, па је за њу врло добро да јој се остави нека слобода у кретању, у прибирању искуства, посматрању резултата и прегледању онога што се пређе.

Из таблице која долази види се како су распоређени часови предавања у разним вишим женским школама. И тако се баш овим прегледом потврђује, како поред свију различних месних околности, слобода ипак није донела са собом да у том погледу има значајних разлика. У овој су таблици споменуте само оне школе, које имају потпуних десет разреда, како би се поређење могло лакше извршити. У Берлину све јавне више школе за женску децу имају само девет разреда, па опет се не броје у грађанске школе.

НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ		БРОЈ ЧАСОВА НЕДЕЉНИХ ПРЕДАВАЊА ЗА РАЗНИ ПРЕДМЕТЕ							
		У АЛТОНУ	У ДРЕЗДИ	У ДАРМ-ШТАТУ	У КРЕ-ФЕЛДУ	У ЕЛВЕР-ФЕЛДУ	У ЛАЈЦИГУ	У КАРДС-РУУ	У ХАМ-БУРГУ
1	Наука Хришћанска	25	26	20	20	23	25	23	19
2	Немачки језик	58	51	58	50	55	54	55	53
3	Француски језик	35	40	35	34	36	31	37	27
4	Енглески језик	20	16	14	20	16	12	13	20
5	Историја	12	20*)	12	15	12	13	11	12
6	Земљопис	15	14	16	12	12	15	13	15
7	Природне науке	17	17	19	12	16	15	16	20
8	Рачуница	28	28	31	31	32	30	33	28
9	Писање	16	13	19	19	17	19	14	19
10	Цртање	14	13	12	14	12	12	10	19
11	Певање	19	7	14	10	11	11	14	8
12	Гимнастика	15	16	16	16	18	16	10	10
13	Ручни радови	24	26	26	26	26	21	37	27
	Свега	298	287	292	280	286	274	286	287

*) Овде је узета и историја вештина, митологија и историја педагогике.

Кад погледамо на ову таблицу, видимо колика је разлика између појединих школа у овим или оним наставним предметима. Тако н. пр. време одређено за ручне радове колеба се између 21 и

37 часова; број часова за гимнастику иде од 10 до 18 итд. Осим ових разлика, које се чисто саме кажу, има још и других разлика које се из овог прегледа не могу да спазе, као што су у подели

часова на недељу дана у разним разредима, које је овде само онако укупно забележено.

Ваља нам напоменути, да три најнижа разреда — десети, девети, и осми¹ — у којима су деца од 6 до 9 година, обично се сматрају као припремни разреди, а остали разреди — од седмог до првог — чине управо оно што се зове виша женска школа. Седми, шести и пети разред (— то је: четврта, пета и шеста година учења —), које походе деца од десете до дванаесте године, то су три нижа разреда; четврти и трећи разред (— за децу од тринаесте и четрнаесте године —) или седма и осма година учења, то су два средња разреда, и најпосле други и први разред (— за децу од петнаесте и шеснаесте године —) или девета и десета година учења, то су два виша разреда виших женских школа. Према овим ступњима француски је језик н. пр. распоређен тако, да се у једној школи отпочиње учити у осмом разреду, т. ј. још у оним припремним разредима, а у другој школи одложен је чак до шестог разреда, т. ј. до другог ступња нижих разреда. Свакоме ће бити јасно, да се ставан наставни план, који би уредио све ове појединости, још не може прописати за све више женске школе. Мора се све прилагођавати месним приликама; мора се водити рачун од околности у којима се живи; у стварима од мање важности крпари се како се може. Ако се деси да нема добра наставника за гимнастику или за цртање или за певање, или може бити да нема много часова да се предаје тај предмет у женској школи, та једина околност може да учини да испадне са свим другачији распоред наставних предмета. И тако није никакво чудо што распоред времена и наставних предмета није свуда баш са свим једнак.

Да прегледамо сад главније тачке у којима се слажу сви наставни програми виших женских школа у Немачкој. Ова се сагласност постизава без икакве принуде споља, без споразумљења оних који су интересовани; она се одржава, и ако сваки управник има да рачуна с разним чинилицама докле

¹ У Немачкој се не броје разреди као у нас: први — најмлађи, други до њега итд., већ највећи број (н. пр. десети или седми) бележи најмлађи разред, а први је разред најстарији и у њега се долази пошто се сврше сви млађи разреди.

утврди свој наставни план. Да споменемо чинилице које су од пресудног значаја за прављење наставног плана: састав наставничког особља, жеље и назори месне општинске и друге административне власти, и најпосле чисто месне прилике. Кад се дакле усред оволиких утицаја постигне сугласност, онда је то од двојаке важности, и може се, без сваке сумње, сматрати као резултат нужности, коју доноси са собом сама природа ствари. С тога и заслужује, да се на такав наставни план сви угледају и да новим школама доиста служи као углед. Главне тачке, у којима се слажу све школе, пре свега су ове:

1. У свима вишим женским школама треба да се учи свих оних 13 наставних предмета који су побројани у горњој табlici и ништа више осим тога. Што се у Дрезди учи још историја вештина и митологија, то је за то што је Дрезда пуна вештачких споменика. (Само у једној школи од горе споменутих учи се још — и то необавезно — талијански с нешто мало часова на недељу).

2. Највећи део времена односи матерњи језик у свима школама; после тога долази француски, а нешто мање времена дато је енглеском језику, који Немцима није тежак за изучавање. Број часова за ова три језика прилично је једнак у свима програмима, тј. 36 до 39% од целокупног броја часова.

Доцније ће бити говора о томе зашто се и како се уче језици у вишим девојачким школама немачким, а сад да разлжимо зашто се даје тако одлично место учењу језика и књижевности.

Због овога пребацивало се женским школама да нису ништа друго до копија гимназијска, с том само разликом, што се у њима негују модерни језици а не и стари као у гимназијама. Овај прекор нема основа.

У гимназијама се изучавају стари језици, и ако их не говоре нити на њима пишу ни сами научњаци од заната, а изучавају се просто за то, што се у њима налази најбоље оруђе за образовање млађаних умова. И женске више школе вољне су да буду друго шта а не школе од заната. (Ко год хоће, нека ово сматра као последицу немачког идеализма). Оне неће да спремају

нити домаћице, нити газдарице, нити списатељке, нити професорке, нити певачице, нити сликарке; све то остављају оне стручним школама. Оне имају пред очима само хуманистичку цел; оне су раде да даду женској омладини такав ступањ васпитања и умне извежбаности, како ће доцније постати та омладина способна за вршење разних дужности у животу. Онако исто као што радимо гимнастику, не зато да се пред светом (у циркусу итд.) показујемо како смо јунаци, него просто за то да своје тело очврстамо и да postanемо окретни, исто тако и девојке у женским школама уче се зарад тога да постану умом снажне и окретне. С тога гледишта чини се Немцима, да су најбоља средства језици и књижевност. У њима је непосредно оваплоћен човечији дух; дајући ученицима својим такве предмете занимања, школа им је тако рећи ојачала умну храну коју им она сама готови, јер кад се у школи језици предају научно као што треба, кад се у појединим лекцијама почну упоређивати разни језици, па се стану истицати њихове сличности, разлике, особине итд., онда је ту у послу прилично велики број елемената за образовање човечије.

Не треба занемарити ни друге способности човечије, него треба да се групишу око ове средсреде и да су с њом у односу као што треба.

Овако је без изузетка у свима вишим женским школама у Немачкој. Па и оне школе које немају потпуно десет разреда, већ мање, у истој су сразмери што се тиче распореда наставних предмета и часова предавања.

Наставничко је особље у женским школама немачким састављено из разноврсних елемената, према самој природи те установе. Све јавне више женске школе удешене су као екстернати. Све стоје под управом директора или ректора, који имају учешћа и у предавањима. *Нема ни једне јавне школе у Немачкој којом би жена управљала.* Директоре потпомажу наставници који имају академијско образовање, после учитељи који су свршили учитељску школу и учитељке које су положили учитељски испит прописан за оне који ће предавати у вишим женским школама. Чешће је, и то прилично бујно, као што смо мало могли видети и

у прошлој свесци, покретано питање о томе, да ли је боље да учитељи предају у вишим женским школама или учитељке. Овом приликом да споменемо нешто што се десило пре 4—5 година. Кад је 1877. био у Келну пети општи скуп немачких наставника за више женске школе и кад се дебатовало о уређењу женских учитељских школа, један је извештач предложио ову одлуку: „Непоречно је потребно да у вишим разредима женски школа предају и учитељке.“ Прилично знатна мањина захтевала је да се место „непоречно је потребно“ каже: „у вишим разредима могу“ итд. После дуге и живе дебате одлучило се не баш великом већином гласова да се каже: „желети је да у вишим разредима женских школа предају и учитељке.“ Сутра дан дадоше шири значај овој одлуци изјаснивши се, да ће се примати за учитељке у вишим разредима женских школа само оне, које су пред онаком истом комисијом као што постоји за учитеље положили испит и задобиле *facultas docendi* т. ј. квалификацију за наставника средњих школа. *Већина која је за ову одлуку гласала састојала се из учитељака.* Ван сваке је сумње да је главно питање у томе, да се за предаваче у вишим разредима женских школа примају само они наставници, који имају темељито образовање, а да ли ће то бити мушкиње или женскиње, то је од мање важности. У осталом ово ће се питање потрзати још почешће, нити се оно може решити онако случајном већином, као што је на поменутој скупштини у Келну. Има других узрока од којих зависи хоће ли се моћи постављати професори у вишим женским школама. За школе треба новаца. И ако се општине чине глуве кад се тиче кесе, опет се за мушке школе не сме да тврдичи, јер је ту све љуцки регулисано законом. Кад сад таква општина мора да отвори женску школу, она гледа да је то што мање стане, и онда се мора гледати што више да се не узимају професори, јер су они скупи, па се место њих узима женско особље, које се прима службе и за мању плату. Па и онда кад се баш има довољно потребних извора да се састави наставнички персонал од ваљаних професора као што се жели, опет ово питање још није решено. Није лако наћи на-

ставника згодних за предавање у женским школама.

Кад се тражи ваљан наставник за женске школе, онда није доста да је он само довољно образован и спреман за тај позив, него целокупна личност наставничка треба да је онака каква се мора тражити за школу, и још више за женску децу него и за мушку. Од врло велике је важности за женске школе, да је наставник с моралне стране на свом месту, па не само то, него да има и спољашњег такта, да је разборита и мирна понашања и сигуран сам са собом; и тако је избор за женске школе много скученији и тежи него и за више мушке школе.

За последњих десет година опазило се да број учитеља у женским школама све више опада. Прво их је рат (немачко-француски) доста покосио; после толике спекулације и индустријска предузећа одвукоше из школе све способније учитеље; најпосле и саме средње школе, које су у стању да бољу будућност осигурају свом наставничком особљу, једва налазе и за себе довољно наставника, па и с оним што нађу, нису богзна како задовољне. Кад се поврх тога узме у рачун још и то да више женске школе у Пруској у целокупној организацији школској заузимају потчињено место, онда се може разумети, за што по женским школама морају да се постављају учитељке, којих данас има ваздан на избор, а учитеља све мање и мање.

Да бисмо показали, како различно стоји број учитеља и учитељака у вишим женским школама, навешћемо оне исте школе, које смо отишч споменили, примећујући уједно да се оне могу сматрати као израз целине.

Тако у Алтони има 8 учитеља, а 7 учитељака; у Крефелду 14 учитеља а 7 учитељака; у Дармштату 11 првих а 9 других; у Дрезди 11 и 6; у Елберфелду 10 и 17; у Хамбургу 16 и 23; у Карлсруу 9 и 9 и у Лајпцигу 16 и 4.

Ове су школе више мање велике, према томе колико поред десет разреда има више или мање паралелних одељења.

Број часова предавања износи на једног наставника између 22 и 26, и тако школа састављена само из десет разреда (претпостављајући да све наставне предмете предају прави професори и да

нема потребе за помоћницима наставничким) потребује наставничко особље од 13 до 14 лица.

На послетку да додирнемо и финансијску страну овога питања. Подаци које износимо нису сасвим тачни за све заводе. То је лако разумети, зашто је тако. Као год што није довољан прост одговор на питање: „Колико стаје једна кућа.“ исто тако не може се укратко одговорити на питање: „Колико стаје једна виша женска школа?“ Питање неће ни мало бити осветљеније, ако се и ограничи само на школе које броје потпуно десет разреда. Једна општина потпомаже своју школу боље, друга горе, јер нема нормална предрачуна, као што нема ни сталног наставног плана. У једној школи има више учитеља, а у другој више учитељака. Најпосле који имају више разреда под једном управом и у једној згради (колико већ може више да стане), јевтиније су, но друге школе с више засебних зграда и управа. Но да бисмо имали и о овоме колико толико правилна појма, узећемо опет само оне школе које смо већ напомињали, јер су нам њихови буџети познати. Тако школа у *Алтони*, која има 10 разреда и 326 питомица, имала је прихода преко 46 000 динара, а толико и расхода. Највећи је приход од школарине. Међу расходима највећи је издатак на наставнике, јер износи преко 38 000 динара. — Школа у *Дармштату* плаћа свог управитеља с 5825, професоре за научне предмете с 4000 и 3500 динара, учитеље с 3000 и 2400 дин., учитељке за научне предмете с 1750 и 1300 динара, а учитељке за вештине с 1075 динара. — Школа у *Елберфелду*, која има 22 разреда и 684 ученице, троши око 92 000 динара, од којих на наставнике долази преко 73 000, на научна средства око 2000 и на библиотеку око 600 динара. Остало је на друге трошкове. — Школа у *Крефелду*, која броји 12 разреда и 346 питомица, потрошила је 1878 г. око 48 000 динара. — Најпосле да споменемо вишу женску школу у *Лајпцигу*, којом управља *др. В. Нелдеке*, који је у једном француском часопису написао чланак о вишим женским школама у Немачкој и којим се ми служимо у расправи овога питања. Та је школа имала годишњег издатка око 104 000 динара. На саме наставнике потрошено је преко 76 000 ди-

нара, а на библиотеку преко 2 300 динара. Општина лајпцишка помаже ову школу са 47 500 динара, а остало се покрива школарином и другим приходима. Та школа броји данас 15 разреда и има 450 ученица. Зграда је удешена од прилике за 20 разреда и 600 питомица. У њој има, осим соба за разреде, велика сала за свечаности, у којој има 500 седишта, једна сала за разреде кад се комбинују, особите просторије за певање, цртање, јестаственицу и женски рад, једна библиотека, канцеларија за наставнике, сала за седнице, соба за управника и стан за школског послужитеља. У авлији има пространа сала за гимнастику, а у њу се долази покривеним ходником.

Што су више женске школе у Немачкој данас изван сваке опасности опстанка, то се има захвалити племенитом осећању, што њихов опстанак не зависи више од прилика, већ једино од постојане и беспристрасне преданости наставника и наставница њихових. Зато се треба и надати да ће настати време, кад ће се отклонити све спољње сметње, и кад ће настати могућност да се ова установа развија према правом идеалу своме, па макар потоњи нараштаји уживали плодове трудова који се данас улажу.

Из дана у дан онажа се у последње време, да се не само педагози, него исто тако и општине и владе старају све више о васпитању и настави женске омладине.

Кад би нешто запитао ко : да ли више женско образовање има утицаја на развитак народни, и ако има, колики је тај утицај, тај би био у заблуди онако исто као што је дижонска академија била кад је 1750. поставила оно чувено питање: „колико су науке и вештине допринеле да обичаји људски постану чистији и моралнији?“ Као што књижевност није у стању да створи друштво, већ је она управо само израз онога стања у коме се друштво налази, исто тако не могу ни жене бити намерне створитељке новог друштвенога развитка, већ и оне саме носе на себи у целоме животу своме печат свога времена.

Па ипак има овде нека мала разлика. Жене су живи чланови друштва, а целина је, нема спора, ограничена и зависна од својих делова. Утицај женски на друштво био је врло често прави извор најлепших појава у животу толиких народа.

Особито у наше време, тај утицај женски и његова важност за образовање јавног живота јако су се, у извесном погледу, и управо рећи, бесконачно су се увећали. Од људи се из дана у дан тражи све више и више како у општинском тако и у државном животу, и они су својим послом тако затрпани, да им не остаје ни времена ни снаге да се могу иоле озбиљније занимати с васпитањем своје деце.

Ако оставимо на страну што очеви по некад, овда онда, мало енергичније, проговоре коју о васпитању своје деце, и што, на мену па на уштап, нађу за потребно да се и ни умешају у домаћи ред и васпитање дечије, сва брига око васпитања, која траје из дана у дан, и којој краја нема, на матери је. И тако, баш и кад не бисмо хтели да водимо икаква рачуна о великом утицају који жене имају у свима редовима друштва бар што се тиче начина понашања у друштвеном животу, довољан би био тај васпитачки задатак материн, те да и држава и општина увиде велику важност коју има васпитање и образовање женске омладине у рукама матера. Сваки народ који не окреће главе од ове дужности, ради као што ваља за своју будућност и баца у земљу семе од кога ће богату жетву жети потоњи нараштаји.

С ове тачке посматрања треба се упуштати у решавање задатка : шта је посао виших женских школа. Ради тога потребно је да погледамо на уређење те установе и с друге стране. До сада смо, онако у крупним потезима, показали, како је постала и како се поступно развијала виша настава женске деце и изложили смо уређење виших женских школа с њихове спољашње стране ; сад треба да загледамо у *унутрашњи живот* тих школа, да видимо какву целъ васпитавања и наставе имају оне пред очима, и којима се методама служе у томе.

Кад се поведе реч о томе : где и како треба повући међу између родитељских и школиних права, онда је најлакше с интернатом одговорити на то

питање. Интернат предузима, за неко време, потпуно родитељску власт у своје руке; он се брине око деце за све за шта би се бринули и сами родитељи, а родитељи, од своје стране, морају да пренесу сву своју власт на школу. Али јавне школе у Немачкој нису интернати, него су екстернати, па зато и њихов положај према породицама није тако чист и јасан. Школа не прима на се све обавезе родитељске, већ само неки део њихов; она се не миче од свог главног задатка — наставе. Што се тиче васпитивања, тога се прима само у неколико, т. ј. у толико у колико свака настава васпитава, и само још у толико у колико сама дисциплина може да утиче срећно на вољу питомачку. Услед ове поделе задатка и рада школинога и родитељског, морају се правично и права њихова поделити. Не треба да се са свим на школу пренесе сва власт родитељска; шта више треба да се утврди споразум између школе и породице односно ограничења њихових међусобних права. Ово је у толико потребније, што школа, задајући деци н. пр. задатке које раде код својих кућа, меша се у право породичко, а породица онет извесним својим овлашћењима откида од школе оно што је њено, јер има н. пр. право да ослободи децу од учења извесних необавезних предмета. И тако школа, примајући питомце, закључује, у неку руку, уговор с породицом дечијом. Овај се уговор оснива на „правилима школским,“ која ћете наћи у свима школама у Немачкој, и ако се оне нису баш једна на другу свакад угледале. Таква су правила особито потребна женским школама. Матере — а с њима школа и има једнако посла отако пођу деца у школу, па и доцније — матере ће пристати, не баш онако с драге воље, али најпосле ће пристати, да школа чини с њиховом мушком децом шта хоће. Али ни по што неће ни једна дозволити, да се ограниче и смање у корист школе њена материнска права према кћерима њиховим, јер кћери су њихова нарочита својина коју оне никоме не уступају. Зато се оне одуширу захтевима школе докле год само могу; за то би било омањих сукоба и свађе сваки дан између породице и школе, да нису права и дужности обеју страна лепо одређене неумољивим параграфима правила школских.

Оваква наређења издале су више власти на предлог школин, (а те су власти: општински одбор, просветни савет, министарство просвете — или, као што се у Немачкој каже, министарство јавне наставе). У неким крајевима, као у Хановеру, заведен је обичај, да се сваком родитељу, чим своје женско дете даде у вишу женску школу, пошаље један екземпляр поменутих правила школских и поред правила још један листић који родитељи потпишу и врате старешини школском. По овим правилима, у којима има више одељака разних прописа, морају се питомице управљати од почетка па до свршетка идења у школу. Тако има прописа који се односе на само ступање питомица у школу, траже се даље извесна одређена обавештења о деци, која се истом примају у школу; ако се хоће да ступи у који разред, мора се полагати пријамни испит, и т. д. Обично се примају деца у почетку школске године, а тај је у већини покрајина немачких о васкрсу, а у источним крајевима о јесени, (мало доцније но у нас).

У местима где родитељи станују на страни, не смеју деца изабрати сама себи стан или га променити без пристанка школиног.

Прећи се не може из млађег разреда у старији, докле се не постигне све што је за који разред прописано. Према потреби да би се видело колико деца шта знају, држи се испит — усмен и писмен. Сваких шест месеци или сваког тромесечја, достављају се родитељима извештаји о томе како им деца напредују, да би и они о томе водили тачна рачуна. (Ово постоји и по свима нижим и вишим мушким школама).

У свакој скоро женској школи заведене су „разредне старешине.“ Главни наставник обично предаје две или три најважније гране наставе. Према деци једнога разреда он је представник и орган школске власти. Што он нареди, мора се слушати; ни родитељи дечији нису у стању силом своје власти да отклоне или да измене оно што он нареди или заповеди. Њему се прво имају обраћати дечији родитељи са својим питањима и жељама, као и са својим жалбама; и само онда кад баш никако није могуће било спрозумети се с разредним старешином, долази ствар пред директора.

Разредном старешини упућују се родитељи, који имају ма шта да обавесте наставнике о деци својој, особито ако ова нису развијена као друга деца, ако су што слаба, ако имају какву ману, коју треба да знају наставници и васпитачи, да не би због непознавања исте произишле какве несреће по децу. Разредни старешина упозна с овим и своје другове који предају у том разреду, и то — разуме се — све згодним и упутним начином. Он пази да и задаци који се задају деци на израду код куће, не превазилазе дозвољену меру.

У важније наредбе које се налазе у правилима школским долазе оне које се тичу *изостанка* ученичких. Изузимајући случајеве болести, никад ни једна ученица не сме изостати од школе, пре него што јој се дозволи. Ова дозвола тражи се од разредног старешине само онда, кад одсуство не износи више од једнога дана, а за дуже време мора се ићи до директора. Кад се дете разболи, мора се с места јавити то школи. У случајима кад наиђе на децу каква прилепчива болест, не смеју у школу долазити не само деца која су се разболела него ни њихове сестре, већ се морају лечити код куће све донде докле зараза не прође.

За сваки изостанак од школе мора се донети довољно писмено извињење. Преко одређеног одмора школског, који је родитељима познат из правила школских, не сме се ни једно дете од школе задржати.

Па и ако се сви ови прописи врше врло строго, и ако се доиста сме тврдити, да по немачким школама, нарочито мушким, има најмање изостанака ђачких од школе, опет што се тиче женских школа та ствар стоји мало друкчије. Женска деца, по самој природи својој, нису у стању, као мушкарци, да поднесу свако време, да издрже за дуже време толики пут од куће до школе и да свакад посвршују све радове школске. Поред овога не треба сметати с ума, да се и мати детиња хоће који пут да разболе; па онда и ако болест није тако озбиљна, мајка није баш нерасположена да и своју ћерчицу задржи поред себе; а у томе је потпомаже и господин доктор, који је увек готов да се удружи с матером противу школе, па онда се на рачун школе баца сва кривица, и што су деца,

па што су чак и матере, болесне. *В. Нелдеке* је прикупио за последних двадесет година, с највећом брижљивошћу, многи статистички материјал из једне јавне више женске школе у вароши. По његовим подацима излази да свака ученица изостане од школе, у средњу руку, по 78 часова, дакле по 7% од целокупног броја часова школских. (Код нас, и ако наша деца не иду у школу више од 240 дана преко године, нису ретке појаве, нарочито по основним шклама, да већи део ђака изостане од школе по 30... до 100 па и до 150 — не часова, већ читавих радних дана школских!). У заводима који су подигнути у новије време и који као грађевине боље одговарају хигијенским условима, број изостанака мањи је, али је ипак толики да свака школа, приликом састављања програма, мора водити рачуна бар о оним неизбежним изостанцима који се дешавају из узрока који се морају оправдати; иначе програм се прави на памет и у предавањима се неће достићи оно што је наумљено. Као што напоменусмо мало час, по мушким је школама много боље у овом погледу.

Да речемо коју о путу којим деца пролазе кад иду у школу и кад се кући враћају. У том погледу не зна се баш тачно докле се пружа власт и одговорност школска, а докле породичка. Пре свега приметимо, да у Немачкој, по свима варошима, па и највећим, нико не замера што женска деца, ма војега узраста, иду у школу сама без икакве пратње. Само децу од шест година, која су истом пошла у школу, мора у почетку ко да прати до школе, као што се то по себи разуме, а исто тако и да их причека кад се пуштају из школе и да их води кући. Само неке и неке мајке, из сувише велике бриге и бојазни, никад не пуштају без пратиоца децу у школу, па то тако траје од почетка до краја учења. Што се школе тиче, она захтева да се женска деца тако прате само онда, кад на зло употребе слободу да сама путем иду. У осталом школа оставља на вољу родитељима да сами изберу најкраћи и најбољи пут за своју децу, а исто тако и да пазе како им се деца путем понашају. Родитељи су у стању то да чине, јер знају време кад им деца излазе из школе, а учитељи опет од своје стране пазе да преко од-

WWW.UNIBS
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ређеног времена ни часка не задржавају децу у школи. Ако ли наставници или наставнице случајно примете, или ма којим начином сазнаду, да је нереда било на путу, онда се оне ученице које су криве искарају у школи, а родитељима се то одмах јави. Није практично да се од стране школе заводи ма какав прави надзор како се деца понашају путем, мањ да се пристане на то да једна ученица на другу пази.

Унутрашњи живот виших женских школа у Немачкој уређен је, као год и његова спољашња страна, другим законом који се зове „*домаћи ред*“. За женске школе овај је закон много важнији но и за мушке, јер ма шта да се деси, женска деца боље и тачније пазе на оно што је пристojно, уљудно и лепо. Особито се и најстроже пази да у школи свуда влада чистоћа и ред; и саме ученице морају пазити да се то двоје једнако одржава и дужне су отклонити сваки неред у том погледу.

Поред сваког разреда има нарочита собица за оставу одела. Кад се мора ићи из разреда у нарочите дворане где се стално предају неки и неки предмети, као што су: природне науке, цртање, певање, шивење, гимнастика, онда се то мора извршити тачно у оно време које је напред одређено. За време одмора, свако одељење има своје засебно место где се забавља. Бујније игре, које су дозвољене да их деца смеју играти, ограничene су и што се облика и што се мере тиче. Кад почиње час предавања и кад се сврши, оглашује се звонцетом, а да се ред свуда одржи, то је брига надзорника од којих једни пазе на зграде, други на авлије.

Сви ови прописи домаћег реда читају се ученицама неколико пута у течају године школске, и ако то баш никако није потребно. Доста се у свакој школи створи врло брзо стална и чврста традиција, шта се сме и шта се не сме чинити, да ће ретко која преступити закон, и ако нико и не мисли на прописе законске.

Врло је потребно да се у женским школама развије такав дух тачности, реда и драговољне послушности, јер као што се зна, врло је ограничен број дисциплинарних средстава која су могу упо-

ребити против оних које греше. Све оне каштиге, које се с успехом могу употребити код мушкараца, не могу се применити и код женске деце; а оне које су које-како употребљиве, нису баш свакад за препоруку. Што се времена проведе у школи и што се има да ради код куће, то је већ толико колико се може, у интересу здравља дечијег, дозволити. Осим тога неуредна се деца задржавају да после часова израде у школи оно што нису на време израдила, или им се нови задаци задају да их код куће израде; и с тим, разуме се по себи, треба бити врло смотрен.

Ако хоћете да уведете систем кажњивања и награђивања, на основу осећања честољубља, то је опасније за девојчице него и за саме мушкарце. Девојке већ по природи склоне су да полагају много на оно што је споља, што пада у очи, а само добро, саму ствар не оцењују увек као што ваља. Кад већ постоји та склоност у женскиња, онда је не треба у школи још више потхрањивати и с највећом обзривошћу треба да се употребљава у педагошком послу. Из тога разлога већина женских школа у Немачкој избациле су обичај да се о испитима дају поклони и награде за одлично учење и примерно владање. Шта више многе су забациле и онај обичај који је постојао до скоро у свима, и мушким и женским, школама, т. ј. да деца по заслуги и способности седе на првом или на последњем месту у разреду, и да се свакога месеца (или свака два и три месеца) мештају из скамије у скамију према успеху или владању које су за то време показале. Исто тако није у обичају да се нека деца сасвим издвајају од осталих или да су неке скамије намењене само за „глунаке“ и „неваљалице.“ Много је лакше сваком учитељу да све своје ђаке, пошто сврше неки задатак, подели у три главне категорије: *способне* (од прилике 1 шестина од целокупног броја), *средње* (у опште две трећине) и *слабе* (од прилике онег једна шестина); али поделити тачно читав један разред по заслуги на толико ступања колико има ученица, то је скоро баш немогуће.

И тако, за женске школе не остаје богзна колико дисциплинских средстава. Ту долазе: опомена коју изриче наставник или директор, на само или

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

пред целим разредом; кад је кривица већа, пред свима професорима; за тим: претња да ће бити отпуштена из школе; најпосле, кад је владање ученице у моралном погледу врло незгодно, искључује се с места из завода. Да се не би прибегавало баш формалном изгнању из школе, које се не може изрећи без једногласног пристанка свију наставника, обично се мало раније дозову родитељи детињи и посаветују, да сами од своје воље изваде дете из школе. Тај се савет послуша скоро свакад. Како осетљива и раздражљива приroda женска лако потпада под утицај околине и онога што други, макар и зло, раде, то и не треба никад ни мало оклевати, но за сваки поједини случај, чим се јави, предузети све што треба да се зло искорени.

Кад су ето то сва спољашња средства за васпитавање и дисциплину у женским школама, онда је двојном потребније да се школа од своје стране труди да се у њеној средини развије онај добри дух који се истина не ствара и не развија законима и наредбама, већ који се налази пре тамо где наставници имају утицаја на своје ученике и где им они сами претходе примером у свему што је добро. Најважнија је дужност директорава, да одржава хармонију у наставничког особља, т. ј. између свију наставника и наставница, и у свему што има свезе с васпитавањем и наставом. По најзгодније средство за то су састанци који се држе, у опште, једанпут месечно под директоровим председавањем и на које долазе сви чланови наставничког особља. Ту се претресају сва питања која се тичу школе и у току дискусије изменају се мисли о многоме чему. Што се одлучи већином гласова, то је закон за све који се врши без говора.

Осем ових општих састанака, има још и нарочитих састанака, кад треба променити или само у нечему изменити било методе предавања, било књиге школске, било програме за поједине гране наставе. Наставници појединих разреда држе још нарочито своје састанке на које долазе само они који предају у једном разреду, а под председништвом разредног старешине. Ту се обично, истина доста ретко, држи узајамна критика нарочито о

предавањима појединих наставника, а исто тако мењају се мисли о појединим ученицама, њиховим способностима, манама и врлинама, јер сваки наставник казује, према свом познавању, кака му је која ученица што се тиче учења, понашања, израде задатака, прилежања, тачности у долажењу на часове итд. Таким се начином исправља наопако мишљење, ако би који наставник имао о којој ученици, или се траже узроци због којих је н. пр. та и та ученица код свију наставника ваљана у сваком погледу, а само код тога неуредна итд. — Осим свега, кад се деси што ванредно у ком разреду, сазива се ванредни састанак од свију наставника који предају у том разреду.

У већини немачких школа има пространих сала у које могу да стану све ученице из свију разреда, које се уче у којој школи. Где нема такве сале, тамо се служе двораном гимнастичком. Састанци и светковине који се држе у тим салама, спадају у врло важне дане живота школског.

У почетку сваке недеље, а у мањим школама сваког дана из јутра, држи се кратка молитва, на коју се искупљају сви наставници и све наставнице заједно са свима ученицама. Тиме управљају професори који предају религијске предмете. Обично се отпева која црквена песма, пошто се прво прочита кратка молитва, или се прочита што из светог писма и која молитва.

Неки и неки дани одређени су на заједничке светковине, као н. пр. свршетак и почетак грађанске године, почетак и свршетак школске године. Том приликом праштају се наставници с ученицама које свршавају школу. Исто тако да би се и у срцима женске деце, још из ране младости, усадило живо осећање о томе шта су дужна према својој отаџбини, школа светкује годишње дане кад су се десили важни политички догађаји, а тако исто и дан рођења владоца и цара. О тим светковинама беседи професор на кога ред дође, а девојке певају и декламују. Кад има иоле умешности у управе, од ових је светковина велика корист по децу, јер ту се развија онај дух узајамности који је тако важан и потребан у животу.

(СВРШИТЕ СЕ)

СТАЊЕ ЈАВНЕ НАСТАВЕ У СРБИЈИ

1875. ГОДИНЕ

(НАСТАВАК)

В. НАУЧНА СРЕДСТВА

Подаци о научним средствима врло су нам површни, но ми их ипак овде у прегледу износимо.

ЗАВОДИ	НАУЧНИХ СРЕДСТАВА ЗА						ЦРТАЊА И КРАСПОИСА	УКЊИЖНИЦИ ИМА СВЕЗАКА
	ИЗУЧАВАЊЕ							
	ЗЕМЉОПИСА	ЗООЛОГИЈЕ	БОТАНИКЕ	МИНЕРАЛО- ГИЈЕ	ФИЗИКЕ	ХЕМИЈЕ		
<i>Гимназије:</i>								
Београдска	44	193	11 ¹	200	156	35	3 093	498
Крагујевачка	45	481	813	532	273 ²	313 ³	737	3 431
<i>Ниже гимназије:</i>								
Прва београдска	13	—	—	324	70	35	243	206
Друга београдска	10	—	—	320	37	52	142	178
Ваљевска	17	12	1	200	1	—	150	273
Јагодинска	20	12	1	301	—	—	200	288
Крушевачка	15	12	1	—	—	35	—	480
Неготинска	12	477	372	208	55	35	438	476
Пожаревачка	11	475	—	310	50	35	404	457
Ужичка	14	18	1	300	37	52	—	391
Шабачка	38	6	1	426	81	72	122	681
Реалка београдска ⁴	—	—	—	—	—	—	—	279
<i>Гимназијске реалке:</i>				202				
Алексиначка	20	11	1	230	—	—	4	271
Зајечарска	18	12	1	201	—	—	245	204
Књажевачка	12	12	1	—	—	—	18	245
Лозничка	16	4	1	230	—	—	48	164
Смедеревска	13	4	2	201	—	—	267	223
Чачанска	18	13	1	200	—	—	57	270

Учила за земљопис има свега 336 комада; то су мале и глобови.

За зоологију и ботанику служе се школе природописним сликама, а за минералогiju збиркама минерала и кристалних облика. За физику и хемију имају само две више гимназије потпуније збирке апарата. У школским књижицама било је свега 9 015 књига; но то су већином књиге разне и ретко строго научне садржине. У последње време почело је министарство просвете са допуњавањем књижица нижих средњих школа, те тако данас много је боље и у овом погледу.

¹ Свезака.

² У том броју 110 апарата.

³ Са 75 апарата.

⁴ По инвентару има свега учила 534 комада. Није јављено колико су које врсте.

Г. ИЗДАЦИ НА ИЗДРЖАВАЊЕ ГИМНАЗИЈА И РЕАЛАКА

У 1875 рачунској години издато је на ове школе из државне свега 301.660.⁰¹ динара.

Колико је и на шта посебице издато, види се из овог прегледа.

Види преглед А. на стр. 443.

Кад поделимо издатак на плату наставника са бројем истих, онда видимо, да је долазило у средњу руку на једног наставника

у гимназијама 2 277.⁶⁸ динара

у реалкама 1 733.⁴⁴ »

у опште 2 075.¹⁷ »

А. ИЗДАТОЈЕ	Д Р Ж А В У С Т А Л О Ј Е И З Д Р Ж А В А Њ Е		
	Г И М Н А З И Ј А	Р Е А Л А К А	О Б О Ј И Х Ш К О Л А
	Д	И	Н А Р А
На плату наставника	200 899.70	60 571.53	261 471.23
На плату послужитеља	7 406.25	3 415.15	10 821.50
Благодејанцима	11 356.06	1 915.97	13 272.03
На канцеларијске трошкове	6 018.03	1 134.41	7 152.44
На огрев	3 898.11	1 574.95	5 473.06
На друге потребе ¹	3 469.88	—	3 469.88
СВЕГА	233 048.03	68 7121.01	301 660.04
	П Р О Ц Е Н Т		
На плату наставника	86.22	88.28	86.68
На плату послужитеља	3.19	4.98	3.60
Благодејанцима	4.88	2.79	4.40
На канцеларијске трошкове	2.60	1.65	2.35
На огрев	1.68	2.30	1.82
На друге потребе	1.43	—	1.15
СВЕГА	100.00	100.00	100.00

Ако ли пак поделимо цео издатак са бројем ученика, који су школу свршили, онда налазимо, да је од тога издатка долазило у средњу руку на једног ученика

гимназија	173.66 динара
реалака	257.94 >
у опште	187.60 >

Према томе дакле један ученик више гимназије и реалке стаје државу 1 294.80 динара, ученик ниже гимназије 694.64, а ученик гимназијске реалке 5151.88 динара.

У гимназијама издаци су по томе сразмерно мањи. Јер на сто динара, који од целог издатка долазе на једног ученика гимназиста, износи издатак на једног ученика реалних школа 148.31 динара.

Колики је био издатак на плату наставника, а колики цео издатак у свакој школи посебице, и која је размера између првог и другог издатка, све то изложено је у овом прегледу.

Види преглед Б. на стр. 444.

Од укупног издатка долази на плате наставничке највећи проценат у крушевачкој, а најмање у другој београдској нижој гимназији.

Код осталих школа износи тај проценат најмање 84.22, а највише 89.73.

Кад издатак на плату поделимо с бројем наставника, а целокупан издатак с бројем ученика, који су школу свршили, овда налазимо, да је долазило

¹ Види стр. 229 дела табеларног.

	Н А Ј Е Д Н О Г	
	НАСТАВНИКА	УЧЕНИКА
У ГИМНАЗИЈИ :	Д	И Н А Р А
Београдској	2 945.43	185.58
Крагујевачкој	2 434.57	183.36
НИЖОЈ ГИМНАЗИЈИ :		
Првој београдској	2 550.06	117.96
Другој београдској	2 241.39	240.50
Ваљевској	1 236.42	114.64
Јагодинској	1 473.16	143.70
Крушевачкој	1 666.32	169.68
Неготинској	1 792.26	196.77
Пожаревачкој	2 072.32	218.88
Ужичкој	1 494.13	119.50
Шабачкој	2 521.19	191.44
Реалци београдској	2 287.62	511.42
У ГИМНАЗИЈСКОЈ РЕАЛЦИ :		
Алексиначкој	1 555.18	198.08
Зајечарској	1 429.75	173.37
Књажевачкој	1 397.08	240.80
Лозничкој	1 428.87	285.78
Смедеревској	1 559.56	163.99
Чачанској	1 481.50	151.93

Највећу средњу плату једног наставника налазимо у београдској гимназији, а најмању у ваљевској нижој гимназији. Размера између обе ове средине је-сте као 100 : 41.98.

Према целом издатку школовање једног ученика стаје најскупље у београдској реалци, а најмање у ваљевској нижој гимназији. Овде је размера као 100 : 20.79.

Кад школе групишемо по областима, онда имамо овај преглед о издацима.

Б. ЗАВОДИ	ИЗДАТАК		ПРОЦЕНАТ ИЗДАТКА НА ПЛАТУ НАСТАВ- НИКА
	НА ПЛАТУ НАСТАВ- НИКА	ЦЕЛОКУПАН	
	Д И Н	А Р А	
<i>Гимназије:</i>			
Београдска	50 072.33	56 787.36	88.17
Крагујевачка	34 084.07	39 422.78	86.16
<i>Ниже гимназије:</i>			
Прва београдска	17 850.10	21 114.83	84.54
Друга београдска	17 931.09	23 328.31	76.87
Ваљевска	6 182.10	7 232.08	85.18
Јагодинска	7 365.82	8 334.43	88.38
Крушевачка	13 330.55	14 422.52	92.42
Неготинска	12 545.80	14 364.52	87.34
Пожаревачка	16 418.58	19 480.20	84.28
Ужичка	7 470.64	8 842.94	84.48
Шабачка	17 648.32	19 718.06	89.50
Реалка београдска	25 163.37	28 128.11	89.46
<i>Гимназијске реалке:</i>			
Алексиначка	6 220.70	6 932.76	89.73
Зајечарска	5 719.00	6 587.94	86.81
Књажевачка	5 588.33	6 501.65	85.95
Лозничка	5 715.50	6 572.91	86.95
Смедеревска	6 238.23	7 051.60	88.46
Чачанска	5 926.00	6 837.04	86.67

ОБЛАСТИ	ИЗДАТАК		ПРОЦЕНАТ ИЗДАТКА НА ПЛАТУ НАСТАВ- НИКА
	НА ПЛАТУ НАСТАВ- НИКА	ЦЕЛОКУПАН	
	Д И Н	А Р А	
Шумадија	47 688.12	54 808.81	87.08
Источни окрузи	46 492.41	53 867.07	86.31
Западни »	29 545.92	33 523.05	88.14
Јужни »	26 427.19	30 102.50	88.79
Варош Београд	111 007.69	129 358.61	85.82

Кад број наставника и ученика поредимо са овим издацима, онда видимо, да је долазило

У ШКОЛАМА ОБЛАСТИ:	НА ЈЕДНОГ	
	НАСТАВНИКА	УЧЕНИКА
	ОД НАСТ. ПЛАТА	ОД ЦЕЛОГ ИЗДАТКА
	Д И Н	А Р А
Источних округа	1 721.94	205.60
Западних округа	1 846.62	177.37
Шумадије	2 073.40	173.45
Јужних округа	1 572.19	147.56
Београдским	2 581.81	203.07

Из овога види се, да су најбоље награђени наставници школа београдских или да је овде више, по годинама службе, старијих наставника него у школама других области. С најмањом платом били су наставници у школама јужних округа.

Кад поредимо средњу плату наставника београдских школа са платом у осталим областима, онда налазимо, да је на сваку стотину динара, коју је имао наставник тих школа, долазило једном наставнику у школама области:

Шумадијској	по 80.31 динара
Западних округа	» 71.52 »
Источних округа	» 66.70 »
Јужних округа	» 60.89 »

Кад напротив поредимо издатак на једног ученика школа београдских, са издатком у осталим областима, онда имамо ове размере за школе у области:

Источних округа	као 100 : 101.25
Западних округа	» 100 : 87.34
Шумадији	» 100 : 81.41
Јужних округа	» 100 : 72.66

У источним окрузима школовање једног ученика стаје више него и у самом Београду, докле у јужним окрузима трошак не износи ни три четвртине од средњег издатка на једног ученика школа београдских.

IV Виша Женска Школа

А. НАСТАВНИЦИ

У Вишој женској школи било је 1875 године свега 23 наставника и то: једна управитељка, 9 учитељака и 13 хонорарних предавача и учитеља.

Школа је имала четири разреда, од којих први и други имали су по два одељења. У свих шест одељења било је 165 часова недељног предавања. Долази дакле на разред, односно одељење по 27.50 недељних часова.

Од свију часова долазило је на

учитељке 100 недељних часова
предаваче и учитеље 65 » » или

у средњу руку на једну учитељку 10, а на једног предавача по 5 часова.

По апсолутном броју часова били су наставници овако подељени.

КОЈИ СУ ПРЕДАВАЛИ	Б И Л О Ж Е		
НЕДЕЉНО	УЧИТЕЉАКА	ПРЕДАВАЧА	СВЕГА
2 часа	1	2	3
3 »	1	—	1
4 »	—	4	4
5 »	—	1	1
6 »	1	4	5
8 »	3	2	5
9 »	1	—	1
15 »	1	—	1
16 »	1	—	1
25 »	1	—	1

По плати или хонорару било је

КОЈИ СУ ИМАЛИ ГОДИШЊЕ	УЧИТЕЉАКА	ПРЕДАВАЧА	СВЕГА
2 026.80 динара	1	—	1
1 616.64 »	2	—	2
1 111.44 »	2	—	2
1 010.40 »	3	2	5
757.80 »	—	4	4
631.50 »	—	1	1
505.20 »	—	4	4
252.00 »	—	2	2

Учитељке за свирање и француски језик нису примале хонорар из државне касе, већ од ученица

Кад ову плату поредимо с бројем недељних часова, онда видимо, да је за један недељни час предавања долазило једној учитељици 129.37, а једном предавачу 126.30 динара.

Разлика је дакле врло незнатна. По кад издвојимо управитељку од осталих учитељака и плату њихову по-

редимо с бројем часова, онда долази за један час у средњу руку само по 77.34 динара свакој учитељци, дакле ни пуне две трећине оног предавачима одређеног хонорара

Б. УЧЕНИЦЕ

У почетку школске 1875. године било је у Вишој женској школи 268 ученица. Од ових примљено је у школу :

		ПРОЦЕНАТ
по положеном пријамном испиту	74	27.61
прешло у старији разред	134	50.00
понављало разред	60	22.39

Какве су у овом погледу биле размере у појединим разредима, то се види из овог прегледа:

У РАЗРЕДУ :	О Д С Т О У Ч Е Н И Ц А		
	ПОЛОЖИЛО ЈЕ ПРИЈАМНИ ИСПИТ	ПРЕШЛО У СТАР. РАЗРЕД	ПОНАВЉАЛО РАЗРЕД
првом	69.00	—	31.00
другом	4.82	75.00	19.28
трећем	1.79	78.57	19.64
четвртм	—	93.10	6.90

Највише ученица понавља први разред, а најмање четврти. У другом и трећем разреду готово подједнака је размера.

На сто ученица, које су понављале први разред, било је таквих ученица у разреду

другом	52
трећем	35
четвртм	6

Поделимо ли број ученица са бројем разреда односно одељења, онда налазимо, да је у средњу руку имао један разред :

у почетку 45 ученица

на крају године 40 » ; дакле много

више него у гимназијама и реалкама.

Вишу женску школу напушта сразмерно само знатан број ученица. Јер докле у мушким средњим школама дефицит ученика износи 21.68 процената, дотле је у Вишој женској школи само 10.07.

За поједине разреде имамо овај преглед :

Види преглед В. на стр. 446.

Кад ове размере поредимо са размерама из мушких школа, онда налазимо, да је на сто ученика, који су школу у течају године оставили:

	ДОЛАЗИЛО УЧЕНИЦА
из разних узрока	60
због искључења	10
због болести	77
због смрти	190

У РАЗРЕД	О С Т А В И Д О Ј Е Ш К О Л У					СВРШИЛО ЈЕ ШКОЛУ
	ЗБОГ РАЗНИХ УЗРОКА	ЗБОГ БОЛЕСТИ	ЗБОГ СМРТИ	ЗБОГ ИСКЉУЧЕЊА	СВЕГА	
	Први	14.00	1.00	1.00	—	
Други	6.03	1.20	1.20	2.41	10.84	89.16
Трећи	1.79	1.79	—	—	3.58	96.42
Четврти	—	—	—	—	—	100.00
СВЕГА	7.46	1.13	0.74	0.55	10.07	89.93

Само је морталитет био јачи у Вишој женској школи, сви пак други узроци слабије су дејствовали. Напуштање школе у старијим разредима постепено опадало је, а најстарији, четврти, разред није изгубио ни једну ученицу:

ОД СТО УЧЕНИЦА БИЛО ЈЕ У РАЗРЕДУ

	I	II	III	IV
у почетку године	37.31	30.97	20.90	10.82
на крају године	34.85	30.71	22.11	12.03

На 100 ученица првога разреда било је на крају школске године у разреду

другом	88.12 ученица
трећем	64.30 »
четвртном	34.52 »

У другом и трећем разреду остаје сразмера више ученица неголи ученика у мушким средњим школама. Но у четвртном разреду број ученица мањи је за три процента.

Број ученица које од часова изостају, већи је него и у мушким школама. Јер од 100 уписаних ученица, изостанке своје

извинило је	86.57
није извинило	82.46

По разредима било је овако:

СА ИЗОСТАЈУЋИМА	Б Р О Ј У Ч Е Н И Ц А				СВЕГА
	У	Р	А	З	
извињеним	81	70	83	28	232
неизвињеним	84	70	46	21	221

СА ИЗОСТАЈУЋИМА	П Р О Ц Е Н А Т У Ч Е Н И Ц А				
	У	Р	А	З	С
извињеним	81.00	84.34	94.64	96.55	86.37
неизвињеним	84.00	84.34	82.14	72.41	82.46

Кад поделимо ученице по броју извињених изостанака, онда имамо овај преглед:

СА ИЗВИЊЕНИМ ИЗОСТАЈУЋИМА	Б Р О Ј У Ч Е Н И Ц А					П Р О Ц Е Н А Т У Ч Е Н И Ц А				
	У РАЗРЕДУ				СВЕГА	У РАЗРЕДУ				СВЕГА
	I	II	III	IV		I	II	III	IV	
Нису изостајале	19	13	3	1	36	19.00	15.66	5.36	3.45	13.43
Са 1—10 изостанака	15	10	2	4	31	15.00	12.05	3.57	13.79	11.57
» 11—20 »	8	5	4	4	21	8.00	5.02	7.15	13.79	7.84
» 21—30 »	10	8	5	2	25	10.00	9.64	8.93	6.90	9.34
» 31—40 »	5	4	5	2	16	5.00	4.82	8.93	6.90	5.97
» 41—50 »	6	5	2	2	15	6.00	6.02	3.57	6.90	5.60
» 51—60 »	7	8	6	4	25	7.00	9.64	10.71	13.79	9.34
» преко 60 »	30	30	29	10	99	30.00	36.15	50.78	34.48	36.91
СВЕГА	100	83	56	29	268	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Кад према броју изостанака сведемо ученице у четири категорије, онда имамо овај преглед:

Види преглед Г. на стр. 447.

Кад ученице врло марљиве и марљиве поредимо с ученицама које су походиле школу немарљиво и врло емарљиво, онда налазимо, да је на 100 марљивих ученица било немарљивих:

У РАЗРЕДУ:

првом	150 ученица
другом	261 »
трећем	1 020 »
четвртном	480 »
Свега	300 »

Овако јако изостајање ученица одиста немогућно је протумачити без података о узроцима, којима се извињавају изостанци.

Г. Б. Р. О. Ј. У. Ч. Е. Н. И. Ц. А.	ПРОЦЕНАТ УЧЕНИЦА							
	У РАЗРЕДУ				ПРОЦЕНАТ УЧЕНИЦА			
	ВРЛО МАРЉИВИХ	МАРЉИВИХ	НЕМАРЉИВИХ	ВРЛО НЕМАРЉИВИХ	ВРЛО МАРЉИВИХ	МАРЉИВИХ	НЕМАРЉИВИХ	ВРЛО НЕМАРЉИВИХ
Првом	19	15	16	50	19.00	15.00	16.00	50.00
Другом	13	10	10	50	15.66	12.05	12.05	60.24
Трећем	3	2	6	45	5.36	3.57	10.72	80.35
Четвртном	1	4	4	20	3.45	13.79	13.79	68.97
СВЕГА	36	31	36	165	13.43	11.57	12.43	68,57

У Вишој женској школи врло је мало строжијих казна, које статистика бележи. Тако у 1875. години кажњене су само две ученице у другом разреду, али је то била казна најстрожија. Процент кажњених износи само 0.75. У мушким школама проценат стројим казнама кажњиваних ученика износи 8.08!

Успех у наукама био је најбољи у четвртном разреду, и то из француског језика и науке хришћанске, а најнеповољнији из рачуна и српског језика.

У трећем разреду показале су ученице најбољи напредак у немачком и француском језику, а најслабијих из рачуна и педагогике.

У другом разреду био је најбољи успех у науци хришћанској и немачком језику, а најслабије у земљопису, јестаственици и рачуну.

Ученице првога разреда успеваале су најбоље у науци хришћанској, слаб успех показале су из земљописа и историје.

По општем резултату успеха било је од сто ученица

	У РАЗРЕДУ				
	I	II	III	IV	СВЕГА
одличних	8.33	8.11	9.26	24.14	10.37
врло добрих	25.00	35.13	42.59	41.38	34.03
добрих	45.24	37.84	37.04	27.58	39.01
слабих	16.67	13.51	11.11	6.90	13.27
рђавих	4.76	5.41	—	—	3.32

У четвртном разреду биле је релативно највише одличних и врло добрих ученица а најмање у првом разреду. Број ових ученица постепено је растао у старијим разредима, а број слабих опадао је.

Ако поредимо број добрих ученица са ученицама осталим, онда видимо, да је на 100 добрих ученица било:

	У РАЗРЕДУ				
	I	II	III	IV	СВЕГА
одличних	18.41	21.42	25.00	87.50	26.60
врло добрих	55.26	92.86	115.00	150.00	87.23
слабих	36.84	35.71	30.00	25.00	34.04
рђавих	10.52	14.29	—	—	8.52

Успех у науци далеко је бољи у Вишој женској школи него у мушким средњим школама. Јер кад ове

размере поредимо с размерама из оних школа, онда налазимо, да је на сто ученица било ученика

одличних	57
врло добрих	77
добрих	106
слабих	151
рђавих	135

Овај повољнији резултат, мислимо долази отуд, што у Вишој женској школи готово сваки предмет има свог стручног предавача.

Од свију ученица управо једна четвртина имала је да панавља испит из једног или два предмета.

Тако је од сто ученица, које су школу свршиле, имало да понови испит:

	У РАЗРЕДУ				СВЕГА
	I	II	III	IV	
из једног предмета	16.67	14.86	18.52	6.90	15.35
из два предмета	10.71	13.51	9.26	—	9.96
у опште	27.38	28.37	27.78	6.90	25.31

У другом разреду било је релативно највише ученица, које су имале да понављају испит из једног или два предмета.

На сто ученица, које су остале да понове испит из једног предмета, било је ученица са два предмета, у разреду:

првом	64
другом	91
трећем	50
четвртном	—
у опште	65

За добар напредак у науци одликоване су ученице даривањем књига и похвалних листова.

Од сто ученица одликовано је

	У РАЗРЕДУ				
	I	II	III	IV	СВЕГА
књигом	14.29	13.51	18.52	44.83	18.67
похвалним листом	14.29	16.22	22.22	13.79	16.60
у опште	28.58	29.73	40.74	58.62	35.27

Кад број одликованих ученица поредимо с бројем ученица одличних и врло добрих, онда видимо, да је од сто одличних и врло добрих одликовано у разреду:

првом	86 ученица
другом	69 »
трећем	79 »
четвртном	89 »
у опште	79 »

У Вишој женској школи одликовано је дакле одличних и врло добрих ученица више него у мушким школама. У овим школама одликовано је од 100 таквих ученика само њих 65.

По *узрасту* ученице Више женске школе биле су између 9-те и 16-е године.

Средња година узраста била је за ученице

првом разреду	11.18
другом »	12.08
трећем »	13.20
четвртном »	14.34
у опште	12.20

Прописане године нису имале само 4 ученице и то: по једна у првом и другом разреду, и две у четвртном, дакле од 100 само 1.66

По *узрасту* било је од сто ученица

у години:	У РАЗРЕДУ				СВЕГА
	I	II	III	IV	
9-ој	1.19	—	—	—	0.11
10 »	23.81	1.35	—	—	8.71
11 »	45.24	28.38	—	—	24.48
12 »	17.86	37.84	27.78	6.90	24.90
13 »	9.52	25.68	37.04	3.45	19.92
14 »	2.38	6.75	24.07	48.28	14.11
15 »	—	—	9.26	31.03	5.81
16 »	—	—	1.85	10.34	1.66

Поступност у годинама код ученица Више женске школе много је правилнија од оне код ученика мушких школа. Ово долази отуд, што су ученица ове школе махом варошка деца и то далеком већином из Београда, као што ћемо мало даље видети.

По *месту рођења* било је ученица

	У РАЗРЕДУ				СВЕГА
	I	II	III	IV	
из Србије	76	66	48	22	112
из других држава	8	8	6	7	29
ПРОЦЕНАТ УЧЕНИЦА ИЗ:					
Србије	90.48	89.19	88.89	75.86	87.97
других држава	9.52	10.81	11.11	24.14	12.03

Број ученица из других држава у старијим разредима све више расте, а то је знак, да ове ученице не напуштају школу пре времена већ је и довршују; а код домаћих ученица обратно је.

Међу ученицама било је деце:

	ВАРОШКЕ	СЕОСКЕ	СВЕГА
из Србије	194	11	212
из других држава	25	4	29
Свега	219	22	241

	ПРОЦЕНАТ ДЕЦЕ		
	ВАРОШКЕ	СЕОСКЕ	СВЕГА
из Србије	91.51	8.49	100.00
из других држава	86.21	13.79	100.00
Свега	90.87	9.13	100.00

Из овога се види, како је по све познати број сеоске деце у Вишој женској школи, и то пре свега деце из Србије. Тако долазило је на сто варошких ученица

из Србије	9 ученица сеоских
из других држава	16 » »
у опште	10 » »

Од сто ученица било је:

РАЗРЕДУ	НА СТО ВАРОШКИХ РОЂЕНИХ У УЧЕНИЦА ДОЛАЗИЛО		
	ВАРОШИ	СЕЛУ	ЈЕ СЕОСКИХ
првом	96.43	3.57	3.70
другом	89.19	10.81	12.12
трећем	85.19	14.81	17.40
четвртном	89.66	10.34	11.54

Сеоских ученица има најмање у првом, а највише у трећем разреду. Ово долази отуд, што у први разред долазе већином ученице из Београда којих број у старијим разредима све више опада.

Од ученица из других држава било је посебице:

	У РАЗРЕДУ				СВЕГА
	I	II	III	IV	
из Аустро-Угарске	6	8	5	5	24
» Турске	2	—	1	—	3
» Русије	—	—	—	—	1
» Румуније	—	—	—	1	1

Од тих ученица била су деца

	ПРОЦЕНАТ		
	ВАРОШКА	СЕОСКА	ДЕЦЕ ВАРОШКЕ
из Аустро-Угарске	20	4	83.34
» Турске	3	—	100.00
» Русије	1	—	100.00
» Румуније	1	—	100.00

Од сто страних ученица било је:

из Аустро-Угарске	82.76
» Турске	10.34
» Русије	3.45
« Румуније	3.45

Колико је било ученица из Србије, и то из сваког округа посебице, види се из овог прегледа:

Види преглед Д. на стр. 449.

Дакле из десет округа нема ни једно сеоско дете у Вишој женској школи; а сам Београд даје тој школи готово две трећине свих ученица! У 1874 години проценат ученица из Београда износио је 73,12, а на сеоску децу долазило је само 5,14 процената.

Д. О К Р У Г	БРОЈ УЧЕНИЦА			ПРОЦЕНАТ
	РОВЕНИХ У		СВЕГА	
	ВАРО-ШИ	СЕЛУ		
Алексиначки	5	—	5	2.36
Београдски	—	6	6	2.83
Ваљевски	6	1	7	3.30
Јагодински	4	—	4	1.88
Књажевачки	1	—	1	0.48
Крагујевачки	4	4	8	3.77
Крајински	9	—	9	4.25
Крушевачки	1	—	1	0.48
Подрински	1	—	1	0.48
Пожаревачки	5	3	8	3.77
Руднички	2	—	2	0.94
Смедеревски	4	1	5	2.36
Ђупријски	4	—	4	1.88
Ужички	2	2	4	1.88
Приречки	1	—	1	0.48
Чачански	1	1	2	0.94
Шабачки	7	—	7	3.30
Варош Београд	137	—	137	64.62
Србија	194	18	212	100.00

Кад све округе саставимо у четири области, онда имамо овај преглед о ученицама :

Види преглед Б.

Релативно највише сеоске деце дају Вишој женској школи: Шумадија и јужни окрузи; из источних и западних округа долази у ту школу по све незна-тан број деце

Кад број ученица поредимо с бројем женских становника, онда налазимо, да је једна ученица долазила на женских становника :

	ВАРОШКИХ	СЕОСКИХ	У ОШТЕ
у јужним окрузима	1 954	39 297	13 672
» источним окрузима	917	69 209	8 270
» Шумадији	714	15 564	7 248
» западним окрузима	577	99 363	7 102
» Београду	88	—	88
» Србији	319	33 115	3 104

Према томе дакле било је у Вишој женској школи од 10 000 женских становника :

Б. О Б Л А С Т	БРОЈ УЧЕНИЦА			ОД СТО УЧЕНИЦА ДОЛАЗИ НА ДЕЦУ	
	РОВЕНИХ У		СВЕГА	ВАРОШКУ	СЕОСКУ
	ВАРОШИ	СЕЛУ			
Шумадија	14	11	25	56.00	44.00
Источни окрузи	25	3	28	89.28	10.72
Западни »	14	1	15	93.33	6.67
Јужни »	4	3	7	57.14	42.86
Варош Београд	137	—	137	100.00	—

	ВАРОШКИХ	СЕОСКИХ	У ОШТЕ
из Јужних округа	5.72	0.25	0.56
» Источних округа	10.14	0.15	1.21
» Шумадије	14.02	0.64	1.38
» Западних округа	17.11	0.10	1.39
» Београда	114.15	—	114.15
» Србије	31.33	0.30	3.35
» Србије без Београда	14.42	0.30	1.16

Варош Београд даје Вишој женској школи осам пута више ученица него ли све остале вароши у Србији. Становништво варошко сто је пута јаче заступљено од становништва сеоског.

Кад број женских становника у појединим окрузима поредимо са бројем ученица, онда имамо овај преглед:

Види преглед Е.

Из ових размера види се, да у Вишу женску школу даје највише ученица округ крајински, а најмање крушевачки. Први округ даје девет пута више ученица од другог округа.

Е. О К Р У З И	ЈЕДНА УЧЕНИЦА ДОЛАЗИ ЈЕ НА ЖЕНСКИ СТАНОВНИКА	ОД 10 000 ЖЕНСКИХ СТАНОВНИКА УЧИЛО ЈЕ ВИШУ ЖЕНСКУ ШК.
Крајински	4 114	2.13
Алексиначки	4 946	2.02
Шабачки	5 506	1.82
Београдски	5 766	1.73
Ваљевски	6 112	1.64
Крагујевачки	6 501	1.54
Смедеревски	6 843	1.46
Ђупријски	7 642	1.31
Јагодински	8 592	1.16
Пожаревачки	9 626	1.04
Руднички	13 007	0.77
Ужички	14 288	0.70
Чачански	15 596	0.64
Подрински	6 218	0.38
Приречки	28 417	0.35
Књажевачки	30 794	0.33
Крушевачки	37 363	0.27

Кад бисмо узели, да је из округа крајинског било у Вишој женској школи 100 ученица од 10 000 женских становника, и поредили тај округ са осталим окрузима, онда би према томе било из округа:

	УЧЕНИЦА
Алексиначког	83
Шабачког	75
Београдског	71
Ваљевског	67
Крагујевачког	63
Смедеревског	60
Ђуријског	54
Јагодинског	48
Пожаревачког	43
Рудничког	32
Ужичког	29
Чачанског	26
Подринског	16
Црноречког	14
Њажевачког	14
Крушевачког	11

Кад смо овако поређење чинили са ученицима средњих школа, тада смо нашли, да су од 10 000 мушких становника била у тим школама 24 ученика, а овде видимо, да су од истог броја женских станов-

ника биле само три ученице у Вишој женској школи; дакле тек једна осмина од оног броја! По то су опет у огромној већини — варошка деца.

Кад поредимо ученике средњих школа са ученицама Више женске школе, онда долазимо до занимљивих резултата. Јер кад бисмо на пр. узели да од 10 000 мушких становника уче 100 у средњим школама, онда од толико женских становника уче Вишу женску школу *двадесет и четири* девојчице варошке а само *три* сеоске. Овим се најбоље доказује потреба, да се бар још једна Виша женска школа установе.¹

Број ученица, које су уживале државну помоћ, *благодетељање*, био је у Вишој женској школи врло незнатан; јер од сто школу свршивших ученица само њих пет примало је *благодетељање*. Ово доказује да је у Вишој женској школи већина ученица од имућнијих родитеља. Према тако малом броју *благодетељница* и помоћ коју добијају већа је него што је имају *благодетељници* у мушким средњим школама.

У овом прегледу изложено је, колико је било у ком разреду ученица, које су уживале помоћ, и колика је била та помоћ:

РАЗРЕД	БРОЈ УЧЕНИЦА КОЈЕ СУ ИМАЛЕ БЛАГОДЕТЕЉАЊЕ	ОД 100 УЧЕНИЦА БИЛО ЈЕ БЛАГОДЕТЕЉНИЦА	ИЗДАТО ЈЕ СВЕГА	ЈЕДНА УЧЕНИЦА ПРИМАЛА ЈЕ У СРЕДЊУ РУКУ БЛАГОДЕТЕЉАЊА	
				СВЕГА	МЕСЕЧНО
				Д	И
Други	1	1.35	70.73 ²	70.73	10.10
Трећи	7	12.01	500.15 ³	71.45	8.93
Четврти	4	15.52	456.36 ³	114.09	14.26
Свега	12	4.98	1 027.24	85.62	11.27

В. НАУЧНА СРЕДСТВА

Виша женска школа нема још потпуну збирку потребних учила. На крају 1875. школске године било је 136 учила за земљопис и јестаственицу, 271 комад за физику и хемију и 649 разних прегледа за цртање. У књијници било је 160 дела, у које су урачунате и географске карте.

Г. ИЗДАТАК НА ИЗДРЖАВАЊЕ ВИШЕ ЖЕНСКЕ ШКОЛЕ

У 1875. рачунској години издато је из државне касе 31 463,03 динара на Вишу женску школу. Од овога долази на плату наставника 21 737,86 динара или 69,09 процената.

Од издатка на плату долазило је у средњу руку на једног наставника по 945,12 динара. Од ове средње

¹ Да је така школа од преке потребе, види се најбоље и отуд, што број ученица у мушким средњим школама све више расте. Докле је 1875. године у тим школама било само 26 ученица, то је у 1881. години тај број износио 170!

² За седам месеци. ³ За осам месеци.

плате имали су већу: управитељка и све учитељке; а мању имали су сви предавачи.

Кад целу суму издатка поделимо са бројем ученица, које су школу свршиле, онда долази на једну по 130,56 динара. Према томе стаје државу школовање једне ученице у Вишој женској школи 522,24 динара.

Трошак у мушким школама већи је једно с тога, што су наставничке плате веће, а друго што у тим школама има релативно мање ученика.

У Школа учитељска и земљоделско-шумарска

Обе ове школе имају задатак, да свака у свом правцу, буду извор ширењу просвете у масу народа. Од превеликог могу бити утицаја на морално и материјално стање у народу, па с тога им ваља и поклонити особиту пажњу.

Ми смо обе школе узели у заједничко разматрање за то, што им је готово подједнака и организација па и сам задатак.

А. НАСТАВНИЦИ

У 1875. школској години радило је у школи :

учитељској	13	наставника
земљоделско-шумарској	8	»
Свега	21	наставник.

Од ових било је :

	У ШКОЛИ		
	УЧИТЕЉСКОЈ	ЗЕМЉОДЕЛСКОЈ	СВЕГА
Управитеља	1	1	2
Професора	3	1	4
Сушлената	2	2	4
Предавача	7	2	9
Учитеља	—	2	2

Према томе износио је проценат наставника :

	У ШКОЛИ		
	УЧИТЕЉСКОЈ	ЗЕМЉОДЕЛСКОЈ	У ОПШТЕ
вишега реда	46.15	50.00	48.62
нижега реда	53.85	50.00	52.38

По годинама старости било је наставника :

КОЈИ СУ ИМАЛИ	У ШКОЛИ		
	УЧИТЕЉСКОЈ	ЗЕМЉОДЕЛСКОЈ	СВЕГА
45 година	1	—	1
40 »	1	1	2
34 »	1	—	1
33 »	—	1	1
31 »	—	1	1
30 »	1	—	1
29 »	2	—	2
28 »	1	—	1
27 «	4	2	6
26 »	—	2	2
24 »	—	1	1
23 »	2	—	2

Средња година старости једног наставника

	У ШКОЛИ		
	УЧИТЕЉСКОЈ	ЗЕМЉОДЕЛСКОЈ	У ОПШТЕ
вишега реда	29.83	32.75	31.00
нижега реда	30.00	25.75	28.45
у опште	29.92	29.25	29.67

По годинама службе¹ било је наставника

КОЈИ СУ ОДСЛУЖИЛИ :	У ШКОЛИ		
	УЧИТЕЉСКОЈ	ЗЕМЉОДЕЛСКОЈ	СВЕГА
17 година	1	—	1
15 »	—	1	1
5 »	1	1	2
4 »	4	—	4
3 »	2	3	5
2 »	2	2	4
1 »	3	1	4

Средња година службе једног наставника :

	У ШКОЛИ		
	УЧИТЕЉСКОЈ	ЗЕМЉОДЕЛСКОЈ	У ОПШТЕ
вишега реда	5.50	6.00	5.70
нижега реда	2.57	2.50	2.55
у опште	3.92	4.25	4.05

¹ У године службе узето је све време у служби прове-
дено, а не само служба у овој школи.

По годинама старости, наставници земљоделске школе били су млађи од наставника учитељске школе, који су спет млађи по годинама службе. То долази отуд, што наставници учитељске школе чешће мењају положај, а у земљоделској школи у томе је већа сталност.

Недељно предавали су наставници

	У ШКОЛИ		
	УЧИТЕЉСКОЈ	ЗЕМЉОДЕЛСКОЈ	У ОПШТЕ
вишега реда	74	43	117
нижега реда	49	51	100
Свега	123	94	217

У средњу руку имао је дакле један наставник

	У ШКОЛИ		
	УЧИТЕЉСКОЈ	ЗЕМЉОДЕЛСКОЈ	У ОПШТЕ
вишега реда	12.33	10.75	11.70
нижега реда	7.00	12.75	9.09
Свега	9.46	11.75	10.33

По плати било је наставника

СА ГОДИШЊЕ ДИНАРА :	У ШКОЛИ		
	УЧИТЕЉСКОЈ	ЗЕМЉОДЕЛСКОЈ	СВЕГА
4 925.70	1	—	1
4 294.20	—	1	1
2 778.60	3	1	4
1 768.20	2	2	4
1 515.60	—	4	4
1 263.00	2	—	2
1 010.40	1	—	1
757.80	1	—	1
631.50	1	—	1
505.20	1	—	1
404.16	1	—	1

Износила је дакле сва плата наставника

	У ШКОЛИ		
	УЧИТЕЉСКОЈ	ЗЕМЉОДЕЛСКОЈ	У ОПШТЕ
вишега реда	16 797.90	10 609.20	27 407.10
нижега реда	5 835.06	6 062.40	11 897.46
Свега	22 632.96	16 671.60	39 304.56

У средњу руку долазило је једном наставнику

	У ШКОЛИ		
	УЧИТЕЉСКОЈ	ЗЕМЉОДЕЛСКОЈ	У ОПШТЕ
вишега реда	2 799.65	2 652.30	2 740.71
нижега реда	833.58	1 515.60	1 081.59
Свега	1 741.00	2 033.95	1 871.65

Кад ову плату поредимо с бројем часова, онда налазимо, да је у средњу руку долазило једном наставнику

	ШКОЛБ		
	УЧИТЕЉСКЕ	ЗЕМЉОДЕЛСКЕ	У ОПШТЕ
за један недељни час динара			
вишега реда	227.06	246.72	234.25
нижега реда	119.08	118.87	118.89
у опште	184.04	177.30	181.48

Релативно јакле наставничка награда готово је подједнака у обе школе. Размера између награде наставника једне и друге школе била је код наставника

вишег реда као 100 : 108.66
нижег реда » 100 : 99.32
у опште 100 : 96.37

В. ВЧЕНИЦИ

У почетку 1875. школске године био је у земљоделској » 77 » ; дознао је јакле

у срећу друк ученика

У школи

на један разред 21
на један наставника 4.8
у земљоделској 30

На сто ученика у једном разреду учитељске школе дознао је у земљоделској школи 124 ученика. Размера ученика према броју наставника, била је у земљоделској школи два пут већа од мере у учитељској школи.

Од ових ученика

у школи :
нових 28
старије разреду 40

у земљоделској 47

П р о ц е н т
нових затеклих се
у школи :
у учитељској 36.51
земљоделској 38.96
У тељу школске године оставио је

Школу

због исеључења 9
због смрти 2
из разних узрока 11
Свега 11

Од сто уписаних ученика у школу.

Оставило је :
у учитељској 7.79
у земљоделској 2.60

из различитих прва разреда децист у ученицима у учитељској школи већи је него у школи земљоделској.

За поједине разреде имамо овај преглед :

Изузимајући прва разреда децист у ученицима у учитељској школи већи је него у школи земљоделској.

Обојито пада у очи велики моралитет у једној и у другој школи

Иа сто ученика које је у тељу године изгубила учитељска школа, имага је земљоделска школа, гучитка у ученицима :

због смрти 68
из других узрока 51
у опште 60

Процент касњиваних ученика износио је у учитељској школи 14.29, а у земљоделској 40.28. У учитељској школи била је само једна и то најстрожија казна т. ј. изгубиће. У земљоделској школи применљивана је казна од више врсти. Тако кажњена су :

затвором 2 ученика или 2.60 од сто уписаних
одрочењем од школе 15
губитком благајњана 14
Свега 31

Пошто су ученици учитељске школе живели у интернату, то и нису бележени изостаци, и може се узети, да су у похотињу школе били врло марљиви.

У земљоделско-шумарској школи био је свега 5 ученика, који нису извршили своје изостатке, а б је било са извршеним изостацима. Од ових тројица има ли су до 40 а тројица преко 60 изостанака. Они дакле долазе у категорију врло немарљивих ученика.

У Ч И Т Е Љ С К О Ј Ш К О Л И		У З Е М Љ О Д Е Л С К О Ј Ш К О Л И		У Ч И Т Е Љ С К О Ј Ш К О Л И		У З Е М Љ О Д Е Л С К О Ј Ш К О Л И	
У ПОЧЕ-ТКУ ШКО-ЛЕ	У ПОЧЕ-ТКУ ШКО-ЛЕ	У ПОЧЕ-ТКУ ШКО-ЛЕ	У ПОЧЕ-ТКУ ШКО-ЛЕ	У ПОЧЕ-ТКУ ШКО-ЛЕ	У ПОЧЕ-ТКУ ШКО-ЛЕ	У ПОЧЕ-ТКУ ШКО-ЛЕ	У ПОЧЕ-ТКУ ШКО-ЛЕ
У ПОЧЕ-ТКУ ШКО-ЛЕ	У ПОЧЕ-ТКУ ШКО-ЛЕ	У ПОЧЕ-ТКУ ШКО-ЛЕ	У ПОЧЕ-ТКУ ШКО-ЛЕ	У ПОЧЕ-ТКУ ШКО-ЛЕ	У ПОЧЕ-ТКУ ШКО-ЛЕ	У ПОЧЕ-ТКУ ШКО-ЛЕ	У ПОЧЕ-ТКУ ШКО-ЛЕ
28	28	28	28	28	28	28	28
—	—	—	—	—	—	—	—
4	4	4	4	4	4	4	4
5	5	5	5	5	5	5	5
17	17	17	17	17	17	17	17
100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
17.39	17.39	17.39	17.39	17.39	17.39	17.39	17.39
8.70	8.70	8.70	8.70	8.70	8.70	8.70	8.70
100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
78.91	78.91	78.91	78.91	78.91	78.91	78.91	78.91
70.59	70.59	70.59	70.59	70.59	70.59	70.59	70.59
100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
5.56	5.56	5.56	5.56	5.56	5.56	5.56	5.56
—	—	—	—	—	—	—	—
3.45	3.45	3.45	3.45	3.45	3.45	3.45	3.45
10.00	10.00	10.00	10.00	10.00	10.00	10.00	10.00
5.56	5.56	5.56	5.56	5.56	5.56	5.56	5.56
88.88	88.88	88.88	88.88	88.88	88.88	88.88	88.88
89.65	89.65	89.65	89.65	89.65	89.65	89.65	89.65

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Кад ове размере поредимо, онда налазимо, да је на сто ученика учитељске школе био у земљоделској школи ученика по узрасту до

закључно 17. године	354
18. »	55
19. »	63
20. »	155
преко 20. година	57

По месту рођења било је ученика у школи

	УЧИТЕЉСКОЈ	ЗЕМЉОДЕЛСКОЈ
из Србије	50	71
из других држава	2	6

ПРОЦЕНАТ УЧЕНИКА ИЗ

Србије	96.15	92.21
Других држава	3.85	7.79

Страних ученика било је у школи

	УЧИТЕЉСКОЈ	ЗЕМЉОДЕЛСКОЈ
из Аустро-Угарске	—	1
» Турске	3	5

ОД ОВИХ ПАК БИЛО ЈЕ

варошана	2	1
сељана	—	5

Колико је било варошана а колико сељана у обе школе, види се из овог прегледа:

У Р А З Р Е Д У	Б Р О Ј У Ч Е Н И К А У Ш К О Л И			
	У Ч И Т Е Љ С К О Ј		З Е М Љ О Д Е Л С К О Ј	
	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	ВАРОШАНА	СЕЉАНА
Првом	8	15	11	19
Другом	2	15	8	10
Трећем	3	9	9	20
Свега	13	39	28	49
	П Р О Ц Е Н А Т			
Првом	34.78	65.22	46.67	63.33
Другом	11.76	88.24	45.44	55.56
Трећем	25.00	75.00	31.03	63.97
Свега	25.00	75.00	36.36	63.64

У земљоделској школи варошани су дакле јаче заступљени него ли у учитељској школи. По ове размере не одступају много од оне коју смо нашли за ученике богословијске. У ове школе иду дакле далеком већином ученици сељани.

Интересно је видети, који окрузи дају највише ученика у ове две школе. Подаци о томе имамо у овом прегледу:

О К Р У Г	БРОЈ УЧЕНИКА У ШКОЛИ						У ОБЕ ШКОЛЕ У Ч Е Н И К А			ПРОЦЕНАТ
	УЧИТЕЉСКОЈ			ЗЕМЉОДЕЛСКОЈ						
	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	СВЕГА	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	СВЕГА	ВАРОШАНА	СЕЉАНА	СВЕГА	
Алексиначки	—	—	—	—	1	1	—	1	1	0.33
Београдски	—	—	—	—	1	1	—	1	1	0.83
Ваљевски	—	4	4	1	—	1	1	4	5	4.13
Јагодински	1	2	3	—	3	3	1	5	6	4.96
Књажевачки	—	2	2	2	—	2	2	2	4	3.31
Крагујевачки	1	8	9	3	9	12	4	17	21	17.35
Крајински	—	3	3	2	2	4	2	5	7	5.79
Крушевачки	1	4	5	1	6	7	2	10	12	9.91
Подрински	—	1	3	1	1	2	1	2	3	2.48
Пожаревачки	—	2	2	8	8	16	8	10	18	14.87
Руднички	—	3	3	—	2	2	—	5	5	4.13
Смедеревски	—	1	1	1	2	3	1	3	4	3.31
Ђупријски	1	1	2	—	—	—	1	1	2	1.65
Ужички	3	3	6	1	3	4	4	6	10	8.26
Црноречки	—	4	4	—	3	3	—	7	7	5.79
Чачански	2	1	3	2	3	5	4	4	8	6.61
Шабачки	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—
Варош Београд	2	—	2	—	—	5	7	—	7	5.61
Србија	1	39	50	50	44	71	71	83	121	100.00

(НАСТАВИТЕ СЕ)

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

СТАЊЕ СРЕДЊИХ И ОСНОВНИХ ШКОЛА У БУГАРСКОЈ

(СВРШЕТАК)

10. Школе других народности

До сада смо говорили о основном школовању у Кнежевини Бугарској. Покрај бугарских школа има и школа других народности.

Турске школе уређене су по веома примитивном и застарелом начину, без обзира на модерну педагогику и без икаква реда. У њима се предаје само веронаука и писменост. Учитељи су у једно и хоће и муле у селима, и немају одређене плате, но добијају од ђачких родитеља на пр. на свако дете по 5 ока жита, или по 25 гроша на ђака, или по једну крину жита од сваке куће и т. д. Већих класних школа има у Варни, Шумену, Разграду, Рушчуку, и једна школа са више духовним карактером у Силистрији. За неке округе министарство је добило тачније податке. У силистријском округу по извештају инспектора, било је у 1880/1 школској години 55 мушких и 11 женских турских школа (последње су само у варошима), са 57 учитеља, 11 учитељака, 2059 ученика и 1509 ученица. У Силистрији један учитељ при вишој школи прима плате 1800 динара. У разградском округу, по извештају инспектора, било је (од 12990 турских кућа) 123 школе са 124 учитеља, 4691 ученик, и 3022 ученице; но ти податци су непотпуни, јер од неких села нема извештаја. У трновском округу има 63 турске школе, разуме се у источном његовом крају. У западном крају Кнежевине број Турака је врло мален. У Ђустендилском округу има 693 турске куће (301 у Ђустендилу, 205 у Дубници, 24 у Радомиру, остале у 3 Ђустендилска села), које по извештају инспектора издржавају 7 школа са 7 учитеља, 206 ученика и 98 ученица; 115 деце не иде у школу, а 86 одраслих Турака писмени су.

У Турака се јавља тежња да поправе и уреде своје школске заводе, који би могли да даду деци већу количину корисних знања, но влада још није успела да потанко изучи питање о образовању Муџомана, по што се турско становништво до скоро налазило у прелазном положају: једни се исељаваху, а други се враћаху. Има и случајева, и ако ретких, да Турци иду у бугарске школе (у рушчукском округу 9.) У једном селу тутраканског среза општински писар предаје у турској месној школи бугарски језик. Помоћ је давата неким турским школама, којима је била нужда, а обратиле су се министарству на пр. у Варни 2000, у Шумену 2000, у Константину (еленски срез) 1200 динара и т. д.

Јевреји, који се служе шпанским језиком (Шпаньолци) имају школе у варошима Софији, Ђустендилу,

Дубници, Самокову, Берковици, Видину, Лому, Рушчуку, Разграду, Силистрији, Шумену и Правади. Њихове школе у турско време нису се разликовале од турских, но сада се и код њих види велики напредак, као на пр. у софијској, где се са знатним успехом предаје и француски; друге школе ипак изостале су још много назад. Помоћ је давата неким јеврејским школама, особито за предавање бугарског језика.

Јермени тако исто имају школе свуда, где год живе, у Варни, Шумену, Силистрији и Рушчуку. Њихове су школе доста уређене, као на пр. у Варни.

Грчких школа има у Варни (и класна школа мушка и женска), Балчику, у осам села покрај мора, која су насељена Гаугузима, (хришћани који употребљавају турски као домаћи језик) и у Силистрији.

Влашка школа има само једна, и то у вароши Тутракану, која је ове године произвела једну излишну препирку, јер влада забрањиваше учитељевање једном страном поданику, који је у време руске окупације био протеран због политичких агитација.

Осем тога има и дрботворних завода; завод американских мисионара у Самокову и француска школа католичке цркве у Софији, коју посећавају највише деца страних поданика, који живе у престоници.

11. Потребе у основним школама

Будуће основно школовање зависи пре свега од закона. Педагошки део школа уредиће се корисно, чим му буде осигуран законски положај. А до сада нема закона за школе и сав рад врши се по обичају и доброј вољи народа. Неке мале уредбе, удешене у време окупације, већ по своме привременом карактеру, не могу да опстану дуго. Два опширна законска предлога, која је министар г. Ђузељев поднео народној скупштини, један у пролеће а други у јесен 1880. године, не дођоше на дневни ред и не претресоше се. Предлог за материјалну потпору основних школа, који је одобрила народна скупштина у седници од 11. Маја 1880. год., са свим је мален и недовољан. Једина је до сада основа за управу основних школа »инструкција за окружне школске инспекторе,« коју је издало министарство народне просвете 23. Марта 1881. год.; она је израђена према искуству од последње две године, и има у 12 одељака и 185 чланака опширне упуте за инспекторе, стараоце и учитеље. Корист од те инструкције осећа се у много случајева, јер свако таково упутство објашњава по неке одношаје и заводи ред у раду. Но инструкција не може потпуно да замени један закон. Закон треба да одреди јасно

и на ситно права и дужности државе, општине и учитеља; треба да обезбе општину према школи и да материјално осигура школу и учитеља. Осим тога обавеза основног школовања треба да се утврди са казном за непуњавање децу у школу. Све то није могућно, док нема предходно тачног општинског закона, јер сваки напредак школа зависи од добре организације варошких и сеоских општина.

12. Повторно школовање

Основно школовање само по себи није довољно за образовање у једној држави. Особито по селима ученици, по што сврше школу, лако могу да забораве оно, што су научили, кад немају могућности, да се усавршавају и вежбају у својим знањима. Ту треба повторно школовање, а то је нешто, чега у Кнежевини још нема. Тек у последње време започели су учитељи са похвалном ревношћу на много места да отварају недељне или вечерње школе, које су веома корисне по селима за повторавање, по варошима за обучавање младића, који су већ на занату, и у опште за распрострањавање писмености међу становништвом.

13. Класне општинске школе

За продужење школовања служе *класне школе* (напред су зване главне школе) т. је. један, два или више разреда, уређене по програму за троразредну школу, (о којој ћу говорити после), у којима ученици, после свршеног четвртог разреда, продужавају школовање. Њих је било, као што је напред речено, у 1880/1 години 44 мушке и 11 женских. Оне се налазе по варошима и по свима окрузима осем Ђустендилског, где их замењиваху две државне средње школе. По селима има класних школа само у трновском и шуменском округу, а по другим окрузима пак има много средњих центрова, који немају више школе од основне. Те класне школе већином су само дворазредне; у трновском округу више од три разреда нема ни једна. Посећавају их не само ученици из места него и из округа. Најбоље посећена и по уређењу прва је од тих школа рушчукска општинска реалка (сада 5 разреда).

Учитељи су у тим школама спремна лица, која су свршила средње школске заводе, ако не што више. У округу трновском има их 9 који су учили и на страни (1 одеску семинарију, 1 кишењевску, 1 загребачку реалку, 3 болградску гимназију, 3 николајевску гимназију); у разградском округу 3 (2 у Београду, 1 у Болграду); у Шумену 4 (1 у Чешкој, 1 у Београду 2 у Цариграду) и т. д.

Школских средстава у тим школама, осем ретких изузетака, нема. Ради тога министарство је ове године купило скоро за 16 000 динара нека најнужнија, и распоредило на 18 најпосећенијих класних школа

збирке физичке, природне историје, географије и цртања, а на 8 мањих школа исте збирке без физичких апарата (који су нужни за III разред и више).

Материјална помоћ тим општинским класним школама одређена је на исти начин као и за основне школе. Вароши троше за школе, класне и основне, доста знатне суме, на пр. Свиштов (1400 бугарских кућа) 37 500 динара, и Шумен (2078 бугарских кућа) 34 152 динара. Но на много места те школе не би могле опстати без државне помоћи. Осем тога искуством се показало, да општине много пута предузимају послове, који им превазилазе материјална средства, кад отварају више разреде него што им допуштају доходи. У будуће класне школе могу лако напредовати, ако постапу *окружене* или *централне* школе, и ако се за њихово издржавање узбрине цео округ. Најпре је један корак у том одношају учињен ове године у рушчукском и разградском округу, кад се отворише од прихода касанске аренде код класних школа у средишту округа и пансион, у којима живе сељанчад, и васпитавају се за сеоске учитеље или писаре, У рушчукском »Александровском пансиону« има 30 таквих ученика. У Разграду отворише се два пансиона, један за Бугарчад, други за Турад, која посећавају месну турску школу, у којој се предаје сада и бугарски језик као обавезан предмет.

II ДРЖАВНЕ ШКОЛЕ

1. Средњи школски заводи 1879—1881.

За више образовање у турско време постојала су у Бугарској два повиша завода, и то у Габрову и Пловдиву, које школе тада имаху по шест и седам разреда, и по своме програму личаху на реалке других држава. Осим тога у Петропавловском манастиру, близу Лесковца, постојала је од 1874. год. једна духовна школа.

После рата новоосновано одељење за народну просвету и црквене послове отвори пловдиску школу, као и једну нову у Сливну, које осташе у Источној Румелији као тамошње државне школе. У Кнежевини, кад је управљао одељењем просвете г. М. Дринов, имао је намеру да отвори следеће државне школе: 2 класичке гимназије (у Софији и Габрову), 2 државне реалке (у Ђустендилу и Варни) и осим тога и 1 општинску (у Лому), 2 духовна семинара (у Лесковцу и Самокову) 3 четвороразредне класне школе (у Хаџи Оглу Пазарџику, Белградџику и Дубници) и 2 женске гимназије (у Трнову и Софији).

Од тих школских завода најпре се још 1878. год. отворише духовне школе, стара лесковачка само са једним приправним разредом и 76 ученика, и нова самоковска са једним приправним и једним редовним

WWW.UNILIBRS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

разредом и 43 ученика. 23. Октобра 1878. год. отвори се ломска реалка са два разреда и 47 ученика, као општинска школа са државном помоћи, а у Јануару 1879. год. и бивша габровска школа као класична гимназија са паралелним реалним разредима, три разреда са 109 ученика. У исто време (7 Јануара 1879. год.) изврши се и отварање једне класичке гимназије у Софији са два разреда и до 90 ученика из свију крајева Бугарске.

Друге школе отворише се чак следеће 1879/80. школске године: Ђустендилска реалка 1. Октобра 1879. год. са три разреда и 77 ученика, Варнска 3. Септембра 1879. године са два разреда и 49 ученика, нижа гимназија у Дубници са три разреда и 82 ученика, у Белградчику 15. Септембра са два разреда и 57 ученика, и у Хаџи Оглу Пазарџику 2. Септембра опет са два разреда и 65 ученика; за тим и женске гимназије, у Софији 6. Септембра са два разреда и 41 ученицом, и у Трнову 10. Октобра са три разреда и 119 ученица.

Следеће 188/81 школске године тај се склоп промени решењем народне скупштине од 21. Маја 1880. год. Самоковска духовна школа (тада са два разреда, и једним приправним одељењем и 43 ученика) затвори се. Габровска гимназија претвори се у реалну гимназију без класичких језика; ломска реалка пређе са свим на државни терет, и ниже гимназије се променише у »учитељске семинаре« (т. јест троразредне школе са последњим једногодишњим педагошким курсом) и две се од њих преместише, из Хаџи Оглу Пазарџику у Силистрију и из Белградчика у Цариброд.

У следећој сесији народне скупштине у Децембру месецу 1880. године учинише се ове промене: поменути учитељски семинари осташе просте троразредне школе, дубничкој се школи одузе државна помоћ, а осем тога отворише се две нове гореноменуће педагошке школе, у Врацу и Шумену. Те промене ступише у живот у овој 1881/82 школској години.

Сада има 12 следећих државних школских завода: 1 духовна школа у лесковском Петропавловском манастиру (са једним приправничким одељењем и три разреда), 1 класичка гимназија у Софији (летос је отворен пети разред), 4 реалне гимназије, у Габрову (већ са 6 разреда), Лому, Ђустендилу (обе по 5 разреда), и у Варни (4 разреда), 2 женске гимназије у Софији и Трнову (свака са 4 разреда и у Трнову са још једним накнадним разредом), 2 троразредне школе у Силистрији и Цариброду, и 2 педагошке школе у Врацу и Шумену.

Буџетски расходи одређени за помоћ тим школама (без пансионата и стипендија) износили су у 1879 буџетској години 276 116 динара, 1880. години 319 420 динара и 1881. године 342 820 динара.

2. Програми, учебници, наставна средства и школска управа

Програми тих завода уређени су најпре за време окупације и то само привремено за прва четири разреда, а није било одређено, колико ће трајати цео курс. За духовне школе установи се један четворогодишњи курс, са одељењем за приправнике, и тај је остао и до данас. У пролеће 1880. год. тадашњи министар г. Ђузељев учини у тим програмима једну измену тиме, што одвоји прва три разреда за особиту трокласну школу, која ће служити за приправљање вишег школовање и она се отвори 1880/1 школске године.

По све то није било довољно за напредак школа. Програми су били сви још неодређени, по што не беше нигде исказано колико година има трајати курс, нити се знађаше куда се после одлази, и какав је последњи резултат, који има да се постигне.

Осем тога они не беху без педагошких погрешака, особито у разређивању предмета по разредима; у првом разреду на пр. предавала су се начела историје, а ученик није имао још ни појма о географији; природне науке биле су врло слабо заступљене и т. д. Због тога пре почетка ове школске године (1881/2) програми се по ново прегледаше и допунише у колико беше могуће при најбољој вољи; троразредни програм се снабде са нужним изменама и први пут се изради потпуни програм за реалке и гимназије, по што им се одреди курс на седам година. Тако исто изради се програм и за женске гимназије, са четворогодишњим курсом, по што се уведоше неки нови предмети (на пр. руски и француски језик као обавезни предмети). Све то ступи у живот већ ове школске године. За Бугарску је потребан један програм уређен тако, како се ученик не би претоваравао на такав начин, као што се то виђа у неким западним државама, а при свем том да у течају неколико година стече солидно и свестрано образовање, које ће му отворити пут у свет. Осем тога програм треба да је уређен на нарочитој основи тако, да ученик изађе из школе са нужним народним самосазнањем, са добрим познавањем свога језика, своје отаџбине, народне историје, и у опште свега онога што саставља особине његовог народа. Ако се израде још подробне инструкције за предавање сваког предмета, и ако се поправи метода учења, која је до сада била врло различна, према разноликој спреми предавача, посао већ може да пође напред са тврдом надом на добар успех.

Најбољи програм остаје неизвршен, ако нема добрих учебника, а то је до сада једна од најслабијих страна бугарских средњих завода. За ниже разреде још се и налази књига, ма да су неке застареле и непотпуне према захтевима модерне методике и педагогике,

но за више разреде их нема, осем неколико изузetaка. Неки предмети као на пр. геометрија предају се само по диктанду, у чему губе много времена и наставници и ученици. Осем тога садашње књиге немају једну исту научну терминологију, а то је нешто што води учебника у заблуду, но што је за сада са свим природно. Но нове књиге почињу лагано да испуњавају тај недостатак, те има наде, да ће он у скоро постепено да ишчезне. Само министарство одушевљава и потпомаже писце у колико му је могуће.

Учење треба да је, колико је могуће, очигледно. Неки предмети као јестаственица, физика, хемија, географија и цртање не могу да се изучавају без надлежних учебних средстава. Но прве (1879) године морало се учити баш са свим без тих средстава; само у Габрову било је остата од збирака састављених пре рата, но упропашћених у време устанка, који је претходио ослобођењу Бугарске. У 1880. год. купиле су нешто мало саме школе. Те године министарство је у тој цели послало нарочито једнога чиновника у Беч, да тамо набави за школе физичке и хемијске апарате, телуријум, јестаственичке збирке, обрасце и моделе за цртање, све у вредности 14 140 динара. Те су збирке, разуме се, само почетак и треба постепено да се допуњавају и да у будуће достигну до жељене потпуности. Осим тога наставници при неколико школа сами су се постарали да увећају збирке, особито минерологије, ботанике и зоологије, скупивши по нешто по самим околинама варошким.

Свака школа треба да има и једну библиотеку из које наставници могу постојано црпсти душевну храну за допуњавање знања, и која може давати ученицима материјала за самостално изучавање ван лекција, као и поштровати их у љубави према науци. Такве библиотеке (осем Габрова) једва сада започињу да се набављају, и то са успехом.

Само управљање државним школским заводима вршило се у почетку веома различно, и зависило је јединствено од личне способности директора. Од тога су произлазиле многобројне несаобразности и непотпуности. Да би се увео ред, министарство је издало 1. Јануара 1881. године једно упуство, које подробно одређује дужности директора и наставника, уводи класне учитеље, организује наставничке савете, одређује појединости за школску годину, за распоређивање часова, испита, сведочанстава, за школско књиговодство, школске збирке и библиотеке, одређује начин примања и отпуштања ученика, и осем тога прописује школску дисциплину и уређује правила за владање ученика у школи и ван ње. Успех тога упуства очевидан је, кад се упореди стање школа пре две године и сада; особито дисциплина, која у васпитању има тако велики значај, поправила се јако.

Осем тога у 1881. години први пут је извршена инспекција по свима државним школама од стране министарства; шта више неке су школе посећене два пута.

3. Школске зграде

Зграде државних школа до сада су врло лоше, једна срећа, која их раздваја од осталих државних уређења у опште. Само габровска школа има здање одређено од постанка за ту цел, једна великолепна кућа, направљена још у време Турака; но и то здање није са свим готово, те је овога лета министарство потрошило близу 30 000 динара за довршење и поправку, која у осталом још није свршена. Лесковска школа смештена је у бивши манастир; собе за разреде тесне су и тамне, а за живљене ученика направи се у 1879. години, са 45000 динара трошка, једна велика и пространа кућа, која има диван положај и прекирасан изглед на све стране. Друге школе већином су смештене у куће, које су до скоро били приватни станови, а при том много страдају од тескобе и од недостатака услова, које модерна педагогика изискује од једног школског здања. С године на годину направиће се те школске зграде као што треба, удобне и светле са довољним бројем просторија и лепом спољашњошћу.

У овогодишњем буџету било је одређено 120 000 динара за подизање софијске класичке гимназије и 70 000 динара за ломску реалку. За прављење та два здања прве школе по модерном плану, које су се подигле у ослобођеној Бугарској, министарство је позвало из Беча једног бугарског домородца архитекта Константина Јовановића (родом из Враца), који је израдио планове и узео на себе надзор над самим радом. За софијску гимназију нађе се пространо место (11000 кв. метара) са прекрасним положајем крај орханијског пута близу старе цркве св. Софије, а за ломску реалку одреди се један део тамошње варошке баште, тако исто једно врло добро место. Но предузеће и на та два места среде су такве препреке да у мало није остало за идућу годину; у Лому на пр. никако се није могло правити брзо, по што се није налазило материјала у самом месту и требало је да се довлачи чак од Дунава. Околности биле су такве, да се и на та два места рађење отпоче врло доцкан, радови се не моглоше вршити више од три тесеца и следователно довршење морало се оставити до пролећа. Но нема сумње, да у почетку 1882/3 школске године већ се може почети радити у новим здањима.

Сада је софијска гимназија смештена у једну тропну и слабу турску кућу, а ломска реалка у здање које је у време окупације направљено за читаоницу. Софијска девојачка школа са пансионом смештена је тако исто у једну негодно турску ћућу, но мини-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

старство се постарало да добије место око ње с намером, да и тамо започне ново грађење. У таквом истом је положају и трновска женска школа, за коју је општина већ још ове године започела да прави ново здање са државном помоћи од 45 000 динара. Варненска и Ђустендилска реалка, као и силистријска троразредна и шуменска педагошка школа, намештене су у здања, која су пре тога била приватне куће. Од њих је варненска реалка снабдевена са једном добром баштом, врачанска педагошка школа смести се у здање турске старе руждије (окојне школе). У Цариграду држава је направила 1880. за троразредну школу једно здање, а 1881. год. један пансион.

4. Наставници

Да се нађу наставници за све државне школе било је врло тешко, па то и сада није лакше. Наставници при тим вишим заводима требало је сви без изузетка да су свршили неки универзитет, политехнику или специјално неки завод, но како нема довољан број таквих учених лица, морала су се узимати и мање спремна, па и таква, која нису била нигде изван Бугарске. За неке предмете, особито техничке (цртање и др.) било је неопходно да се узму наставници од других славенских народа. У последње три године број наставника са добром спремом непрестано се увећава, но и сада су ретки такви, који имају потпун атестат или диплому, а многи од њих били су само прости слушаоци, али нису свршили курс. Наставника који су се учили само у Бугарској, било је 1879/80 година 27% од свију, а сада их је само 8%.

У 1879/80 школској години било је на државним школама (са ломском реалком) 51 наставник, и то 47 Бугара (23 из Кнежевине, 6 из Румелије, 8 из Македоније, 2 из Пирота, 1 из Једрена, 4 из Бесарабије, 1 из Добруче, 1 из Баната, 1 из Букурешта), међу њима 7 учитељака и 4 странца (3 Чеха и 1 из Угарске). Од Бугара њих 12 учили су на вишим школама (1 филологију, 2 физику и математику, 3 медицину, 1 политехнику и 5 духовну школу), 11 специјалне школе (2 земљорадничку, 1 академију вештина, 1 педагогију и 7 женску школу), 20 средње школске заводе (12 на страни, 8 у домовини) и 4 имала су обично бугарско образовање. А учили су се 16 у Русији, 7 у Аустрији, 13 које где на страни (2 у Француској, 1 у Ђерманији, 1 у Атини, 2 у Цариграду, 1 у Букурешту, 1 у Београду, 5 Болграду) и 11 у Бугарској (5 у Габрову, 2 у Пловдиву, 1 у Шумену, 1 у Лесковцу, 1 у Панађуришту, 1 у Лому).

На крају 1880/81 године било је 62 наставника, и то 55 Бугара, међу њима 8 учитељака (29 из Кнежевине, 8 из Румелије, 9 из Македоније, 1 из Пирота, 2 из Добруче, 1 из Једрена, 4 из Бесарабије, 1

из Баната) и 7 странаца, од њих 1 учитељка (6 Чеха и 1 Хрваткиња). Од Бугара учило се у Русији 25, у Аустрији 14, које где на страни 13 (2 у Француској, 1 у Ђерманији, 2 у Букурешту, 1 у Србији, 3 у Цариграду, 4 у Болграду) и у Бугарској само 5 (у Габрову 3, у Пловдиву 2). Међу тим 20 су свршили више науке (4 филологију, 1 историју, 3 природне науке, 1 физику, 3 медицину, 1 права, 4 духовне школе, 2 политехнику); 17 имали су специјално образовање (4 земљорадњу, 1 живопис, 4 педагогику, 8 женске школе), 17 средње образовање и 1 као самоук (учитељ певања).

За садашњу 1881/82 школску годину иступило је из државне службе 11, преместило се из једне школе у другу 5 и ступило нових у службу 25 (од њих су 5 странци). У почетку Децембра било је свега 76 наставника, од којих су 64 Бугари (10 учитељака) и 12 других народности (од њих 1 учитељка). Од Бугара 39 су из Кнежевине, 11 из Румелије, 6 из Македоније, 1 из Пирота, 1 из Једрена, 1 из Добруче, 4 из Бесарабије, 1 из Баната. Од других народности 8 су Чеси, 2 Хрвати, 1 Русин и 1 Словенац. Од Бугара 30 су учили у Русији, 14 у Аустрији (7 у Чешкој, 6 у Хрватској, 1 у Угарској) 15 које где на страни (2 у Француској, 2 у Ђерманији, 4 у Цариграду, у грчкој трговачкој школи на Халки, отоманском лицеју, медицинској школи и Роберт Колежу, 3 у Букурешту, 3 Болграду, 1 у Србији) и 5 у Бугарској (3 у Габрову, 1 у Пловдиву, 1 у Панађуришту). По спреми учили су: 26 више школе (3 филологију, 1 физику, 3 јестественицу, 4 медицину, 2 права, 9 духовне школе, 3 политехнику) 5 земљорадњу, 1 живопис, 5 педагогију, 1 трговину, 10 женске школе, 16 средње школске заводе и 1 бугарску нижу школу.

Плата директора (тада званих инспектора) била је 1879. године 1000 динара, јер им се плаћало обашка и за предмете, које су предавали и то за 1 час недељно 150 динара. Године 1880. плата директорима на класичким гимназијама и реалним гимназијама била је 6000 динара, на женским школама, учитељским школама и троразредним школама по 5200 динара; наставницима I класе плаћало се тада 5000 динара, а II класе 4000 динара. Од 1. Марта 1881. године овамо плата директорима класичких и реалних гимназија износи 5460 динара, директорима педагошких, троразредних и девојачких школа 4560 динара, наставници I класе добијају 4560, а друге класе 3600 динара.

При вршењу дужности наставници су наилазили на врло велике тешкоће, каквих не бива по другим местима: ученици од најразличитијег узраста и најразноврсније спреме, рђав намештај и осетан недостатак у учебницима и средствима за наставу. По при свему томе не може се одрећи, да су они са ретким изузетком, испуњавали своју свету задаћу са похвал-

ном ревношћу и усрдношћу, и са трудом често показали достојан пример самопожртвовања, који је у толико више за похвалу, што се сада полажу први основи народном развићу, које, дај Боже, да поведе свакога истинитој љубави према науци и напретку.

5. Ученици

Ученици су веома различног узраста. На пр. у софијској гимназији било је 1878/9 год. 90 ученика, и то 1 од 10 година, 8 од 12 година, 10 од 13 година, 17 од 14 година, 14 од 15 година, 20 од 16 година, 14 од 17 година, 5 од 18 година и то сви у I и II разреду за које је нормални узраст 10—12 година. А у Самоковској духовној семинарији било је 1879/80 године ученика од 14 до 32 године у три разреда. Ова несразмерност такође од године на годину смањује се и ове школске године први разреди већ су састављени из ученика са нормалним узрастом. Једна одлична црта у карактеру ученика, која даје велику наду за будућност, јесте правост и љубав према науци. Број ученика у државним школама био је:

	1878/9	1879/80	1880/81	1881/82	у почетку
ученика	365	918	1353	1643	1910
ученица	—	160	220	267	—
свега	365	1078	1573	1910	—

А у школама број је био следећи:

школа	1878/9	1879/80	1880/81	1881/82	у почет.
1 Самоков	43	43	—	—	—
2 Лесковац	76	113	140	155	—
3 Софијска гим.	90	150	208	332	—
4 Габрово	109	236	387	406	—
5 Лом	47	93	181	218	—
6 Густендил	—	80	105	183	—
7 Варна	—	45	80	139	—
8 Софија (дев. сем.)	—	41	68	107	—
9 Трново (девој. гим.)	—	119	152	132	—
10 Белградчик, сада Цариград	—	53	71	55	—
11 Х. О. Пазарцик, сада Силистрија	—	52	92	82	—
12 Дубница	—	53	89	—	—
13 Шумен. педаг. муш. одељ.	—	—	—	42	—
» » женско »	—	—	—	28	—
14 Врац педагог. школа	—	—	—	31	—
	365	1078	1573	1910	

По рођењу било је у 1880/1 години 81.2% из Кнежевине, 8.3% из Македоније, 6.5% из Румелије, 4% из других места (Србије, Влашке, Једрена, Цариграда, Бесарабије). Осем тога, до 18% било је из села, остали су из вароши.

Држава издржава на свој трошак један број сиротних и даровитих ученика, који живе или по кућама или код неких школа у пансионима, као што је то у две женске гимназије, софијској класичкој гимназији, лесковачкој духовној школи и цариградској троразредној школи. Ти пансиони (који су постојали и при бившим школама у Самокову и Дубници) страдају од многих неудобности, и држава је с тога имала већ довољно непријатности. У Варни уредила се код школе једна кујна, да се благодетанци не би растурали по механама, већ да се хране заједно.

За примање благодетанаца издало је министарство 12 Фебруара 1881 год. једну уредбу, која одређује својства која мора имати молилац за стипендију, и која по претходној препоруци наставничког савета саме школе ограничава рок за раздавање стипендије у почетку школске године. Буџетска сума за те стипендије била је 1880. год. 156 000 динара, 1881. год. 168 000 динара. Стипендија износи 480 динара годишње, полустипендија 240 динара; осем тога даје се по неким сиромашним и прилежним ученицима и помоћ у један пут. У 1878/9 години било је благодетанаца и полублагодетанаца 96, а следећих година:

	у почетку	
	1880/1	1881/2
Из Кнежевине	164	246
» Румелије	39	47
» Македоније	74	82
» Једрена	7	16
» Србије	13	17
» Румуније	1	3
свега	298	411

Од садашњих благодетанаца 23% су са села. При распоређивању овогодишњих празних стипендија пазило се, да се узме колико је могуће највише ученика са села, или из таквих крајева Бугарске, који су много заостали у школовању. Осем тога влада је пазила да помаже родбину и потомке заслужних народних добротвора: међу државним питомцима има наследника Д. Миладинова, историка Спиридона Плаузова, Х. Димитрија Асењова, Раковског и др.

Старање за све сиротне ученике не може да остане на држави. Ту се отвара широко поље за приватна благодетанања. Ради тога основаше се у почетку 1881 год. у државним школама »друштва за потпомагање сиротних ученика,« која купе добровољне прилоге и дају сиротним ученицима књиге и друге школске потребе, одео, обућу, брину се за лечење болесних и т. д. Ујрава тих друштава у рукама је наставничких савета и води се по правилима издатим од министарства.

6. Потребе средњих школа у будуће

У будуће јавља се питање, који од садашњих пет школских завода (1 гимназије и 4 реалке) треба да се допуни са свима разредима, а који треба да остану само са нижим разредима. Питање је највише финансијско; једна потпуна седморазредна школа треба да има најмање 12 редовних наставника, а с паралелним разредима и више, и према садашњим платама коштаће не мање од 70 000 динара.

Осим тога потребно је да се отвори још једна државна девојачка школа у најисточнијем крају Кнежевине, у Варни.

Бугарска нема још свију школа, које јој требају. Као земља украшена големим природним богатствима, која још нису обрађена, и као држава првенствено земљорадничка, она оскудева у средствима, која би одвела народ рационалном израђивању тога још неисцрпеног блага. Земљерадња, винарство, баштованство шумарство и индустрија у сваком погледу имају ту још велику будућност. До душе, земљерадња и винарство довољно су у Бугарској развијени, и у држави постоје и добри почети индустрије, но све то потребује усавршавања, развитка и побуђивања. Тако исто треба да се подигне и досадашња трговина.

За ту цел није још ништа спремно. У буџету за 1881. год. има само један кредит за једну земљорадничку школу, за коју је одређено једно имање у Рушчуку, којим је до сада управљало министарство финансије. На том имању пак нема никакве спреме, ни кућа за школу, ученике и учитеље, ни обора, ни салаша, и све то требало би правити изнова. Летошње околности не дозволише да се што год од тога отпочне правити овога пролећа, а преко лета већ је било доцкан. Но министарство се нада, да може направити оно, што је потребно идуће године и да може отворити школу пред јесен. Разуме се, да се у почетку не тражи више већ једна земљорадничка школа у скромном размеру и са кратким курсом: осем тога једна ће школа једва бити довољна за целу Кнежевину и временом ће требати да се отворе и друге. То, као и оснивање других подобних специјалних завода, трговачких и индустријских, треба да узме у озбиљну пажњу будућа народна скупштина при састављању буџета, по што је једна од главних брига за народно добро, брига за обогађивање државе.

7. Благоејанци на страни

После две три године настаће и питање о отварању једне бугарске велике школе, једног универзитета. Особито је потребан један правнички факултет те да се снабде држава са довољним бројем законознаца за судску и административну службу.

За сада Бугари су принуђени да за више образовање иду на страну. За ту цел одређена је у буџету за 1879. годину сума од 60 000 динара, од које се одреди (са потврдом царског комесара од 2. Јуна 1879. год.) стипендија при вишим заводима 1200, а при средњим по 900 динара. Године 1880. народна скупштина сведе ту суму на 45 000 и ова је остала до сада. Искуство је показало, да је та сума са свим недовољна и министарство је имало грдне муке да с њоме изађе тако, да може ове године не само да увећа досадашње стипендије, но и да даде неке нове. Од 1. Марта 1881. год. новце шаље благоејанцима месечно народна банка, а не као пре за четврт године од рушчучког казнајчства, и с тога се отклони један узрок сталног тужења благоејанаца. »Уредба за благоејанце на страни« од 4. Фебруара 1881. год. одређује потпуно благоејање од 1500 (за медецинаре и инжењере 1880.), полублагоејање 750 и помоћ од један пут не мање од 500 динара. Благоејање од 900 динара за ученике у таким разредима средњих школа, које у Бугарској још нису отворене, престаће чим домаће гимназије постану потпуне. Осем тога садашња уредба одређује услове, под којима се даје благоејање, што бива само један пут у години, пре почетка школске године. Она обвезује благоејанце да положи све прописане испите, да извештавају министарство на време о току свога рада, и да добро науче најмање један од три језика: францески, енглески или немачки.

Министарство народне просвете издржава сада 32 благоејанца на страни т. ј. 28 ученика и 4 ученице. Њих није послало министарство са одређењем, куд ко има да иде, но сви су постали благоејанци, по што су већ ступили у школе. У Русији је било 13 (у Петрограду 2, у Москви 3, у Кијеву 3, у Одеси 4, у Болграду 1), у Аустрији 9 (у Загребу 6, у Прагу 3), у Ђерманији 5, Француској 3 и у Цариграду 2 (Роберт-колежу). А по наукама било их је на универзитетима 19 (8 права, 4 јестаственицу, 4 физику и математику, 1 филологију, 1 медицину, 1 педагогију) 1 у учитељској школи, 1 живопис, 1 у индустријској школи, 6 у средњим школама, 4 у женским школама. По рођењу 17 су из Кнежевине, 3 из Румелије, 4 из Македоније, 7 из Русије. и 1 Бугарин родом из Смирне.

Има још и других бугарских државних благоејанаца на страни, особито правника, но њих издржавају друга министарства.

Нов извор за издржавање бугарске младежи која се учи на страни отвори се завештањем покојног Петра Н. Керемечкијева († 10. Новембра 1881. год. у Букурешту) који је оставио све своје имање, више од 300 000

динара, за оснивање једнога фонда, из кога ће се издржавати сиротни и одлични ученици Бугари »по Јевропи.«

III НАУЧНА И ДРУГА ПРЕДУЗЕЋА У ПРОСВЕТИ

1. Статистички биро и државна штампара

Под управу министарства народне просвете припада од 9. Јануара 1881. год. и статистичко одељење, установљено најпре (у Јулу 1880.) при министарству финансије, и указом од 19. Августа 1881. реорганизовано као »статистички биро.« Главни му је посао за сада разрађивање материјала сабраног при попису становништва у Кнежевини 1. Јануара 1881. године. Честе промене начелника тога бироа овога лета (тројица се променише један за другим) много су пореметиле ток тога посла. Претходни извештаји о свршетку изаћи ће већ штампани ових дана. Подробно разрађивање почело се са источним помешаним окрузима, и свршиће се до пролећа; осем тога статистички биро приправља за штампу (која ће се од 1. Јануара водити по новом начину), преглед пазарних цена у 37 вароши, и један топографско-статистички речник Кнежевине.

Друга је установа државна штампара, основана 1880. године са сумом од 50 000 динара, коју је одобрила народна скупштина, и од једне накнадне суме од ванредних трошкова министарства просвете. Званично отвори се она 25. Јануара 1881. год. Државна штампара снабдевена је са 5 машина (од них су 3 велике и 2 мале), од којих се 4 крећу помоћу једне парне машине (од 5 коњских снага).

У течају једне године, при свој оскудици у средствима, државна је штампара радила и извршавала многобројне поруке за потребе књажевске владе. Да би потпуно испунила своју задаћу, она треба да се рашири, т. ј. да се у њој временом отворе нове струке рада: граверски, ксилографски, галвано-пластички одељак и словоливница. Тада може све што треба за државу, да се прави у самој земљи, а да се не мора све но само по што год поручивати на страни (хартија, поштанске и таксене марке, пасоши и др.)

Но све ће то бити могуће тек тада кад се државна штампара премести из садашње куће, која је веома тескобна и штетно упливише на цео посао. Грађење новог здања, удеснога по условима за један правилно уређен завод, јавља се као неопходна потреба.

До сада као привремено, државна штампара смештена је у један део велике цамије; сав простор чини само $\frac{1}{4}$ целог здања. Слагачи са пет машина смештени су у једну исту салу у којој једва могу да раде 27 радника.

С десна до саме у једној малој собици намештена је парна машина, која се одваја једном дашчаном преградом и налази се под истим дрвеним кровом.

Лево у једној тесној собици смештена је канцеларија штампаре, а од летос има у авлији једна дрвена кућица, у коју се једва смести 10 радника. Две трећине од унутрашњости цамије служе за склониште материјала штампарског.

Цео персонал сада је распоређен овако:

Канцеларија: 1 директор, 1 фактор, 1 књиговезац; радници: 14 слагача, 2 машиниста, 4 додавача на машинама, 2 примача, 2 печатаре на малој преси, 3 ученика; везача 10 душа, од којих су 4 ученици; 1 машиниста, 1 ложац код њега; 3 слуге, свега 45 душа.

У државној штампарији од исте суме издаје се и »Државни Вјесник«, који ће се према потреби од Јануара издавати три пут недељно.

Прорачун општег прихода и расхода државне штампаре за једно са »Државним Вјесником« у прошлој 1881. години обнародоваће се засебно ускоро.

2. Народна библиотека. Изучавање државе и књижевна предузећа

У посао министарства народне просвете спада и потпомагање науке и вештина. У садашњим околностима то је доста мучно, јер научни и књижевни послови захтевају тишину, јединство и душевно спокојство, а досадашње стање државе представља основну неодређености и непостојанство једне новорођене још неуређене државе. Но при свима тим неповољним околностима ипак се могло нешто урадити.

Неопходно је уређење народне библиотеке у Софији, основане још 1879. год. у време окупације. Библиотека Спиридона Плаузова († 1874.) коју је купила држава 1879. год. и која има особита издања за Балкански полуостров, а особито многобројни и драгоцени поклони, које је скупио у Русији неуморни пријатељ Бугара професор Платонов у Харкову, основа су те народне библиотеке. У почетку 1881. год. библиотека је имала (осем брошира) 3942 разна издања у 8789 свезака. Ове године помоћу буџетске суме од 15 000 динара, започе се систематичко допуњавање библиотеке са великим куповинама, чињеним у књижевним радњама по Јевропи. Главна циљ при томе беше да се скупи 1) све оно, што се тиче Бугарске и у опште Балканског полуострва, и 2) сва ваљанија издања по свима струкама науке, као и класичка издања свију народа. До сад је купљено више од 2000 свезака. Међу другим поклонима и добицима на првом месту стоји библиотека Љубена Каравелова са 820 свезака, добивена завештањем. Но при свему том народна библиотека нема много посетилаца, и осим тога страда од смештаја, једна дрвена преграда у

великој цамији, која је не само влажна и нездрава, но и тако тесна, да готово половина књига лежи нераспакована у сандуцима. Чим се сврши велико здање гимназије у св. Софији, може бити да ће бити могуће, да се одреди нека од незаузетих сала за библиотеку и да се она пренесе тамо на светлије и пространо место. Но и то ће бити само привремено гостопримство: и у будуће је нужно, да се мисли на грађење особитог здања за ту општенародну цел.

Скромни почеци бугарског народног музеја налазе се при народној библиотеци. Он се састоји из неколико оружја, новаца, латинских натписа, тако исто и копија од слика старих бугарских царева и бојера, које се налазе у манастирима и црквама око Софије, а снимио их је за министарство живописац покојни Ц. Симеунов из Тревна. Овај музеј могао је врло лако да се распространи, да је имао сместиште. У будуће мора да се постави на ширу основу, по што се раздели на три одељења: археолошко, природно и индустријско. За археолошке збирке да се покупе многобројне старине, које се налазе у држави и које много пута пропадају са незнања и небриге. Природне збирке треба да обухвате све из зоологије, ботанике и минерологије у земљи. Веома су важне индустријске збирке; оне треба да обухвате примере од свију израда у Бугарској, справа земљерадничких и занатлијских, стоке, која се производи у земљи па ма од које врсте, ткане радове, земљане, дрвене, гвоздене и пр. Но за све то потребно је пространо место, где би се могло то све добро да намести, па да може сваки родољуб да се изближе упозна са својом отаџбином, и да може сваки странац да састави себи јасан и добар појам о Бугарској и Бугарима.

Скупљање свега тога треба да је уједињено и с научним и ситематичким изучавањем државе, која је још врло мало позната. За то изучавање веома су добре снаге државне школе, које већ сада имају доста које чега у својим збиркама ваљаног. Министарство је купило и инструменте за метеоролошка испитивања при државним школама у Софији, Ђустендилу, Лому, Габрову и Варни, за научно изучавање климата у држави. У последње време министарство је обратило пажњу и окружним инспекторима на тај посао, који су скупили доста занимљивих података, нарочито за старине. На неким местима предузете су мере да се не руше и не разносе стари споменици, но то ипак потребује законске заштите. За геологију ради при министарству финансије геолог г. Златарски. Професор Тоула из Беча у друштву с г. Златарским проучио је лане западну Стару Планину од српске границе до Етропољског Балкана и већ је издао свој спис са картом и сликама. Идућега лета очекује се експедиција Петроградског географског друштва.

За развитак бугарске књижевности и за препорукај научног рада у земљи, која је у средњем веку била светлиља словенске просвете, највише се наде полаже на ново ускрсло »Бугарско књижевно Друштво,« које има за чланове све угледније Бугаре, и које је до рата било са оне стране Дунава, у Браилу. У седници од 28. Новембра 1878. год. реши се да се премести друштво из Браила у Софију и његово обновљење би поверено министарству народне просвете у већ ослобођеном отачаству; о томе обновљењу много се говорило, но околности нису му биле удобне; само књиге и капитали пренесоме се у Софију и чекало се на удобније време. У буџету за 1881. год. одреди се сума од 12 000 динара као помоћ за журнал друштва. На кратко, 5 Септембра 1881. год. скупи се 13 чланова друштва у народној библиотеци под председништвом г. М. С. Дринова, и у том првом литерарном скупу, који се видео у новој бугарској престоници, реши се питање о обновљењу рада друштвеног и одреди се да журнал излази од 1. Јануара 1882 год. један пут месечно. Од друштва се може очекивати, да ће утврдити јединство међу бугарским књижевницима, да ће служити као веза међу бугарском прошлшћу и садашњшћу, и да ће скупити она богатства која сваки народ поштује за своје светиње — старине језика, успомене на прадедове и познавање свију врлина отаџбине.

Осем тога министарство је имало за 1881. год. на расположењу суму од 30 000 динара за књижевна предузећа, од које се дядоше неколике помоћи за књиге понајвише педагошког садржаја.

За вештине до сада се није могло што урадити. Држава се налази у таком прелазном положају, који не допушта да се мисли још и на таково што. Осем тога на пр. цртање се тек сада започело предавати у држави. Спомињем само, да министарство издржава једног младог и даровитог Бугарина, да учи живопис у Паризу.

ЗАБЉУЧАБ

Неће бити излишно да на крају споменем нешто и о личном саставу самога министарства просвете. У 1879. години било је осем министра 1 главни секретар, 2 начелника одељења и 2 подначелника. У буџету за 1880. г. место једног начелника укиде се, и поставише се 2 главна инспектора, који се за 1881. год. наименоваше за саветнике. Садашњи је састав министарства овакав: 1 министар, 1 главни секретар, 1 начелник одељења и 3 подначелника, од којих је један и рачуновођа. Кад се узме у вид, да се покрај канцеларијских послова изискује у просвети (са готово 1450 школа и 2000 лица) и често надзиравање сопственим очима врховне управе, као и многи теориј-

ски и научни радови, овај је састав од само 6 лица врло недовољан.

Кад завршујем свој извештај, уверен сам, да слика која је изнета напред има неких тамних црта но има и светлих. Честе промене и недостаци систематичке организације, која се удешава по неколико година према опредељеној и извесној цељи, највише су покварили правилно развиће и били су узрок, те много шта до сад није било, што је могло бити. Но при

свима тим тешкоћама не подлежи сумњи, да од ослобођења овамо просвета у Бугарској напредује једнако, да се школе, учитељи и ученици умножавају, да љубав према науци и жељ за просветом расте очевидно, и да се тај напредак неће више обуставити и развијаће се дотле, док Бугари не заузму место, које им доликује међу просвећеним народима у свету.

ЈОКСИМ СТ. МАРКОВИЋ.

НЕКОЛИКО ЖИВОТОПИСА ИЗ СРПСКЕ ИСТОРИЈЕ

(УДВЕШЕНИХ ЗА ПРЕДАВАЊА У ОСНОВНИМ ШКОЛАМА)

II

(НАСТАВАК ИЗ IX СВЕСКЕ)

СТЕВАН ВОЈИСЛАВ

1.

Причао сам вам како је кнез Владимир свршио свој живот и како је грчки цар, на три године дана доцније, покорио сву бугарско-маћедонску царевину. У то време, а одмах по што је убица Владимиров погинуо пред Драчем, постао је владарем у Зети и Требињу кнез Војислав, који је дотле био у Дубровнику и тамо одрастао, школовао се и оженио се. Војислав се побоји, да грчки цар не удари и на њега, па му изјави, да га признаје за свога врховног старешину. То исто учине и остали владари: велики жупап рашки, бан босански и кнез хумски, а тако исто и хрватски краљ (1019). Грчки цар врло радо пристане на то с тога, што му се већ беше досадило ратовање с Бугарима, и с тога, што су Срби били јуначан народ, па се побојао да се они не здруже с Бугарима и њега потуку, и онда узалуд све његово ратовање и онолики трошкови у рату учињени. Тако се Срби сачувају од нападаја грчког, а у својим земљама и даље су, као и пре, управљали и радили онако, како се по њиховој памети чинило, да ће најбоље бити. Они су дакле и даље остали потпуно независни од Грка, само што су, као што рекох, признали грчког цара за врховног старешину.

Грчке старешине и остали грчки чиновници у областима глобили су народ да грђе не може бити. Због таког поступања грчких чиновника наговором Војислављевим, дигне се устанак у области што је била уза Зету и у којој су били Срби становници. Они

једнога дана побију све грчке чиновнике и прогласе за свога владара Војислава, који је намислио да се том приликом са свим отргне од грчке власти (1034). Кад Грци дочују за то, брзо скупе велику војску и дођу у онај побуњени крај и опет га споје са својом државом. Грци тада хтеше и на Војислава да ударе, окривљујући њега за побуну, но он се изговараше да није ништа за побуну крив, како је он њима прави пријатељ, и како он признаје врховну власт грчку над собом те пристане да с Грцима иде у Цариград и да тамо неко време пробави. Они онда не хтедну ударати на Војислава, но заједно са њим врате се у Цариград (1036). Он је тамо пробавио 2—3 год. дана.

Прим. После овога нека дође понављање, па онда нек се пређе на овај други одсек.

2.

За све то време, док је живео у Цариграду, Војислав је као паметан човек увидео како је грчко царство слабо и како почиње да се распада. Тадашњи грчки цар, *Михаило IV*, није ни мало водио бриге о своме народу. Чиновници су свуда глобили кога су год могли, а никога се нису бојали за то. Кад би се двојица за што судила, онда би увек онај добијао парницу, који је имао више новаца да потплати судије. Па и сам цар није био много бољи од својих чиновника. Он се у своме двору веселио и пио из дана у дан. Он је имао једну добру сестру *Марију*, која му је чешће говорила, да се окане већ једном

говбе и беспосличења — али он то није хтео ни да чује. Гледај ти твоја посла, немој се мешати у моје ствари, знате ви жене како треба државом управљати, — одговорио би јој овај слаби владалац, кад год би га она саветовала, да се окане већ једном које каквих неваљалштина. Па не само што су чиновници и разни каишари глобили народ и што је и сам цар био трошкација¹⁾ и беспосличар, него и друге несреће снађу његов народ. Тако скоро у половини царевине настане велика глад, а други опет народи непрестано нападаху на грчку царевину и пљачкаше је. — С тога Војислав науми, да том згодном приликом са свим се истргне испод власти грчке, па замоли грчког цара да га пусти кући, обећавши му да ће бити верни пријатељ његов. Цар му поверује па га пусти и он се поврати у своју државу. Но није прошао ни неколико месеци, а он протера намесника грчког (Теофила Јеротика) из оног краја у ком је пре била побуна, и опет га, по други пут, споји са својом државом (1039).

После неког времена (1040), један грчки старешина пошље цару на лађама грдно злато (више од 4 тоvara златних новаца). Но на мору се дигне бура²⁾ и таласи донесу лађе до српских обала и о њих раздупају их. Тамошњи становници узму оно благо и однесу га Војиславу; грчки цар напише писмо Војиславу и поиште оне новце, али му их Војислав не хтеде вратити с тога, што је сваком слободно било узети оно што на обали нађе. Грчки цар и онако беше љут на Војислава због оне области коју је он присвојио својој држави, и што се био одметнуо, па сад нареди, да се с великом војском удари на Зету. И Војислав скупи војску, па је раздели на два дела: једним делом заповедали су синови његови (њих двојица) и они се улогоре на источној страни скадарског језера (код Врања) и ту очекиваху свршетак борбе; другим делом заповедао је сам Војислав и он је био на западној страни, у Црмници. Грчка војска, која се беше улогорила на скадарској равници, крене се кроз планине, да уђе у Зету. Но пут је био тако рђав и узан, да су само по два коњаника могли упоредно ићи. Ту Војислав нападне на Грке, па осне на них: стреле, дрвље и камење са свију страна тако, да сва грчка војска изгибе.

Прим. Проштивање овог одсека.

3.

После ове за Грке несретне битке, грчки цар Михаил није смео нападати више на Војислављеву др-

¹ Прим. Шта је то трошкација, то деца по свој прилици знају. Но ако се сумња у то, онда учитељ нек застане код те (и других таквих) речи, и нека прво пита децу за значење, па онда, ако деца не погоде, нека им објасни реч коју не разумеју.

² То деца у Шр., по свој прилици, знају; а ако негде и не знају, онда им ваља казати шта је то бура.

жаву по је остави на миру. Бугари пак видећи, како су се Срби јуначки одбранили, науме и сами да се ослободе грчкога старешинства, па дигну устанак у Бугарској. Но овај устанак није дуго трајао, јер Грци ударе с великом војском и помоћу једног издајника освоје Бугарску и опет је себи подвласте. Војислав је међу тим и даље нападао на суседне области грчке. То Грцима не буде право, те нови грчки цар, Константин IX, наследних Михаилов, поручи Војиславу, да не дира у његове земље. Но кад и то ништа не помаже, онда грчки цар пошље велику војску (Августа месеца 1042. године) против Војислава, а осталим српским владарима: рашком, босанском и хумском, који су признавали старешинство његово, пошље много злата и дарова, те их тим приволи да и они нападну с друге стране на Војислава, којег су мрзили с тога, што је он био од њих силнији, па су се бојали да он не овлада и њиним земљама. Грчка војска заузме опет ону област која се одметнула од њих Војиславу и улогори се код града Бара¹⁾ а хумски кнез Љутовид са војском својом, рашком и босанском уђе у Требиње (жупу) и улогори се код Клобука.

Тако се, ето, удруже Грци са Србима Рашанима, Босанцима и Хумљанима да нападну и униште Војислављеву државу.

Но и Војислав није стајао скрштених руку, него је скупио војске што је могао више. Ал' његова војска бејаше веома малена према силној грчкој војсци, те за то зовне преда се свих пет својих синова и овако им рекне: »Видите, мили синови, колика је грчка војска, а нас је према њима врло мало, те се њиховој навали, по свој прилици, нећемо моћи оружјем одупрети. За то ћемо, драги синови, овако да учинимо. Ја ћу с војском да се измичем испред њихне силе, па кад се они стану враћати, ја ћу све за њима позадаље ићи док не дођу у теснаце и ту ћу их напасти. Са мном ће бити Гојислав и Радослав. А вас тројица узмите по десетину најхрабријих војника и понесите са собом трубе, па се попните на она брда кроз која воде теснаци²⁾ и разредите се тако, да Грци буду као у опсади. Па кад ја нападем на Грке, заповедите да се у трубе затруби, а ви чим чујете, онда и ви са свију страна у трубе затрубите и надајте што можете већу вику, да би Грци мислили да нас има врло много. За тим лагано силазите низ брдо и слободно се приближујте њиховоме стану; а кад будете близу, немојте се поплашити, него јуначки јуришите на њих, па ће их свемогући Бог, предати у наше руке.«

Примедба. Сад треба да се понови овај одсек.

¹ Ово место, као и свако друго, које се помиње, треба показати на мапи.

² Узан пролаз између брда зове се теснац.

4.

Што рекоше то и учинише. Тројица синова негових узму сваки по десет људи и разместе се по врховима брда онако, како им је Војислав казао. А он пак остане с Гојиславом и Радославом и осталом војском, према грчкој војсци, па кад ови ударише, онда се не хтеше у битку упуштати, него узмицаху испред њих. Тако Грци дубоко продру у Зету и по што се сити наплачкају, врате се натраг, а Војислав са својом војском све полако за њима. Пред вече стигне грчка војска у оне теснаце које су Војислављеви синови опколили били, и ту се улогоре. Тада им дође један Баранин (човек из града Бара, који је у то време био у грчким рукама, но у којем је живело много Срба) и рекне најстаријем војводи: Ја сам веран поданик твога цара и за то сам дошао да ти кажем, да добро гледаш како ћеш с војском жив измаћи; јер си са свију страна опкољен грдном српском војском¹). Кад се то рашчу по грчкој војсци, онда се она сва веома поплаши. Па и сам војвода беше уплашен, те нареди да се сва војска спреми за бој, а око логора подалеко постави велику стражу.

Тог истог дана, баш око по ноћи, Војислав са својом војском приспе до грчког стана и одмах удари на стражу. Неке стражаре побије а неки се разбегну, па онда, заповедивши да се у трубе затруби, јуначки јурише на Грке, вичући што могаху више. У тај исти мах и са околних брда захоре се трубе и зачу се вика, а Грци се још више препадно сећајући се тада речи оног Баранина. Они не могаху ни напред ни натраг, нити се могаху бранити ни оружјем ни рукама, нити ичим другим, те неки скакаху у провалије, неки бише убијени камењем, неки опет стрелама — те тако ту изгибе грдна војска грчка. Тад је погинуло седам војвода грчких и веома много (40 000, а било је поведено у бој 60 000) војника; а остали војници, који су били сакривени у шуми, друге ноћи поврате се на своје земљиште, изгледајући јадни и жалосни.

У том боју, мал те није и сам Војислав погинуо. Његов син Гојислав гонећи и убијајући Грке наиђе на свога оца, који је био сав крвав од многог борења, па не могавши га познати удари га мачем и обори с коња. Војислав запомаже: »Боже помилуј« и син га позна по гласу па замоли да му опрости, јер је из незнања напао на њега, отац му опрости, превије рану из које је лоптила крв и крену се даље, а то место назову: »Божја милост.«

Примедба. Понављање овог четвртог одсека.

¹ Војислав је доцније, кад је настао мир, из благодарности богато наградио овог Баранина и још му дао реч, да ни он ни његови синови неће заборавити њега и потомство његово за учињено велико пријатељство.

5.

Сутра дан, још у зору, Војислав нареди Гојиславу да иде с војском против Љутовида. Он му још да да поведе са собом 50 заробљених Грка и да их, онако кржаве, јадне и жалосне пошље к Љутовиду, да би се он и његова војска од тога поплашили и повукли се у своје земље. Гојислав одмах с војском пређе преко которског залива и пође пут Клобука у Требиње, где је Љутовид, као што је већ речено, улогорио се био. Кад стигне тамо, он се улогори спрочу Љутовида и пошље му оних 50 Грка које је са собом довео, и понуди га да се измире, те да се узалуд не пролива братска крв. Ну Љутовид не хте никако пристати на мир, нити се заплаши од ових Грка, него поручи Гојиславу, ако је јунак да му с два војника изађе на поље, да јуначки меџдан поделе. Гојислав пристане на то, па са два војника изађе на поље где га је Љутовид чекао и отпочне се борење. Ну тада за време борења, један од војника Гојислављевих (Удобих) зађе за леђа Љутовиду и рани га, Љутовид падне с коња а онај други војник повиче из свег грла: »Јуриш војници, погибе Љутовид.« Војска Гојислављева брзо се упути тамо, ал' Љутовид скочи на коња и побегне, а с њим и војска његова. Гојислав се упусти у потеру за њима и гонио их је целога дана, па се онда натраг поврати. Тада Требиње буде освојено и опет спојено са државом Војислављевом.

И тако је, ето малена Зета одржала сјајну победу над великом војском царевине грчке и њених савезника, (издајника српских), а тим је показала свима, шта може да учини мален али сложан и за своју отаџбину одушевљен народ!

После тог сретно свршеног ратовања, у држави Војислављевој био је мир; он је се старо да се у земљи право суди и да се опорави народ од рата. Грци све до смрти његове не смеђаху ударити на државу му и ако су ради били да му се освете за онолике погибије. Војислав после неколико година у миру проведених разболе се и умре око 1050. године, по што је преко 30 година мудро и добро управљао својом државом.

Стеван Војислав био је наметан (мудар), добар и јуначан владар. Он је умео сачувати свој народ од нападаја грчког; он је знао кад је најудесније било, да се са свим ослободи од грчког старешинства, па је у томе и успео. Он је био и јунак, јер се јуначки борио свагда међу првима. А у време мира назио је да се у земљи не ради криво, и да сваки ради и о своме залогату живи. За то га је народ за живота врло волео, а кад је умро, много га је жално и сачували су га с највећом пошашћу и славом у једној цркви.

Прим. Пропитивање овог одсека, па онда општа репетиција, т. ј. да деца испричају све о Војиславу. За тим долази поука: какав је био грчки цар?; какви су били његови чиновници?; какав је био Војислав и његови си-

нови?; какав је био Љутовид и владари рашки и босански који су помагали непријатељима, Грцима? Ко је био бољи? Зашто то? и т. д.

МИЛАН С. УБАВКИЋ

КРИТИКА

„Латински и српски примери са кратком науком о правилним латинским облицима за I гимназијски разред. Написао Филип Оберкнежевић, професор на српској великој гимназији у Новоме Саду. Друго прерађено и умножено издање. У Новоме Саду 1881. стр. 114. 8^о.“

(ЗВРШЕТАК)

II

Прелазимо на други одсек књиге, на примере и речник. То је управо онај део књиге, на који се одnose оне речи на насловном листу »друго прерађено и умножено издање.« Примери су распоређени у 57 параграфа са 2470 реченица, од којих долази на лат. примере 1321, а на српске 1149 (стр. 44 — 88). Иза примера долази речник, где су латинске речи за сваки параграф и лат. и српских примера са својим значењем донекле по врстама речи и то азбучним редом поређане (стр. 99—114). Прво ћемо говорити о речнику једно с тога, што то изискује дидактички ред, а друго, што ће се отуда у неколико већ унапред моћи увидети и дидактичка вредност самих примера.

1. Познато је, како почетнику много времена одузима тражење речи у целокупном речнику. С тога је врло добро учинио г. писац, што је одабрао горњи начин за склапање свога речника. Но колико је тим потпуно одговорио главном дидактичком захтеву, који се на овакав речник ставља, толико се мање обзирао на остале дидактичке захтеве. Да покажемо те дидактичке захтеве, које је г. писац из вида изгубио, навешћемо овде неколико примера из самога речника.

До §-а 13. поређане су речи по својим врстама. У §-у 14. и 15. долазе најпре адјектива па после супстантива etc. Од § - а 16. до 30. опет се враћа стари ред. Од §-а 31. до краја долазе опет верба на првом месту па после супстантива, адјектива etc. Много би практичније било, да је кроз цео речник задржан у сваком параграфу онај исти ред, који се налази у првим параграфима. Тако би ученик лакше могао наћи ону реч, коју би заборавио. Још већма би било ученику олакшано тражење заборављених речи, да су речи по својим врстама једне од других нешто размакнуте (Viellhaber). Исто тако држимо, да би боље било за почетнике, да су и subst. распоређена по деklinацијама, тако и adiect. по својим осо-

бинама; као н. пр. овим редом: adi. на us, a um; после на er, a, um; er, is, e; is, e; adi. са једним обликом (види §. 4. и §. 15.). — Недоследно је поступио г. писац и са именима особним (nom propr.) У првих 5 §-а стоје те именице у почетку, а после су измешане са осталим супстантивима. Онај први ред требало је свуда задржати. Тако би бар ученици боље запамтили, да се nom. propr. пишу великим словима; јер и онако се то правило не напомиње напред у граматичи. А ни најмање не би се г. писац огрешио о практичност, да је уз nom. propr. ставио по коју реч, којом би истакао њихову карактеристику.

Код супстантива требало је ставити и генитивни завршетак. То је требало учинити код I и II деklinације са првим супстантивом, којим се започиње која од ових деklinација, да ученик зна, на што треба при учењу назвати. Код subst. III декл. (§ 6) требало је ставити генитивни завршетак уз сваки супстантив; јер ту су измешана не само супстантива III деklinације са разним завршетком у номинативу, него су уметнута и супстантива I и II деklinације. Како ће н. пр. ученик погодити генитив од animus, која реч први пут долази међу супстантивима III деklinације без генитивног завршетка, кад у истом §-у долазе и subst. на us, која иду по III деklinацији (corpus, opus, salus). Уз animal, која реч стоји на челу §-а 6. требало је додати и alis; јер ученик ће се тим само бунити код оних супстантива, код којих нађе и генитивни завршетак означен. На пр. кад код треће речи anser стоји eris, онда би према animal-is генитив од anser морао гласити anser-eris (ansereris)! Тако у §-у 8. долази aër без ген. завршетка, а ниже доле у истом §-у стоји passer eris. Кад од aër генитив гласи aër-is, онда не би никакво чудо било, кад би ученик од passer на чинио ген. passereris! После altitudo inis (§ 10) долази Cicero. Нема сумње, да ће почетник према првом супстантиву удесити и ген. од Cicero (Cicerinis!). Као што се из ових примера види, потребно је

код супстантива III деклинације свуда означити и генитив и то тако, како се ученик према оном, што је учио у граматичи, неће моћи доводити у забуну. Да је то требало и у доцнијим параграфима учинити, где су измешана супстантива разних деклинација, па исто тако и код адјектива са разним облицима у номинативу (§ 15. atrox, dives, vetus etc.), то се само по себи разуме. — Код vis (§ 12) требало је додати и она друга два падежа (acc. и abl.) заједно са pl. (vires ium); јер и онако доцније долази vires (§. 57.), а о том супстантиву ништа се не напомиње напред у граматичи, нити је у речнику речено, да је то плурал од vis. — Исто тако није г. писац ни код верба практички извео своје правило, које читамо у краткој науци о прав. лат. облицима (§ 22) и које гласи: »треба запамтити четири основна облика активна, од којих се извађају остали облици, а то су: Praesens, Perfectum, Supinum и Infinitivus.« Према овом правилу требало је онде, где долазе верба од исте коњугације, за први вербум назначити сва 4 основна облика, а где су измешана верба разних коњугација, ту је опет требало за сваки правилни вербум I и IV коњугације додати 1 и 2 као знаке за коњугацију, а за верба II и III коњуг. сва 4 основна облика; јер не треба заборављати, да је књига намењена почетницима. Не слажемо се ни са оним редом, којим по овом изводу и речнику треба учити 4 основна облика. Сваки се учитељ лат. језика могао уверити, да ученици често погрешно праве инфинитив, кад се ставља иза супина. Природније је а по том и практичније, да се после презенса одмах стави инфинитив, па после perf. и sup. (н. пр. laudo, laudare (или 1), laudavi, laudatum; lego, legere (3), lēgi, lectum etc.).

Да се види, како глаголи у овом речнику ученику чине велике сметње и забуне, навешћемо овде неколико примера.

§ 33. Овде долази »disco, xi, ctum водим«, а у §-у 43. на првом месту стоји без икаква знака за коњугацију »edisco васпитам.« Нема сумње, да ће ученик код овог последњег глагола помислити пре на III него на I коњугацију. Забуна одмах престаје, кад се овакозначи: edisco 1 васпитам. У §-у 56. долазе верба II коњугације овим редом: »arceo; caveo; sedeo, sedi, sessum; suadeo, si, sum; valeo.« Кад се верба просто тако наведу, онда ученику не остаје друго, него да поједине основне облике нагађа. А ако за arceo погоди perf., — sup. м; и не треба; јер долази само код композита — без сумње ће према arcui и од caveo направити perf. cavui, sup. cavutum (место cavi, cautum). Но дакако може се рећи, да то није ни нужно за почетника; јер ће неправилна perf. и sup. учити у другом разреду. По томе је требало тај вербум сасвим изоставити или му уз пример у примедби значење навести;

јер кад га ученик онако у речнику нађе обележена, онда ће само научити оно, што не стоји и што ће се одмах у другом разреду морати оборити. Најбоље би г. писац учинио, да није код II коњугације ни употребљавао глаголе са неправилним perf. и sup., јер ни онако не наводи примера за неправилне облике па их ученик без нужде учи у речнику. — И код »suadeo, si, sum« требало је потпуно perf. и sup. обележити т. ј. овако: suadeo 2. suasi, suasum. Исто тако требало је код »valeo« и остала 3 основна облика обележити, да не би ученик према suadeo пао у погрешку те направити perf. valsi или valesi, sup. valsum или valesum м. valui valitum. У §-у 40. долази »deleo lēvi lētum« а одмах иза њега »praeebeo« без perf. и sup. Опет нова забуна да се дакле почетнику олакша учење оваких глагола, свакако је потребно означити сва 4 основна облика онде, где су измешани глаголи, који праве perf. и sup. на разне начине.

И ово неколико примера довољно ће бити, да се покаже, како је г. писац требао номиналне и вербалне облике у свом речнику обележити, а да се ученик не доводи у забуну при прављењу таквих облика.

Не може се ни то оправдати, што г. писац није код свију речи обележио дужину слогова, као што чине други практични писци оваких књига. Напред у изводу као што рекосмо горе, не наводи се никакво правило о нагласку, а у речнику није ни претпоследњи слог обележен знаком дужине (—) или краткоће (o). По томе не може ученик никако доћи до правилног читања латинских речи. Да је г. писац имао на уму, да се ученику олакшава правилно читање латинских речи, ако се стави знак дужине (—) или краткоће (o) на претпоследњи слог, не би без сумње могао у речнику оставити ниједне речи без таквога знака, нити би пропустио, да стави код супстантива уз ном. и генитив, а код адјектива све њихове облике за номинатив. Да је то учинио, онда би бар могао учитељ накнадити оно правило о нагласку, које је г. писац заборавио уврстити у свој извод. — У §-у 6. прва је реч animal без означеног генитива. Како би дакле требало овде поступити, да ученик погоди бар нагласак у ном. и осталим падежима? Требало је овако означити: animal ālis. Тако би ученик могао по речима учитељевим лако запамтити и нагласак и дужину претпоследњег слога: animālis. А уз Hannibal (§. 20.) требало је још додати ālis (Hannibal ālis, па би опет ученик могао научити прави нагласак (Hannibālis). У §-у 14. долазе ова adj. alacer, ceber. Свакако је нужно овде и остале облике за ном. додати и овако означити: alācer alācris alācere, celēber celēbris celēbre. Уз fides (§ 13.) требало је додати ēi за разлику од оних супстантива V деклинације, у којих је оно e дуго, те која у генитиву имају нагла-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

сак на претпоследњем слогу (*dies, diēi, diēi; a fides, fidei*). И т. д. и т. д.

У неких речи обележен је претпоследњи слог знаком дужине (—) као *ornātus* (§. 3.) *munītus, perītus* (§. 5), *servātus* (§. 10), а само две речи нашли смо, да имају на претпоследњем слогу знак краткоће (o): *lucidus, sedūlus* (§. 1). А за што нису обележене на пр. и оваке речи: *corona* (§. 3.), *divinus, severus* (§. 6), *morosus* (§. 10), *superatus, necatus, vulneratus* (§. 20), etc. у којих је такођер претпоследњи слог дугачак (*corōna, divīnus, sevērus, morōsus* etc., или оваке: *timidus* (§. 1) *dominus* (§. 4), *Macedo* (§. 8), *probitas* (§. 9), *praeditus* (§. 10) *humilis, facinus, Regulus, Socrates* (§. 15), *educ* (§. 43); *benevolus* (§. 22), *evellite* (§. 24) etc., у којих је претпоследњи слог кратак (*timīdus, dominus . . . edūco* васпитај, а *edūco* изводим; *benevōlus* etc. Тако уз ном. *anser* стоји *eris*, а одмах за тим уз *carcer* налази се *ēris* (§. 6), после опет *passer eris* (§. 7). Кад се овако недоследно стављају знаци, онда се наравно мора ученик збунити па ће *anser* и *passer* читати *ansēris, passēris* и то још са дугачким *ē*, а овамо треба читати *ānsēris pāsēris*, као и *cārcēris*. — Исто тако врло је потребно, да се у двосложних речи обележи дужина претпоследњег слога, јер у таквих речи свагда ученици изговарају претпоследњи слог дугачко. Свагда се чује *lūpus, nīger, sācer, rūber*. *līber* књига (§. 4) etc. место *lūpus nīger sācer, rūber, līber* књига (*līber* слободан) etc. etc. Погрешно је обележен претпоследњи слог у *dux dūcis* (§. 6), *bos bōvis* (. 19); треба *dūcis, bōvis*. —

Дале употребно је г. писац у свом речнику па по томе и у примерима многа супстантива, која по роду свом спадају међу изузетке, као *mons, piscis* (§. 6.), *collis, fons* (§. 7), *rapilio, vultur* (§. 17), *dens, unguis* (§. 25). О роду ових супстантива нити се напред у изводу што напомиње, нити им је у речнику род обележен. По томе ништа друго не остаје, него да ученик 7 наведених супстантива по правилима, која су му из извода позната, сматра као *subst. fem.* а *vultur* као *neutrum*. И тек ће се онда довести у највећу забуну, кад у примерима нађе уз који од наведених супстантива и адјектив; као: *montes duobus ducibus molesti erant* (§. 20). Исто ће тако *Corinthus* (§. 4) у очима учениковим бити *subst. mascul.*, — јер уз ту реч опет није обележен род, нити се што напред у изводу напомиње о роду имена градова. Требало је дакле или у речнику род таквих супстантива обележити или их и не употребљавати, кад се у изводу не напомињу изузеци у ролу. По овим супстантивима и по многим глаголима са неправ перфектом и супином, који се у речнику и примерима налазе, као и по другим неправ. облицима (у прим. §. 54. *arum* §. 56. *parentum* 25 врло нужна) не може се друго закљу-

чити, него да је г. писац своје лат. и српске примере удешавао према потпуној граматици, а не према својој «краткој науци». И доиста они примери, у којима долазе поменути супстантива и они облици, могу се употребити само уз потпуну граматику, а да се не падне у велику дидактичку и педагошку погрешку, која се мора после једногодишњег учења лат. језика већ друге године с великом муком исправљати. —

Не може се ни то одобрити, што није у речнику уз речи напоменуто, којој врсти која реч припада. Ако се то може обичи код имена (*subst. adi. etc.*) и верба, али код партикула је то свакако требало учинити; јер шта ће почетник помислити, кад нађе у речнику *bene* (§. 25), *facile* (§. 26), *fortiter* (§. 31), *attente* (§. 38), *turpius* (§. 50), *celerius* (§. 53), *optime* (§. 53) *postea* (§. 52), *quod* (§. 49), и т. д. и т. д.? По томе није никакво чудо, кад почетник у овакој реченици »највеће је добро познавање самога себе (§. 24)« преведе »највеће добро« са »*maximum bene*,« а то ће тим пре учинити, што се нигде ни у претходним ни у доцнијим §§-има *bonum* не наводи као *subst.* Овака и овима слична граматичка *monstra* слушао сам од својих ученика I разреда, предајући им лат. језик по овој књизи.

Осим свега тога нашли смо и то, да су многе речи, које долазе у примерима, непажњом из речника изостале,¹ а нигде им није уз пример у примедби каквој значење напоменуто. Мање је таквих речи у латинским примерима, али много је већи број оних, које долазе у српским примерима. Да је г. писац додао за српске примере засебан речник, као што практични писци оваких књига чине, не би бар пао у ту погрешку. А има и важних разлога, који говоре за такав засебан српско-латински речник. Осим тога, што ученик у таком речнику може брже наћи заборављену реч, него у латинском, у којем су речи и за латинске и за српске примере па поједине параграфе распоређене, говори и то, што се ученик упознаје мало по мало са целокупним речником. А то ће се најбоље постићи, ако добије у руке

¹ Ево тих речи: *victoria* (§. 2), *veseo* (§. 3), *drag* (§. 4) латински (§. 5), *saere, душа* (§. 6), *parentes* (§. 10), *чврст* (§. 11), *увек* (§. 12), *храбар* (§. 12), *некоји* (§. 13), *хитар* (§. 14), *јер* (§. 15, 28, 31), *vestas* (§. 16), *порекло, quam* (§. 16), *али* (§. 18), *ex, a, in, басна* (§. 21), *amo, sum, es, sumus, estis, apud, nemo, si* (§. 22), *страшлив* (§. 23), *nam, liberi, добро, познавање, остају, imperator војсковођа* (§. 24), *беседа* (§. 25, 30), *mulier, erant, избавио је, већ* (§. 26), *si, сигуран* (§. 28), *ut, sed, истинит* (§. 29), *praesens, глас, немарност, буре, преостати и comp. од esse* (§. 30), *избавити* (§. 31), *одвести, mendax* (§. 33), *natura, могу* (§. 35), *occuro* (§. 38), *лажлив* (§. 45), *страст* (§. 45), *nisi* (§. 51), *innoxius, неблагодаран, лековит* (§. 53), *Numa Pompilius, Tullus Hostilius, Ancus Martius, Tarquinius Priscus, Servius Tullius* (§. 21), *Saguntum* (§. 52).

целокупан речник најпре на матерњем језику. Само тим начином моћи ће се ученик друге године лакше служити целокупним латинским речником. —

Напротив многе се речи сувише, и то врло на брзо понављају. Тим само без икакве потребе расте обим речника. Ево само неколико таквих речи: *res familiaris* (§ 40 и 44), *arbor* (11, 51, 53), *supero* (31, 43, 39 и још к томе у претходним §§ — има преко 10 пута), *mos, mores* (8, 26, 25), *heri* (28, 33, 48), *ignosco* (47, 49), *peccatum* (18, 47, 55), *nemo* (30, 32), *gero* (33 и 37), и м. др. У речнику има свега речи до 1300. По кад се од ових одузме 100, које се односе на *nom. propr.* и на *adi.* од ових изведена, и оне, које се више пута понављају у истом значењу — таквих опет има преко 100 — па к томе кад се још одузме 100 разних облика од глагола, који долазе у примерима за номиналне облике, а после се опет у истом значењу код коњугација понављају, то остаје до 900 речи. Уз то кад се још и то узме у обзир, да има примера 2470 те да се речи у примерима често понављају, то је онда сасвим сувишно било онако често понављати речи са истим значењем.

Из овога, што смо до сада навели, држимо да се може лако увидети, како треба латински речник за почетнике састављати, као и то, каква је дидактичка вредност овога речника, који је г. писац ученицима првога разреда гимназијског наменио.

Да пређемо сад на саме примере, који треба и граматичке облике и речи из речника да што боље у памети учениковој утврде.

2. Примери су распоређени овако: 1. На номиналне облике (*subst. adi. numeral. pron.*) долази 27 §-а са 1321 приме. ом (647 лат., 674 српс.); 2. на вербалне облике долази 30 §-а са 1149 примера и то: *esse* (§ 28 — § 29), композита од *esse* (§ 30); четири правил. коњугације (§ 31 — § 46); верба на *io* по трећој коњугацији (§ 47); мешовити примери (§ 48 — § 53); *deponentia* за све 4 коњуг. (§ 54 — 57).

За I деklinацију (§ 1—§ 3) употребљено је 137 примера. На *nom.* и *gen.* (§ 1—§ 2) долазе 82 реченице, а на остале падеже осим *vocativa*, за који се не налази ни један пример, долази 55 реченица. Прво, на што оволики број примера за I деklin. ? Ни у књигама, писаним за немачке ученике, којима је куд и камо теже започети учити лат. језик, не налазимо толикога броја примера за ту деklin. За српске ученике довољно је и 40—50 примера, да се потпуно могу извежбати у облицима I деklin. Друго, кад је већ толика множина примера, за што у лат. примерима не налазимо више од 4 *abl.*?! На што је баш за *genitiv* употребљено највише примера (46)? —

Сасвим друкчије опет поступно је г. писац у примерима за II деklin. (§ 4). Ту су измешане реченице са

супстантивима на *us, er (ir), um* заједно са адјективима на *us, a, um* и *er, a, um* и то све у једном §-у са 73 реченице. Да овде нема никаквог методичког распореда, није тешко увидети. — Ни за примере за III деklin. (§ 6—§ 11), особито за оне у §-у 6 и 7., не можемо рећи, да су практично распоређени. У §-6. долазе примери за супстантива на *o (onis, inis), or, os (ōris, ōdis), er*; даље *parisyllaba* и *imparisyll.* на *es*; *супст.* на *as, is, x*, на *s c* претходним консонантом, на *us (ūtis, ōris, eris)*, на *l, n*; и на посметку још и изузеци (*senum*) и *супст.* са неправилним облицима (*Juppiter*). Према оном распореду, који се налази у изводу требало је и овака *супст.* на поједине §-е распоредити; јер ово је у једном §-у за почетника и сувише. Исто тако и оне примере у §-у 7. за *nom. plur.* на *ia* и за *gen. plur.* на *ium* практичан би учитељ са ученицима тек онда преводио, кад сврши примере за *Feminina* и *Neutra*. Дакле ове примере требало је тек иза § 11. ставити. Уз то је требало додати у засебном §-у примера за оне неправилне облике, које је г. писац у својој граматици навео. А завршити је требало III деklinацију онаким примерима, какви одмах у почетку III деklinације у §-у 6 долазе. Такав распоред одговорио би у неколико и оном распореду, који се напред у граматици налази. Тако би се тек могло рећи, да је г. писац у тој познатој партији лат. граматике — у примерима за вежбање — одговорио дидактичким захтевима. Тако чине и други практични школски људи, који пишу оваке књиге за ученике I разреда (*Wesener*). Још ово да напоменемо о примерима за III деklin. За ову деklin. употребио је г. писац 340 примера (169 лат. 171 српс.). Како се г. писац ограничио само на правилне облике и на главна правила о роду, то би и трећина ових примера довољна била. И ако је тако много примера употребљено, ипак не налазимо довољно промене у падежима; долазе готово сами *номинативи*, после *понајвише акузативи*, ређе *генитиви*, још ређе *аблативи*, а најређе *дативи*. — Таква погрешка још већма лада у очи у примерима за адјект. на *is e* и за *adi.* «од једног наставка» (§ 15). 'Од 37 лат. реченица долази на сам *nom.* 27 примера. А шта остаје за остале падеже, где долази неколико и неправилних облика? У латинским примерима за *компарицију* не налазимо ни на један *аблатив нити сингул. нити плурала*. А за *суперлатив* *veterrimus* нема ни каква примера (§ 17). —

У латинским примерима за *личне заменице* (§ 22) нема ниједне реченице, где би *лична заменица* првог или другог лица дошла у повратном значењу (*mei, nostri, tui, vestri* = себе; *mihi, nobis, tibi, vobis* = себи etc.) Напротив у српским примерима налази се таквих реченица. Свагда ће ученик боље сазнати такве особине, кад нађе најпре

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

лат. реченицу, по којој ће онда лакше на латински превести српску реченицу. Оваком реченицом могла би се довољно истаћи та особина лат. личн. заменица: Si negligens es, tibi nocēs. — Тако и у лат. примерима за is, ea, id (§ 24) нема ниједне реченице са *генитивом* те заменице, да се покаже њено значење за *његов, њезин, њихов*. А у српским примерима опет долазе две реченице са *његов* и *њихов*. — За solus, totus (стр. 20.) нема такође ниједне реченице међу примерима, где би се истакли њихови облици за ген. и дат. синг. Тако исто напомињу се у изводу и главнија проп. indefinita (стр. 21), а за њих опет не налазимо ниједнога примера. Практично би било, да је г. писац ове речи и из своје граматике изоставио, кад већ није нашао за добро, да неколико zgodних примера иза њихове облике наведе.

Не можемо са дидактичког гледишта одобрити на онај распоред, који је г. писац у својим примерима одабрао за 4. правилне коњугације. Прво је узет актив за све 4 коњугације (§ 31—§ 38), после тога пасив за све 4 коњуг. (§ 39—46 §). Примери за актив распоређени су овако: прво долази индикатив за све 4 коњуг. (§ 31—§ 34), после конјунктив и остали облици за све 4 коњуг. (§ 35—§ 38). Тако исто и за пасивне облике долази прво индикатив за све 4 коњуг. (§ 39—§ 42), а после конјунктив и остали облици за све 4 коњуг. (§ 43—§ 46). За цело је и природније и практичније, да се и у граматички и у примерима учи најпре прва коњугација са свима облицима у активу и у пасиву, па после да се пређе на остале коњугације тако, да се свака за себе у целини проучи. Ако су г. писца особити обзир на српски језик навели на овакав распоред глаголских облика, држимо да се ни из тог разлога не може такав распоред одобрити. Сам г. писац вели у примедби за Passivum: »овом приликом могу се претварати у Passiv и они примери од 4 коњуг., који се налазе у акт.« Зар није онда практичније, да се оваки примери ставе одмах у примерима за актив тако, да се могу активни и пасивни облици одмах упоредити с погледом и на само постајање њихово и на разлику у њиховом значењу? Даље није ли zgodније лат. пасив преводити у српском језику активом? Па није ли zgodније и лакше запамтити ученику значење лат. пасивног облика, кад му се рече, да се за лат. пасивни облик дода српском активном облику само повратна заменица? Дакле и ти обзир, ако их је г. писац при том на уму имао, не би могли оправдати онакав распоред. Кад се и у граматички и у примерима добро проуче сви облици прве коњугације, онда су готово већ све тешкоће у учењу осталих коњугација савладане. Тако ће ученик, упоређујући мале разлике у облицима осталих трију коњугација са проученом I коњугацијом, боље утврдити и само знање облика а и лакше поамтити њихова значења.

Још неколико речи да проговоримо о распореду примера за III коњугацију. За ову коњугацију употребио је г. писац верба, која праве perf. и sup. на све могуће начине; као: alo, ui, itum; credo, didi, ditum; defendo, ndi, nsum; dico, dixi, dictum; disco didici; gero gessi gestum; mitto, misi, missum; vendo, didi, ditum; vivo vixi victum (§ 33); — bibo; colo colui cultum; curro cucurri, cursum; edo jeдем; negligo, lexi, lectum; peto, ivi, itum (§ 37); — ; condo, didi, ditum; divido, si, sum (§ 41); ignosco, novi notum (§ 47) и др. Овако ученике I разреда учити perf. и sup. III коњугације зове се голи механизам терати. Кад се још и то узме у обзир, да у примерима од ових наведених и многих других глагола не долазе облици од perf. и sup., или је гата avis по гдекоји такав облик, то онда мора и најмарљивији ученик изгубити вољу на учење лат. облика, мора управо омрзнути већ у почетку на лат. језик. Практичност би захтевала, да је г. писац уочио оне глаголе, који праве perf. и sup. на један исти начин, па да их је сабрао у једну целину те према томе учинио распоред и примера и самих глагола у речнику. Да је г. писац најпре одабрао таква верба, која праве perf. на i, sup. на tum (lego, emo; acuo, tribuo etc.), после на i, sum или si, tum, и на si, sum — без сумње би се добио и јасан преглед и постигао већи успех. —

После примера за све 4 коњугације долазе »мешовити примери.« Ове примере навео је г. писац без сумње за то, да се још боље утврди знање глаг. облика. Но з. оваке примере, какве је г. писац одабрао, ми бисмо сасвим противно тврдили.

У оваким примерима требало је за сваку коњугацију што више разних облика тако измешати, да се могу поновити облици за све 4 коњугације. Требало је како за I тако и за остале 3 коњугације навести такве примере, у којима би било облика за сваку основу (на пр. ama-bo, ama-rem; amav-i, amav-isse; amatus sim etc.). Кад би тако били удешени ови мешовити примери, онда би се тек могло са ученицима све поновити, што се односи на све 4 коњугације. Но кад међу »мешовитим примерима« налазимо у једном §-у (48) 9 реченица — има их свега 17 —, у којима долазе глаголи I коњуг. и то понајвише у презенсу (у о реч. praes. 3 p. sing.), а за другу коњуг. само једну једиту реченицу са презенсом, то се оваким примерима мора у памети учениковој готово збрисати онај преглед лат. коњугација, који је добио учећи сваку коњугацију засеце. Тако и у осталим »мешовитим примерима« долази понајвише презенс, а ређе долази друго које време од презенске основе. Још ређе је употребљен који облик од основе за перфект. Врло је редак пример са пасивним обликом. За конјунктив се налази врло мало примера (у §-у 48

један, у 2-у 50 један, оба у имперфекту). К томе кад се још и то узме у обзир, да је ове »меш. примерс« много лакше преводити него оне у претходним параграфима, то им се са дидактичког гледишта губи свака вредност. — У последњем параграфу »мешовитих примера« долазе и неправилни императиви *dic, duc, fac, fer,* којима није место нити у изводу нити у примерима за I разред. На што због једног облика употребљавати глагол *fero*, кад ће га ученик тек у II разреду моћи потпуно учити? Ако је г. писац мислио, да треба у примерима употребити све облике, које у граматички наводи, то не знамо разлога, за што није навео примера и за оне скраћене и ређе гл. облике, које у изводу на истом месту наводи, где и оне императиве (§ 26.) Иначе онај сухи граматички материјал не може ни спадати у књигу, која је једино ученицима I разреда намењена.

Осим тога примери за гл. облике одговарали би боље свом задатку, кад би у њима долазило више промене у лицима. У §. 32 долази 18 реченица са глаголом у 3 лицу, а свега има 22 реченице. — Даље *part. praes.* употребљен је само у номинативу синг. и плурала. Без сумње је то учињено због српског гл. прилога садашњег времена. Тако се и у српским примерима свуда налази гл. прилог садашњег времена. Но лат. партицип не може се ни у оним примерима, које је г. писац употребљено, згодно превести гл. прилогом. У реченицама: *Discipuli legibus parentes omnibus placent* (§. 36); *Juvenes bona consilia contemnent mali sunt* (§. 37); *Puer obediens omnibus placet*; *Ridentes mox flebunt* и др. — морају се ови партиципи разрешити релативном реченицом. Да је г. писац то имао на уму, онда би могао употребити и друге падеже, а не саме номинативе. Тим би се двоје постигло. Научили би ученици, да се лат. партицип најзгодније разрешава релативном реченицом; а друго знали би, да се деклинује, те би се накнадно оно, што је г. писац заборавио напред у изводу напоменути т. ј. да се *participia praes.* деклинују као адјектива на *ns.*

Са дидактичког гледишта мора се осудити у првом делу другог одсека, у примерима за номиналне облике (§ 1—§ 29), и онај начин, којим се г. писац послужио у склапању реченица. Ту налазимо *sum* у разним облицима; осим тога ту долазе разни облици од глагола и I и II и III коњугације, а *нигде* се у речнику за ту партију не наводи ни за једну коњугацију *ниједно* време у својој целини² Не увиђамо

² Ево тих глагола са разним облицима: *est, sunt, erat, erant* (§ 1); *amat, amant, delectat, delectant, devorat, devorant, laudat, laudant, ornat, ornant, volat, volant, habet, habent* (§ 3); *narrat, narrat, pugnat, pugnant* (§ 5); *superant* (§ 6); *habitans, superans, habebat, habebant* (§ 7); *parat, parant* (§ 8); *incitat, incitant, natans, parans, portans* (§ 11); *parat, parent* (§ 12);

ту потребу, да се ученик таквим простим механичким учењем толиких гл. облика од разних глагола оптерећава већ онда, кад учи само номиналне облике. Кад је г. писац већ одабрао тај метод, да се поједини гл. облици код примера за номиналне облике механички науче, онда се требао ограничити на што мањи број глагола и њихових облика тако, да не претрпају разни глаголи примере за номиналне облике својим облицима. Нема тога »признатог немачког стручњака,« који је у тој партији тако поступио, као г. писац Ено Ф. Шулиц, кога се г. писац у овој партији искључиво држао, сасвим је друкчије обрадио ту партију; употребљено је свега два глагола (*amo, habeo*) са 2—3 лица у индикативу презенса активног и неколико облика од гл. *sum*. По други признати немачки стручњаци не одобравају ни овај Шулицов поступак, него употребљавају у тој партији уз цео индикатив од гл. *sum* и цео индикатив актива и пасива од I коњугације тако, да се поједина времена редом узимају у целини.³ Други опет ограниче се само на индикатив презенса активног и на друго лице императива од II коњугације и на неколико облика од гл. *sum*.⁴ Али по нашем мишљењу најпрактичније би било, да се место свега тога употреби за целу ту партију три времена од гл. *sum* (*indic. praes. imperf. perf.*) и та цела времена у активу I коњугације. К томе би се могао додати и *ind. praes. act.* II коњугације. То би било довољно, да се могу згодне реченице начинити. Осим тога ученик би се бар нешто припремао за коњугације, кад већ у тој партији почне учити нека времена у целини. И тако би се могле брже и успешније свршити све 4 коњугације са својим силним облицима, који, као што и сам г. писац у предговору вели, »заузимају најопширнији део у граматички, а за које преостају скоро само последњи месеци школског течаја.« На ту мисао, да је требало нека времена у целини у примерима испред коњугација (§ 1—§ 29.) употребити, дошао је г. писац тек онда, када је своју књигу већ свршио. Тада је тек увидео, да никако није практично, да се премноги облици онако меха-

vident (§ 14); *dant* (§ 18); *donavit, regnavit, regnaverunt, superaverunt, vivunt, abest* (§ 20); *fuit, fuerunt, expugnavit, expugnaverunt, transportavit* (§ 21); *memor sum, invidet, nocet, nocent, porto, portat, portatis, portans* (§ 22); *placet, placent, ornavit, superavit* (§ 23); *dicit, dicunt, evellite, lego, nosce, superare, superaverunt, vituperant, vivit* (§ 24); *amamus, habitamus, paramus, legimus, cantant, ornant, illustrat, defendunt, gubernat, gubernant, habemus, habetis, vides, videtis* (§ 25); *fui, colit, credit, errat, dabimus, laudamus, vituperamus, armavimus, superavimus, servaverunt* (§ 26); *legit, scribit* (§ 27); *debet, debent, moneo, optant* (§ 29).

³ L. Vielhaber. *Uebungsbuch zur Einübung der Formenlehre. Erstes Heft. 2. Aufl. Wien 1875.*

⁴ P. Wesener; у поменутој књизи.

нички уче, а ваљда је и опазио, да неки гл. облици, који у примерима долазе, нису у речнику наведени, те је нашао за добро, да предложи нов начин, како би »требало узимати поједине партије из латинског језика (ваљда из граматике лат. јез.) у првом разреду.« И г. писац мисли, да је своју погрешку тиме исправио, што је у предговору само *напоменуо*, да се »одмах после компарације адјектива узме помоћни глагол *sum* и *Indicativ. Act. I* коњугације; за тим *Numeralia*, па онда *Indicativ. Activ. II* коњугације, најпосле *Pronomina*, а за овима оно остало о глаголу све до краја.« На ове речи надовезује: »Истина (!) да материјал у читанци нисам тим редом распоредио зато, што ће се може бити гдекоји учитељ волети придржавати уобичајеног (!) реда; али то ништа не смета (?!), да се по оном предложеном и то много практичнијем (!) распореду поступи. Јер кад су ученици прешли компарацију адјектива, онда они знају све (!!!) речи, које се само понављају (?) у дотичним примерима за превод; а нове, нарочито глаголи, налазе се у дотичним параграфима речника. А што ће у тим примерима бити по гдекоји нов облик, као: *ego, tu, nos, is, qui* и т. д., тај се *узгредно* (!) деци каже усмено, па се иде даље (!!!).« Из ових речи ни мање нч више не излази, него да и сам г. писац *осуђује преко половине својих примера* за превођење. А о оном »предложеном и то много практичнијем распореду« држимо, да је сувишно и говорити; јер по њему добивају деца I разреда права *tombra disiecta*, из којих ни најсавеснији учитељ није кадар једну целину створити. Има тога и сувише у овим примерима, што мора учитељ »узгредно деци да каже, па да иде даље.« Доста би било само оне речи, којих нема у речнику, напомињати и још по гдекоју примедбу додати, да се ученику олакша превођење реченица, па да се може поћи даље. Мислимо, да ће наше мишљење, које смо о примерима за номиналне облике и о »предложеном распореду« г. писца изрекли, сваки учитељ лат. језика потврдити, те можемо поћи даље. —

Колико треба код оваких примера пазити, да у њима буду у што већем броју разни граматички облици измешани, толико исто треба гледати и на то, да се често не понављају у истом параграфу једне и исте речи у истим облицима. Јер иначе се брзо забораве многе речи, које је ученик у речнику научио, а у примерима их није поновио; а не утврђује се ни само знање облика. Није потребно ни оне реченице, које се у латинским примерима налазе у сингулару или плуралу, опет понављати у српским примерима само са измењеним бројем. Тим расте обим књиге без икакве потребе. Учитељ треба то »варирање« и сам да узима у школи. Таквих реченица има много међу овим примерима, као у §-у 1. *Rosa est planta* (3).

Руже су биљке (4). *Ranae sunt parvae bestiae* (12). Жаба је мала животиња (14) и м. др. У §-у 14 међу српским примерима долазе ове 3 реченице: Јелени су брзи (4); Јелени су брзи и плашљиви (12); Брзи јелени у шуми веселе ловца. — Зар није довољан и један пример? онај 12. би био овде најзгоднији. На што трипут понављати *исти суистантив* са *истим адјективом* у *истом падежу* и то још у *истом броју*, кад су позната и друга адјектива на *er, is, e*? Тако би требало у истом §-у друкчије прекројити ову реченицу: Брз коњ весели коњаника (16), кад већ у латинском долази: *Equus est celer.* — У §-у 34 у лат. 7. и 16. примеру долази исти глагол у истом времену, истом лицу и у устом броју, па тај исти глагол опет је употребљен исто тако у 4. српској реченици. У §-у 38 долази *audio* *шест* пута, а *oboedio aet* пута само у латинским примерима. Од 19 реченица долази дакле на ова два гл. 11 речен.! На што је ученик учио остале гл. IV коњуг., кад се једни и исти толико пута понављају? То исто важи за *moneo* и *exergseo* (§. 40), *vinco* (§. 41.), *erudio* и *punio* (§. 42). У §-у 43 долази *laudare* у 8 реченица, а свега их има 15! и т. д. и т. д.

Из овога, што смо до сада о распореду и спољашњем саставу ових »примера за вежбање« проговорили, мислимо, да се довољно може видети њихова дидактичка вредност. Но педагогија нам налаже, да се обазремо и на њихову унутрашњу садржину. Ретко је имао г. писац на уму оно педагошко правило⁵, које за оваке примере препоручује реченице језгровите и поучне, да се у њима бар у неколико надокнади оно, што би се у каквој хрестоматији налазило. Истина у самом почетку оваке књиге тешко је наћи таквих реченица, које би својом садржином ученика привлачиле и у њему будну пажњу одржавале. Али не може се одобрити, да и у почетку а и кроз целу књигу готово из свакој страни толико и тако празних реченица долази, колико и каквих у овој књизи налазимо. Да потврдимо своје речи, навешћемо овде неколико таквих реченица. »Савијена колена нису увек знак праве побожности (§. 12). Велика сила јаким рогава задаје сину мога пријатеља велике болове (§. 12. 13). Људске ствари немају извесну наду (§. 13. 8). На Сицилији беше велика множина разних ствари (§. 13. 20). Тешки терети коња нису спасоносни (!) (§. 15. 35). Наши учитељи приповедају нама и теби, мени и вама (§. 22. 3). Ја сам често сам са собом; etc. (§. 22. 15). Ове су биљке шкољиве; ишчупајте их (§. 24. 5). Исте хаљине и нама се допадају (§. 24, 14). Много ће прео-

⁵ Dr. W. Schrader. Erziehungs- und Unterrichtslehre f. Gymnasien u. Realschulen. Berlin. 1868. стр. 272: Der sprachlich-grammatische Unterricht gewinnt Leben durch passende Mustersätze, welche so viel als möglich zugleich einen wissenschaftlichen Inhalt bieten.

стати, што вам сад оскудева (!) (§ 30. 20). Учитељи настављаху, ученици учашу (§ 34. 19.) Дечаци морају читати и писати (§ 37. 10). Ви ћете се здравим јелвима заситити (§ 39. 17). Од Цицерона су неке беседе писане, које су од овога биле држане (§ 41. 10). Ове њиве ће (!) се продавати (§ 41. 14). Запитани не одговара (§ 51. 4). Отац ће кућу чувати (§ 55. 2). Многи су се људи родили, и многи ће се родити (§ 56. 6). Тако § 7 15; § 20. 4 лат.; § 22. 8, 13, 17.; § 23. 9, 10, 11, 13, 14, 17 etc; § 26. 16. лат., 6.; § 27. 4. лат.; § 28. 1. лат.; § 29 3. и 6. лат., 9.; § 30. 2.; § 31. 11; § 34. 5. лат.; § 44. 2.; § 46. 2.; § 53. 19.; § 54. 16. лат.; § 56. 4. « и др. —

Разуме се, да су и оваке реченице сасвим неумесне: »Грци и Римљани су пријатељи слободних народа. Стари Грци и Римљани љубе слободне народе» (§ 4 27 и 35). »Год. 538 (!!) пре Христа био је Ханибал победилац Римљана.« (21. 11) »Врхови брегова снегом и ледом увек (!) су покривени (§ 13. 13). »Мудри људи су богати и срећни (§ 15. 14). »Prudentes homines meliora consilia dant quam stulti (!) homines (§ 18. 21). Societas malorum hominum multis (!) pueris noxia est (§ 9. 22).« Зар »multis а не omnibus или само »pueris« ? »Ко је један пут украо, тај је увек (?) краљивац (§ 54 8.)« »Месец добиће (!) светлост од сунца« (§ 47. 11).

Уз то има још и таквих реченица, у којима стоји глагол у садашњем времену место у прошлом. То су такве реченице, у којима се приповеда нешто из прошлости. Кад се у таквим реченицама употреби садашње време, онда им се изврће њихов историјски смисао. Таквим реченицама могао је г. писац тим лакше дати прави историјски смисао, што је и онако у примерима за номиналне облике употребио и сувише глагола са разним облицима. Јер заиста је онда непојмљиво, за што је оних 100 облика употребио. Реченице: Antiqui populi Graeciae et Italiae habent statuas multorum deorum et dearum (§ 5 4). Scythae bellicosi habent multos servos (§ 5. 8). Consules

« Зар Римљани били пријатељи слободним народима? Зар није светско-историјски значај Рима уништење начела народности идејом универзалности, те тако уништење слободе разних народа? Не провејава ли дела готово свију писаца римских мисао, да је Риму суђено, да влада над свима народима? Не пева ли славни песник Енеиде: Tu regere imperio populos, Romane, memento (Aen. VI. 851.)? Особито би Картагина могла приповедати о љубави Римљана према слободним народима!!

« Ми напротив знамо из историје, да су у истини мудри људи били сиромашни а не богати. Сетимо се само оне познате изреке мудраца Вијанта: Omnia mea mecum porto. Сетимо се за тим „мудрог Сократа“; цело имаће његово износило је, као што читамо у Xen. Oecon., пет мина (= 185 фор.). А за једног раг excellence мудрог човека из новијег времена, за философа Спиноцу, зна се, да се у Хагу издржавао глађењем оптичких стакала, која су пријатељи његови продавали Итд. итд.

romani regium ornatum habent (§. 12. 23). Многи Римљани имају врло славно порекло (§ 16. 17.), као и неке од оних, које смо мало час горе навели, и још др. добиле би тек онда прави историјски смисао, да је употребљен imperf. место презенса. —

Даље употребио је г. писац и неколико примедба, да се ученику олакша превођење потезних реченица. Но изгледа нам, као да се г. писац и сувише страшио таквих примедба, кад их у целој књизи и за латинске и за српске примере не налазимо више од 17. По нашем мишљењу такве примедбе потребне су из два разлога. Прво ученику треба потезу реченицу примедбом на згодном месту тако разјаснити, да ју може после научених облика и речи без учитељеве помоћи превести. Тим добива тек праву вољу на самосталан рад у оваком предмету. Иначе ако мора ученик чекати, да му учитељ дода још многа тумачења, да може доћи до доброг и потпуног превода, онда се не може учитељ надати правом успеху Друго у примедбама треба и по гдекоју особину латинске синтаксе већ и у I разреду истаћи тако, да је ученик може мало по мало са особином српскога језика упоређивати и тако себи практичним начином створити по гдекоје правило латинске синтаксе. — И саме оне примедбе, које је г. писац навео, или су непотпуне, или нису на згодно место стављене. Тако примедба на стр. 44. под 1) требало је да дође за agricolae или nautae и просто да гласи: земљеделчев или лађарев. На стр. 49. прим. под 1) за floribus треба просто да гласи: *цвећем* без онога дугачког додатка, којим се и онако не тумачи особина лат. плурала, као што овде сама ствар собом доноси, него се објашњавају српске збирне именице. На стр. 60. стављена је за речи »у грађанском рату« (25) под 1) овака примедба: На питање *кад?* стоји у латинском *Ablativ bez ареаозиције*.« За *abl. temporis* требало је најпре употребити *aestate, hieme, aetate*. Без сумње ће ученик лакше схватити тај *abl.* и онда сам моћи превести *aestate* лети, *hieme* зими. То важи и за примедбе на стр. 61 под 2. и на стр. 79 под 4. — По г. писац не полаже велику вредност на своје примедбе, кад у доцнијим примерима не упућује ученика на њих, него просто или напомиње уз реч и падеж, као н. пр. на стр. 66 »у најстарије време (*Abl.*)«, на стр. 68 »оних година« (*Abl.*); « или оставља ученика у неизвесности, као на стр. 68. »У оним ратовима су њиве ових вредних земљеделаца опустошене.« Као што се види, такве примедбе морају ученика збунити, а учитељу само отештавају рад.

Но има много и таквих примера, за које није стављена никаква примедба, а које ученик без такве не може превести, а да се не огреши о правило латинскога или српскога језика. Не можемо овде на одити све такве примере, него ћемо се ограничити само на неке и то главније. »У нашој отаџбини има велика множина извора (§

7. 17). «Ученик зна из најближих претходних примера за habet; не упути ли се на прим. под 1) на стр. 51. (est), доводи се у забуну. »magnam spem victoriae (§ 13. 5)« требало је у примедби превести »Plures homines pauperes sunt quam divites« (§ 15. 16). Ову реченицу требало је или целу превести или сасвим испустити. »Septem erant reges Romanorum (§ 19. 8).« Зар »erant« да остане без примедбе: да ли *беху* или *беше*? У грчком језику има 24 слова (§ 19. 21).« За »има« треба тим пре примедба што у истом §-у долази лат. речен: *Lingua latina viginti duas literas habet*.« — У §-у 20. 9, 10, 17, 19 треба за »од« примедба; јер овде долази и *a* (*ab*), а ученику је познато и за *quam* да значи »од« из реченице »ништа није извесније од смрти« (§ 16. 4). — За »anno nono post Christum natum« (§ 21. 9) треба примедба; јер ће ученик без сумње тај израз морати превести »пре рођена Христа«, кад и у речнику стоји само »natus рођен.« Или можда г. писац допушта такав превод у I разр., што ће без сумње и бити, кад и у српским примерима читамо: Цар Тиберије умро је 790 год. од *основане вароши* (! (§ 21. 19). — »Anno quingentesimo decimo quarto Darius ingentes copias ex Asia in Europam transportavit.« Да ли је ово било пре или после Христ. рођења, и зар за *in sa* акуз. не треба никакве примедбе, кад у речнику нема ни спомена о томе? — »Александар Велики умро је у 33. години свога живота.« (§ 21. 7). »Omnia nota sunt« (§ 26. 13) »Certum non est, quid cras futurum sit« (§ 29. 10). Ова речен. стоји без икакве примедбе. А за »Incertum est, num numerus hostium magnus sit« (§ 293.) стоји примедба: »у индиректном (зависном) питању стоји соњ.« Нема тога првошколца, који ће одмах по овој последњој реченици и њеној примедби погодити, да је и она прва индир. питање. То исто важи и за ове реченице: »Учитељу је познато, каква је била вредноћа његових ученика«; »Неизвесно је, каква ће бити наша смрт.« Најпрактичније би г. писац учинио, да није партикулу *num* ни употребио за зависна питања, него да је узео *pron. interrog.*, што је ученику и онако из извода познато. А и најприродније је ученика I разреда учити зависне упитне реченице, у којима долази *quis* ко *quid* шта — У §-у 30. долазе »composita od esse.« Погрешно је г. писац, што није за ове глаголе у речнику ставио никаква значења, јер по ономе, што је за ова *compr.* у изводу напоменуто, не могу се сви примери превести. Требало је бар у примедби навести згодно значење за *deerunt*, *adesto*, *oberimus*, *praesens*, *oscudefaxu* (14), има (4) и присуствовати (22). Тако би требало још и за многе друге реченице навести примедбе, као § 30 13. за »не«; § 31. 3. за »у«; § 32. 13 за »virtutem«;

§ 36. 17. за »vobis«; § 35. 2 и у доцнијим примерима за »да«, »да не«, јер »да« може значити и *ut* и *si*; »да не« опет *ne*, *ut non*, *si non* (*nisi*); § 43. 14 за »љубимо«; § 52. 9 за »не«; § 52. 13 за »да не би били угњетени« (да ли *coni. praes.* или *imperf.*?); § 55 9 за »verebimur« и др. — »Leo satiatu neque lacessitu innoxius est« (§ 53. 13). Ову реченицу не може ни многи петешколац без примедбе превести. Уз то још »innoxius« не налази се ни у речнику. »Оне њиве ће (!) се продавати« (§ 41. 14). Шта се употребљава као пасив за *vendo*? Зар је *venero* за I разред, а особито још онда, кад о томе нема ни спомена напред у облицима? — А у овој реченици: *Jovi multa templa sacra erant*« (§ 6. 38) коректно је употребити *dicatus* место *sacer*, јер уз *sacer* у оваком значењу стоји ген. место датива. —

Напред смо замерили г. писцу, што није у својој књизи употребио најновијом науком утврђени лат. правилис. Погрешно је дакле писати *coelum* (стр. 1. 93. etc.), *coeno* (111), *adolescens* (72), *epistola* (77), *negligens* (107), *negligo* (110), *Virgilius* (51), *seculum* (106), *obedio* (82), *nuncio* (110), *solatium* (122), *millia* (16 etc.), *litera* (106), кад ће ученик наћи и у Туромановој граматичи и у класицима: *caelum*, *ceno*, *adulescens*, *epistula*, *neglegens*, *neglego*, *Vergilius*, *saeculum*, *obedio*, *nuntio*, *solacium*, *millia*, *littera* etc. Дале адјектива: *romanus* (стр. 51), *graecus* (63), *latinus* (63), *punica* (65), *marathonia* (64), *gallicum* (85), *christianus* (110) требало је писати: *Romanus*, *Graecus*, *Latinus*, *Punica* etc., јер се адј. изведена од *nom. propria* пишу великим почетним словима. Није требало нигде употребљавати *j*. По томе речи: *justus* (стр. 101), *dejicio* (90), *abjicio* (111) etc. требало је писати: *iustus*, *deicio*, *abicio* etc. На послетку не пише се *respublica* (стр. 105), него се обе речи растављају: *res publica*, као и *res familiaris* (стр. 110). Кад се пише *res publica*, онда ће се мање грешити у облицима те речи. И ако *res publica* долази у овој књизи само у значењу: држава, ипак је требало и за *publicus-a-um* додати значење; тако исто и за *familiaris*.

И против правила о *растављању слогова* (Туроман § 6) грешно је г. писац, пишући *modes-tia* (стр. 45) место *mode-stia*, *his-toria* (стр. 51) м. *hi-storia*, *hos-tes* (стр. 86) м. *ho-stes*, *pub-lica* (стр. 57) м. *pu-blica*, *publicae* (стр. 61) м. *pu-blicae*, *jus-tissimus* (стр. 60) м. *iustissimus*, *expug* — *nata* (стр. 87) м. *expu-gnata*. —

На послетку опазили смо много погрешака и некоректних израза и у српском језику. Погрешно је писати у књизи написаној источним говором: *бијах* (стр. 23 etc.) место *бејах* (*бех*). Место »*укорео* треба *укорио*« (стр. 81); јер се не каже »*корети*« него *корити*. Исто тако место *гладнити*, *жеднити* (стр. 82) треба по источном говору *гладнети*, *жеднети*. »Имена

8 А у изводу (§ 1) стоји: »У лат. језику има 24 слова.«

дрва» и »плодови дрва« (стр. 56) треба дрвета (дрвеће); јер arbores значи дрвета, а ligna дрва. — »Рђав, рђавији, најрђавији« (стр. 14 и 63). Компаратив и суперлатив од рђав, зао, злочест гласи гори најгори. И сам г. писац употребљава најгори (стр. 63) али уз peior, pessimus није додано гори, најгори. — »У маратонској пољани« (стр. 65) м. на мар. пољу; од основане вароши (стр. 66) м. од основања вароши; задавати пропаст (стр. 58) м. спремати пропаст; будаласте наде (стр. 58.) м. празне наде; венцима одарени (стр. 91) м. венцима награђени; сметње, гњев победити (стр. 94) м. сметње, гњев савладати; име славних песника (стр. 58) м. имена слав. песника; пробавити (morari стр. 113) м. задржавати се, бавити се; слободити (liberare стр. 104) м. ослобађам (слободити = animum addere); оскудевати (стр. 75) м. недостајати; тела очврснути (стр. 91) м. тела окрепити (очврснути је = firmari). и т. д. Погрешне су и ове реченице: Кад се пролеће приближује (!), јелен ће своје рогове изгубити (94). Ти ниси тако добар, да се свима допаднеш (стр. 81); Ромулу су се дванаест јастребова указали (стр. 91) м. Ромулу се дванаест ј. указало. »Седам браћа« (стр. 64) м. браће; »бојати се казни« (стр. 81) м. казне; »наговештују (стр. 80), наговештујем« (стр. 110), м. наговешћују, наговешћујем (Овако је преведено punitio, а треба навешћујем). »Ако будете били поштени« (стр. 77) место: ако будете поштени. »Да ниси био одсуствовао« (стр. 75) м. да ниси одсуствовао, и др. »кад би смо врлину поштовали (стр. 82) — кад би сте бога љубили« (стр. 80) м. бисмо, бисте. Ове облике је г. писац врло недоследно писао; час их пише онако растављено, час употребљава за бисмо бисте само би. Исто тако долази час не ће, не кеш, час неће. Правилно је писање, ако се негација са обликом састави.⁹

⁹ Ст. Новаковић. Наука о реченицама. 4. поправ. изд. Београд 1879. стр. 80.

Недоследно су писана српски и пот. ргор., као: Persa Перзијанац и Перзијанин (стр. 99) м. Персијанац; Macedo Македонац (стр. 102) и Мацедонац (стр. 106) м. Македонац; Carthago Картагина (стр. 103) и Картага (стр. 68) м. Картагина, Tarquinius Superbus Тарквиније охоли (стр. 106) и Супербо (стр. 66) м. Тарквиније Охоли; Lacedaemonius Лацедемоњанин (стр. 106) и Лацедемо-нац (стр. 113) м. Лакедемонац; Spartanus Шпартанац (стр. 116) и Шпарћанин (стр. 86) м. Спартанац; Херхес Ксеркс (стр. 106) и Ксерксес (стр. 66) м. Ксеркс.—

Овим прекидамо даље набрајање разних погрешака. Јер који су с пажњом прочитали наше примедбе на ову књигу, коју смо узели да оценимо зарад напретка наших гимназија, виде, да ли се у њој г. писцу само »по гдекоја погрешка поткрала«, и да ли њено »друго прерађено и умножено издање« представља напредак у нашој школској књижевности за латински језик.

Ми смо потпуно уверени, да ће стручњаци филолози и у опште школски људи бити с нама заједно тога мишљења, да је баш за »наше српске прилике, — где нам деца у исти мах три страна језика (латински, мађарски, немачки) морају учити« и где би баш тога ради требало да су учебници што савршенији и удеснији — најмање потребна овака књига, која од почетка па до краја непрестано мора стајати под строгим надзором учитеља лат. језика у I разреду, и на којој ће се ученици, који тек почињу да уче, вежбати у критиковању.

О Видову дну 1882.

У Новом Саду.

ПРОФЕСОР

Ст. ЛЕКИЋ.

БЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

I

Број ђака који су свршили неке школе

1. Ове године свршила су Учитељску Школу 23 учитељска кандидата, од којих један је из Херцеговине, један из Босне, један из Старе Србије, а сви остали из Србије су.

2. У Београдску Реалку уписало се ове године свега 107 ученика, и то: у VII р. 9, у VI р. 6, у V р. 24, у IV р. 42, и у III р. 26 ученика. У току године 11 њих

оставило је школу, и то из V р. 1, из IV р. 5 и из III р. 5. Од ове једанаесторице петорица су продужила друге школе, тројица су одлучена, двојица су са свим напустила школу и један је (из III р.) умр'o.

3. У Крагујевачкој гимназији уписало се било ове године свега 396 ученика, и то: у VII р. 18, у VI р. 20, у V р. 36, у IV р. 31, у III р. 72, у II р. 72 и у I р. у три одељења 147 ученика. — При полагању годишњег испита било их је свега 332, и то: у VI р. 13, у V р.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

30, у IV р. 29, у III р. 67, у II р. 61 и у I у сва тр одељења 132. — Од ових прешло је у старије разреде 185 ђака, и то: из VI р. 6, из V р. 19, из IV р. 15, из III р. 41, из II р. 25 и из I р. 79. — Има да понови испит 81 ђак, и то: у VI р. 5, у V р. 10, у IV р. 7, у III р. 16, у II р. 15 и у I р. 28. — Да понове разред има 66 ђака, и то: VI р. 2, V р. 1, IV р. 7, III р. 10, II р. 21 и I р. 25 ученика.

4. У почетку 1881—2 школске године уписало се у Вишу Женску Школу свега 365 ученица, и то: у I р. 158, у II р. 80, у III р. 47, у IV р. 51 и у V р. 29. Још на пријамном испиту пало је њих 7, и тако је остало 358. Преко године оставиле су школе 32 ученице, 1 је умрла и 6 је одлучено на неко време од школе.

По успеху (результату резултата) било је одличних ученица свега 6 (1 из I р., по 2 из II и III р., — из IV р. и 1 из V р.), врло добрих свега 77 (24 из I, по 8 из II и III, 19 из IV и 18 из V р.), добрих свега 175 (75 из I, 36 из II, 32 из III, 26 из IV и 6 из V р.) и слабих свега 29 (21 из I, 7 из II и 1 из III р.).

Њих 37 нису положили све испите, махом због болести.

II

Новосадска виша девојачка школа

Из извештаја који смо добили о стању више девојачке школе у Новом Саду за ову годину дознајемо, да је:

I од наставничког особља имало свега 8 лица са 92 часа недељних предавања;

II од ученица било свега 70, и то у I р. 31 у II р. 18, у III р. 15 и у IV р. 6. Од овог броја 4 су оставиле школу, а 1 је умрла. 63 су положили испит, а 2 нису. Све, осим једне, православне су вере и све су Српкиње. 48 живе стално у Новом Саду, а 22 су са стране. По занимању родитеља 13 су чиновничке кћери, 3 свештеничке, 2 адвокатске, 1 уметникова, 8 економове, 14 трговачке, 17 занатлијске, 5 гостиничарске и 3 послужитеља.

III наставни план, који доносимо цео, удешен за ову годину био овако:

Први разред 1. Наука вере (седмично 2 часа). Библичне приповетке старог и новог завета с обзиром на женски морал. По Вукичевићу и Даничићу.

2. **Српски језик** (седмично 2 часа). а.) **Грамматика**: наука о гласовима и облицима; пет говорних делова: именица, заменица, придева, бројева и глагола; о предлозима, свезама, прилозима и усклицима. — Предавало се по књизи: мада српска грамматика за српске народне школе по Даничићу; саставио Јован Павловић. б.) **Читање**: лепо и разговорно. Ученице се служиле књигом: «Читанка српска» за четврти разред основних школа. Уз читање се анализавало и практички изводило све што се из граматике довршило. Ради поуке и облагорођавања дечијег срца, приповедале би се краће приче моралне садржине

и Доситијеве басне; училе се на изуст одабране песме за децу, а о чему се у школи приповедало, о том би се у школи или код куће и писало у виду школских или домаћих задаћа.

3. **Мађарски језик** (седмично 2 часа). У овоме разреду ишло се више на то да ученице практички изучавају језик, и то: превађањем реченица с мађарског на српски и обратно, приповедањем омањих басана и прича, учењем на изуст разговора: о устајању и легању, о погоди и непогоди, о ручку и вечери, о шетњи и т. д.; а мање се полагала важност на граматичка правила. Служило се књигом: «Кратак наук мађарског језика» по Шамарјају од Милована Јанковића, из које се довршило до 60. броја. Зарад прецизнија изговара и нагласка мађарских речи, читала се читанка гашпарова за IV разред, а оно што би се читало или превађало, писало се на табли, да би се ученице што боље дотерале у мађарском правопису.

4. **Немачки језик** (седмично 2 часа). Ученице се вежбале у превађању реченица и периода са немачког на српски и обратно, по Трауту, од Ст. Д. Поповића, први део. За боље усавршавање у механичком читању употребљавала се као школска књига: „Lesebuch für die vierte Klasse nach J. Bárány.“

5. **Земљопис** (седмично 2 часа). Основи математичког земљописа. — Физичан земљопис у главним цртама од целе земаљске кугле с обзиром на Европу, а из ове на Аустро-Угарску.

Ученице се у овом служе књигом: „Ј. Билингера, упуство у географију“ од Ал. Гавриловића.

6. **Природопис** (седмично 3 часа). **Зоологија**: о сисавцима и осталим редовима животиња са опширним описом оних, које су нам на дому, или иначе у привреди важне по женско занимање. Предавало се по Покорном.

7. **Математика** (седмично 2 часа). Четири основна вида рачуна са целим бројевима, десетичним и обичним разломцима. Метарска мера.

Линије, по њиховом правцу и положају, углови по величини и међусобном положају. Геометријске фигуре у опште.

8. **Кућарство** (седмично 1 час). О позиву и својствима добре домаћице; о владању њеном према млађима; о држању соба и намештаја, о кухињи, кухињском намештају и кухињским судовима.

9. **Хигијена и дијететика** (седмично 1 час). Човечије тело по спољњем и унутарњем саставу, о радњи и незги прибора.

10. **Писање** (са другим разредом заједно 1 час седмично). Основни потези наших, латинских и немачких малих и великих слова. За овим се прелазило на писмена, речи и реченице из све три ове азбуке, у две линије.

Ученице у опште, а слабије више и чешће пута, добијале су за вежбање у лепом писању и домаће задаће.

11. *Цртање* (са другим разредом заједно 2 часа седмично). Вежбао се у цртању правих линија; а главно је, да се науче ученице да цртају чисто, и да извежбају око и руку. Ученице прегледају са школ. табле, на којој учитељ сам црта. И школска табла и дечија хартија за цртање изоблени су тачкама.

12. *Женски ручни рад* (сва четир разреда заједно 6 часова седмично). Вежбао се у плетиву, промаљивању, мрежању и бележењу.

13. *Хармонично певање* (сва четири разреда заједно 2 часа седмично). Основи музике, нотна система, кључеви, имена и вредност нота, знаци који мењају ногу, врсте тактова. Ово се практично учи по књизи: „Praktische Gesangsschule“ von Carl Henning.

14. *Гимнастика* (са другим разредом заједно 1 час седмично): вежбале се ученице у простим и редним играма, слободно без справа.

Као необавезни предмети:

15. *Француски језик* (сва четир разреда заједно 2 часа седмично). Учење читања и писања; превађање и правопис. Из граматике: глаголе и придеве, а о другим говорним деловима у кратко само. — Ученице се служиле књигом „Sullabaire“ од дра Пленца.

16. *Гласовир* (сва четир разреда заједно 4 часа седмично). Први основи музике, као: упознавање „виолин“ и „бас“ нота, облик и вредност нота, паузе, такт, један део „дур“-шкала и друге техничке вежбе. — Ученице се служе књигом: „G. A. Winter, der Pianoforte-Schüller“, од које се прва свеска практично изводила.

Други разред 1. Наука вере (седмично 2 часа). Велики платонов катихизис с објашњењем.

2. *Српски језик* (седмично 2 часа): а) *синтакса*: простих и сложених реченица, по књизи „Српска синтакса за ниже гимназије и реалке“, саставио Стојан Новаковић. б) *Читање*: Читала се иста читанка као и у првом разреду из које се анализовало и тумачило све, што се односи на науку о облицима и на синтаксу. Ради писменог вежбања добивале би ученице сваког месеца по једну школску и по једну домаћу задаћу.

3. *Мађарски језик* (седмично 2 часа). У овом разреду продужило се превађање из Шамарјајеве књиге од 60-те вежбе па до краја а задржан је исти метод, као и у првом разреду, с том само разликом, што се по нека граматичка правила уз српско тумачење мађарски учила и одговарала. Читање као и у првом разреду.

4. *Немачки језик* (седмично 3 часа). Продужило се предавање по Трауту, други део. Читала се иста читанка из првог разреда и преводили се из ње лакши чланци на српски.

5. *Земљопис* (седмично 2 часа). Политичан преглед земаља и држава свих пет делова света са доста опширним разјашњавањем, а са особитим обзиром на Европу, а из ове на Аустро-Угарску.

Као ручна књига за овај разред служила је ученицима: „Земљопис за српске народне школе у Угарској.“ Панчево 1878.

6. *Природопис* (седмично 2 часа). а) *Минералологија*: о редовима камења и ковина са геологијом; у опште се бавило више код оних минерала, који по човека и домаћинцу имају више важности. Предавало се по Пјорном. б) *Ботаника*: Предузимали се разреди биљака, са особитим обзиром на оне биљке, које су човеку и животињама нужне за храну, лек или другу какву потребу.

7. *Математика* (седмично 2 часа). Скраћено множење и дељење. Просто и сложено правило тројно. Размере и сразмере.

Главнија својства троугла и четвороугла. Израчунавање површине.

8. *Кућарство* (седмично 1 час). О храни и њеном зготовљавању; о остављању хране за зиму; о кућевним просторијама, где спада: таван, подрум, брашнара и комора.

9. *Хигијена и дијететика* (седмично 1 час). О чулима, живцима, мозгу; о храни и пићу.

10. *Писање* (с првим разредом заједно 1 час седмично). Оно што и први разред, ал на једној линији.

11. *Цртање* (седмично 2 часа с првим разредом заједно). Цртане су криве линије, лаки орнаменти, облици воћа, цвећа и т. д. без „шатирања.“ У овом разреду почињу се ученице вежбати у перспективном цртању по моделима од жица и дрвета.

12. *Женски ручни рад* (седмично 6 часова сви разреда заједно). Вежбање у шареном и белом везу и такозваним вештачким пословима.

13. *Хармонично певање* (сви разреда 2 часа седмично). Повађање свега онога из првог разреда. Упознавање интервала. Вежбају се примери за издржавање гласа и за правилно удисање.

14. *Гимнастика* (седмично 1 час с првим разредом заједно). Оно што и први разред.

Као необавезни предмети:

15. *Француски језик* (сва четир разреда заједно 2 часа седмично). Продужила се горња књига, уз то се учило на изуст из књиге „Vocabulaire“ од дра Пленца. Из граматике: именице и глаголе опширно. Учење на памет одабраних парчади из појезије и прозе.

16. *Гласовир* (сви разреда заједно 4 часа). Друга свеска „G. A. Winter, der Pianoforte-Schüller“ практично се изводила и ишло се за тим, да се се деца навикну на добар удар и да постану гинка у прегима и фина и оштра у слуху. Продужиле се „дур“-шкале и тумачили се представљајући знаци.

Трећи разред 1. Наука вере (седмично 2 часа). Литургику у опште, а после тумачење св. литургије и обреда црквеног; по Вукичевићу и белешкама предавачевим.

www.unin23.rs Српски језик (седмично 2 часа). а) *Стилистика*: о стилу и саставу. Из пословне стилистике: о признаницама, обвезницама, о сведочанствима, тестаментима и реверсима. Учило се по књигама: „Ручна и помоћна књига за писмени састав од дра Сомера. б) *Теорија прозе* од Владимира Вујића. в) *Појетика*: о лирској, епској и драмској појезији, по књизи: „Теорија појезије“ од Ђорђа Малетића.

3. *Мађарски језик* (седмично 2 часа). У овом разреду полагала се нарочито важност на темељно изучавање: науке о облицима. Ученице казиваху, уз српско тумачење, свако граматичко правило мађарски на изузет, а предузели се делови говора са променама њихових облика.

Учило се по списаном изводу из граматике од Своренија и Ихаза; метод за практично изучавање исти као у поменутом два разреда. Вежбеница II део шамарјајеве граматике.

4. *Немачки језик* (седмично 3 часа). Настављало се превађање по Трауту, трећи део, прва половина. Читала се даље горња читанка и покушавало се, да се оно прочитано на немачком језику тумачи. У овом разреду се и конверсација водила већином немачким језиком.

5. *Повесница* (седмично 3 часа). а) Општа повесница: стари век: о Китајцима, Египћанима, Персијанима, Вавилоњанима, Асирјанима, Миђанима, Јудејима, Финијанима, Грцима и Римљанима — Средњи век: о Немцима, Готима и држави њиховој после сеобе, Франки и Карло Велики; походи источних народа: Хуна, Авара, Мађара и т. д.; о Мухамеду и Арапима; крстоносне војне и њихове последице на културном и друштвеном развоју; преглед историје англиканског народа. Проналасци средњег века: откриће Америке. — Нови век: доба веројаконске борбе; тридесетогодишњи рат; Немачка под последњим Хапсбургцима; Прагматична Санкција; постанак Пруске; Француска под Лудвиком XIV; Русија под Петром Великим; француска револуција и последице ње на европске државе и народне одношаје; ослобођење Грчке, Србије и Румуније. Најновије доба.

Свуда се у овом предмету узимао поглавито културни моменат народа и држава, а с тим у свези и положај женекиња код појединих народа и у појединим вековима.

6. *Физика* (недељно 2 часа). Својства течних тела. Топлота Својства ваздушних тела. Електрицитет. Галванизам. Магнетизам. Равно ежа чврстих тела. Кретање чврстих тела. Звук и светлост. — Опширније се предузимају оне партије из физике, што разјашњују појаве, на које у обичном животу чешће наилазимо. — Деца имају књигу „Основи физике“ од М. Петровића.

7. *Математика* (недељно 2 часа). Рачуни интереса и смесе; друштвени рачуни.

Геометријска тела, израчунавање кубне садржине ваљка и кегле.

8. *Кућарство* (седмично 1 час). О прибирању и куповању хране и пића, одела, горива и других кућених потреба.

9. *Хигијена и дијететика* (седмично 1 час). О ваздуху купању, одећу, становима и нези болесника. — По Мити Петровићу.

10. *Цртање* (седмично 2 часа). Цртали се по прегледницама тежи орнаменти, шатирано воће и цвеће, и тежи угледи из женског рада; а вежбало се и на моделима од гипса. Радила се перспектива даље.

11. *Женски ручни рад* (са осталим разредима 6 часова седмично) Вежбало се у белом шву на руци.

12. *Хармонично певање* (сви разреди 2 часа седмично). Опширније упознавање интервала. Вежбање гласове у јаким гласоврстама.

13. *Гимнастика* (с четвртим разредом заједно 1 час седмично). Оно што и прва два разреда.

Као необавезни предмети:

14. *Француски језик* (сви разреди заједно 2 часа седмично). Учила се плецова књига „Conjugation française“; из граматике прелазило се на синтаксу и конструкције француског језика. На изузет из курзијерове књиге „Conversation française.“

15. *Гласовир* (сви разреди заједно 4 часа седмично). Продужило се вежбање по трећој свесци „G. A. Winter, der Pianoforte-Schüller“, с којом је скопчана основно упутство у хармонију (das A. B. C. der Harmonielehre); „мола“-шкале, трилери, праттрилери.

Четврти разред. 1. *Наука вере** (седмично 2 часа).

а) Историја цркве старо-западне и српске православне и понављање Библије. б) Читање и тумачење цркв. словенско.

2. *Српски језик и естетика* (седмично 3 часа). а) *Књижевност*: о старој књижевности Срба источне вере; о дубровачкој појезији и о новијој књижевности српској. Учили се животописи понајглавнијих књижевника као: живот Доситија Обрадовића, Јована Рајића, Милована Видаковића, Вука Стевановића Караџића, Јована Стерије и др. За књижевност служаше књига: „Мали извод из историје књижевности“ за вишу женску школу од Стојана Новаковића; за животописе: Вуловићева читанка I и II. део. б) *Естетика*: о лепоме и лепим вештинама; о појезији и врстама њезиним, о глумачкој вештини и историји позоришта, о свирци и певању, о сликарству и разним школама истога, о вајарству и немарству.

3. *Мађарски језик* (седмично 2 часа). Синтакса простих и сложених реченица, по списаном изводу из граматике од Свореније и Ихаза. Превађао се четврти део Шамарјајеве граматике а остало као у млађим разредима.

4. *Немачки језик* (седмично 2 часа). Свршила се траутова граматика, трећи део, друга половина. Уз ово се учила литература немачког народа по књизи: „Abriss der deutschen Literatur für Töchterschulen von W. Schiller-

* Ексортација: за сва четири разреда држи се пред службу божију по $\frac{3}{4}$ часа, а то недељом: тумачење редовног јеванђеља; празником: значај празника оног, а сведом: живот светитеља дотичног са обзиром на његов хришћански морал.

вешт. Читали се класички и други одабрани списи. Конверзација је вођена само на немачком језику.

Осим тога добијале су ученице свих разреда одабраније песме и прозаичне одломке за учење на памет.

5. *Повесница* (седмично 3 часа). б) *Српска повесница*: порекло Срба, њихова стара постојбина, религиозни и уставни живот у прво историјско доба. Нова отаџбина и даљи развитак религиозног, просветног и политичког живота до Неманића; доба Неманића; пропаст државе; сеоба у Аустро-Угарску. — Постанак и развитак срп. државе у Црној Гори. Ослобођање Србије под Карађорђем и Милошем, па даље до данашњег доба. в) *Отаџбина повесница*: држава Угарска пре доласка Мађара: доласак Мађара, живот и устав њихов пре покрштења. Св. Стеван и крштење Мађара и сво доба док су владали Арпадовци. Доба кад су Угарском владали краљеви из разних владалачких домова, доба краљева из хабсбуршке владалачке куће до данас.

6. *Хемија* (седмично 2 часа). Састав ваздуха и воде. Горење угљена. Сува дестилација. Хемиски састав петролеума, антрацита. Једињења сумпора, фосфора и хлора. Прављење стакла и порцелана. Гвожђе, сребро, злато и њихове руде. Најважнији делови органске хемије. Угљени хидрати. Биљне тканине, скроб, шећер. Алкохолочно врење. Масти, прављење сапуна. Органске боје. Протејинске материје.

За време предавања праве се хемијски опити и предузимају се опширније оне партије, које могу да протумаче појаве, што су за домаћину важне.

7. *Математика* (седмично 2 часа). Понавља се све оно, што се из овог предмета учило у млађим разредима. Деца из свију разреда имају књигу „Аритметика“ по Мочнику од А. М. Матића. — Ученице се уче водити књиге за домаћу потребу.

Из геометрије се понавља све до сад учиено. Деца из свију разреда имају књигу „Наука о геометријским облицима“ од М. Петровића.

8. *Куќарство* (седмично 1 час). О држању живине и стоке; о пчеларству, свиларству и повртарству.

9. *Педагогија* (седмично 1 час). О задатку васпитања; о позиву материном као васпитачице; о физичком васпитању, као: храни, пићу, оделу и неговању здравља деце; о умном и моралном васпитању мале деце, и то: како их ваља навиквати на лепе врлине, на познавање природе: на познавање друштва човечијег; на лепо осећање, и у опште како да се спреме за честите људе и добре раденике. По др. Војиславу Бакићу.

10. *Цртање* (седмично 2 часа). Цртало се: орнаменти с тушом и бојама, а узимали се за преглед предели, цвеће и делови човечијег тела.

11. *Женски ручни рад* (заједно сви разреди 6 часова седмично). Вежбало се у белом шву на машини, кројењу рубља и одела.

12. *Хармонично певање* (седмично 2 часа). Вежбање гласоредом у славим гласовретама. Упоредни гласореди. Уче се песме у 3 гласа.

13. *Гимнастика* *) (с трећим разредом заједно 1 час седмично).

Као необавезне предмете:

14. *Француски језик* (сви разреди уједно 2 часа седмично). Предавало се чисто на француском језику из књиге дра Плеца „Nouvelle grammaire française à l'usage des Allemands, comprenat la syntaxe“; Учила се француска литература по књизи „Aperçu de la littérature française depuis ses origines jusqu'à nos jours, à l'usage de la jeunesse, par A. Herding“. Читање и превађање из књиге: „Theatre de société et les Exercices de lecture à haute voix“ од Williamme Raimond-a.

15. *Гласовир* (сви разреди уједно 4 часа седмично). Класичне и друге одабране композиције: вежбање у брзом читању нота „a vista“.

*) Уз гимнастику су учила деца појати прквено литургијско појање.

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

I

Његово Величанство Краљ, приликом проласка свог кроз *Прибој*, у округу врањском, благоволео је обдарити ученике основне школе прибојске с 10 дук. ц.

II

Њено Величанство Краљица благоволела је послати 50 комада „Отаџбине“ врло лепо повезаних и 12 комада француских књига у богатом

повезу за награду одличним и врло добрим ученицама Више женске школе.

III

Г. Периша Савић, трговац из Ивањице, покљонио је, приликом раздавања награда добрим ученицима ужичке реалке, на Петров дан ове године, петесет динара да се разда сиромашним ученицима. То је учињено и та сума распоређена је на пет сиромашних ђака.

Г. Периши Савићу изјављује се урдна захвалност на овој дарежљивости указаној сиромашној деци која се уче у школама.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА